

Ж.БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

Кол жазма укугунда
УДК:378.1

АЛЫКУЛОВА ГҮЛБҮ КОРОШОВНА

КЫРГЫЗСТАН РОССИЯ: ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЛАР

АЛКАГЫНДАГЫ КЫЗМАТТАШТЫГЫ 1991-2011жж.

07.00.02.- Ата Мекен тарыхы

Тарых илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертация

Илимий жетекчиси:

Бишкек-2020

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ.....	3
I бап. Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын өз ара байланыштарынын тарыхнаамеси.....	12
1.1. Изилдөөнүн Кыргызстан тарыхындагы тарыхнаамеси.....	12
1.2. Теманын Россия Федерациясындагы тарыхнаамеси.....	
II бап. Теманы изилдөөнүн булактык негизи, объекти, предмети жана изилдөөнүн теориялык-методологиялык негиздери.....	36
2.1. Кыргызстан менен Россиянын жогорку окуу жайларынын өз ара байланыштарынын булактары	36
2.2. Изилдөөнүн объекти, предмети жана теориялык-методологиялык негиздери.....	44
III бап. Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын эгемендүүлүк мезгилдеги байланыштары.....	52
3.1. Кыргыз Республикасы жана Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларындагы демократиялык транзит мезгилиндеги реформалар.....	52
3.2. Өлкөлөрдүн жогорку окуу жайларынын байланышы – мамлекеттердин кызматташтыгынын бекемделишинин факторлорунун бири.....	88
IV бап. Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын билим берүү системаларынын интеграцияланышы.....	110
4.1 Эки өлкөнүн жогорку билим берүү системасынын интеграциялануусу жана Кыргыз – Орус Славян университети анын көрсөткүчү катары.....	110
4.2 Кыргызстан менен Россиянын жогорку окуу жайларынын илимий байланыштары.....	134
Корутунду.....	158
Адабияттар.....	164

КИРИШҮҮ

Теманы изилдөөнүн актуалдуулугу. Билим берүү, анын ичинде жогорку кесиптик билим берүү кайсы өлкөдө болбосун адамзаттын өнүгүүсүндөгү башкы баалуулук жана өнүгүүнүн башкы критерийи катары алдыңкы орунга коюлуп келет. Тарыхый реалдуулук көрсөтүп тургандай, бүгүнкү күндө билим берүү тармагы барган сайын дүйнөлөшүп, бул багыттагы алдыңкы тажырыйбаларга эл аралык коомчулук кайдыгер карабай калды. Билим жана кесип алууга аны өнүктүрүүгө байланышкан иштерге жана демилгелерге бүгүн чек коюуга мүмкүн эмес. Билим берүүдөгү интеграция жана аны өнүктүрүү бул тармактагы сапаттык чоң секирик жана тарыхый зарылдык экенин эч ким жокко чыгара албайт.

XX кылымдын 90-жылдары Кыргызстан эгемен мамлекет катары өз өнүгүүсүндө аймактык, постсоветтик жана ошондой эле дүйнөлүк мейкиндикке интеграциялашууга багыт алган. Андан бери мурдагы советтик республикалардагы интеграциялык демилгелерди колдоо жана аларга активдүү катышуу менен өзү дагы коомдук өнүгүштүн ар кандай сегменттери, анын ичинде билим берүү боюнча долбоорлорун сунуштап келе жатат.

Кыргызстандын бул тармакта интеграцияга багыт алуусу ириде коомдук жашоонун бардык чөйрөсүндө маанилүү реформалардын зарылдыгын жана аны практика жүзүндө ишке ашырууну талап кылган. Анткени жаңыдан эгемендикке ээ болгон өлкөдө коомдун туруктуулугун жана элдин турмуш жыргалчылыгын көтөрүү үчүн бир канча татаал социалдык – экономикалык стратегиялык милдеттерди чечүү зарыл болгон. Ушундай реалдуу шартта социалдык реформалардын бөлүгү катары Кыргызстан билим берүү системасын модернизациялоо боюнча улуттук мыйзамдарды жана программаларды кабыл ала баштаган.

Анан калса азыркы коомдук өнүгүштө, анын ичинде билим берүү системасындагы пайда болгон татаал проблемалар өлкөлөрдүн бири – бири менен болгон алакаларын, кызматташтыгын күчөтүү менен биргелешип чечүүнү талап кылат.

СССРдин тарашы, республикалардын өз алдынча өнүгүү жолуна түшүшү менен коштолуп, бирдиктүү организм катарында өнүгүп жаткан билим берүү системасынын жоюлушу жаңы пайда болгон мамлекеттердин билим берүүсүнө өтө чоң терс таасирин тийгизген.

Изилдөөгө алган теманын актуалдуулугун төмөнкү факторлор аркылуу негиздөөгө болот:

Биринчиден, өлкө эгемендик алгандан кийин билим берүүдө ачыктык, эл аралык стандарттарга умтулуу мезгили башталган эле. Ошондуктан, эгемен Кыргызстандын билим берүү саясаты заман талабына ылайык жаңы баалуулуктарга умтулган, аларга артыкчылык берген. Бирок биз талдоого алган 1991-жылдан 2011-жылга чейинки жаңыланууга багыт алган тарыхый мезгил жогорку билим берүү системасындагы татаал тандоону, айрым тобокелдикке барууну жана кризиске кабылуу сыяктуу оор сыноолор жана шарттар менен коштолду. Ушундай татаал кырдаалда Россия Федерациясынын жогорку билим берүү чөйрөсү Кыргызстанга салыштырганда ырааттуу жана туруктуу мүнөздө болгону менен айырмаланган. Бул учурда Кыргызстандын жогорку билим берүүсүнүн эл аралык мейкиндикке кошулуусуна Россия Федерациясы жана анын жогорку окуу жайлары өлкөбүзгө интеллектуалдык, гуманитардык жана материалдык колдоо көрсөтүп кандайдыр бир көпүрө катары да милдет өтөдү десек болот. Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайларына методикалык, ресурстук, каржылык жана тажырыйбалык колдоолорду тынбай көрсөтүп келет. Ошондой эле жыл сайын кыргызстандык жүздөгөн жаштардын жогорку

кесиптик билим алуусу үчүн Россиянын бир нече жогорку окуу жайлары эшигин ачат. Айрыкча, мындай колдоолор өлкө эгемендүүлүккө жеткен алгачкы эки он жылдыкта Кыргызстан үчүн абдан мааниге ээ болгон. Эки өлкөнүн ортосундагы жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү байланыштар билим берүүдөгү реформаларды рационалдуу жүргүзүүгө көмөктөшкөн жана бул мезгилде Кыргызстан менен Россиянын билим берүү тармагындагы өз ара кызматташуусунун жаңы этабы башталган.

Ошентип Кыргызстан менен Орусия Федерациясы бул мезгилге чейин бирдиктүү советтик системада карым-катнаштык мамиледе болуп келсе, 1991-жылдан баштап эки өлкөнүн мамилеси анын ичинде билим берүү системасы, жогорку окуу жайлары жаңы саясий эгемендик кырдаалда, рыноктук өз ара байланышта калыптанган жана өнүгө баштаган.

Эки өлкөнүн жогорку окуу жайларынын бул жаңы тарыхый шарттагы өз ара байланышы биздин Ата мекендик тарыхчы-окумуштуулар тарабынан атайын илимий изилдөөгө алына элек.

Экинчиден, Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын өз ара байланыштары тарыхый жактан узак мезгилди камтыганы жана ар тараптуулугу менен да айырмаланып турат. Айрыкча бул кызматташтыктын биз иликтөөгө алган 1991-жылдан 2011-жылга чейинки мезгилдеги тарыхый орду өзгөчө мааниге ээ болгон. Эки өлкө ортосундагы жогорку билим чөйрөсүндөгү өз ара байланыштар Кыргыз Республикасынын социалдык-экономикалык өнүгүүсүндө, өлкөлөрдүн мамлекеттер аралык ар тараптуу кызматташуусунда чоң роль ойноду. Бул аралыкта Россиянын алдыңкы жогорку окуу жайларынан кыргызстандык миңдеген уландар жана кыздар өлкөнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө зарыл болгон заманбап адистиктер боюнча кесиптик билим ала алышты. Ошондой эле, 2011-жылдын 12-апрелиндеги 13-жыйналыштын токтомуна ылайык Кыргызстан – Россия билим берүү тармагындагы

байланыштары дагы башка өңүттө өнүгө баштады. Себеби, бул токтомдун негизинде Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлар алкагындагы Консорциум түзүлүп, макулдашууга кол коюлган.

Ушуга байланыштуу эки өлкөнүн жогорку окуу жайлары ортосундагы байланыштарынын багыттарын аныктоо жана маанисин тарыхый талдоого алуу, келечегин тактоо Кыргызстан менен Россиянын мындан аркы бул чөйрөдөгү кызматташууларынын дагы да жакшыруусуна жана өнүгүүсүнө өбөлгө болоору шексиз. Мына ушул жагдайлар тарыхый жактан илимий талдоону талап кылгандыктан, диссертациялык эмгектин объектиси катары тандалды жана изилдөөгө алынды.

Диссертациялык иштин максаты – эки өлкөнүн эгемендүүлүк жаңы, рыноктук шарттагы жогорку окуу жайларынын ортосундагы байланыштардын багыттарын, жана бул тармактагы интеграциялык процесстин калыптануусун ишке ашуусун илимий изилдөө жана талдоо болуп саналат.

Эмгектин жалпы максатына ылайык, аны ишке ашыруу үчүн диссертант тарабынан төмөнкүдөй **милдеттер** коюлду жана аткарылды:

- Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын өз ара байланыштарынын тарыхнаамесине, булактык базасына жана методологиялык негиздерине токтолуу;
- Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку билим чөйрөсүн жаңы тарыхый шартта демократиялаштыруу, рыноктук жана ааламдашуу мезгилине реформалардын багыттарын талдоого алуу, ылайыкташтыруу максатында жүргүзүлгөн;
- Интеграциялык процесстердин контекстинде Кыргызстан жана Россия жогорку окуу жайларынын (мындан ары ЖОЖ) өз ара кызматташуусунун негизги багыттарын аныктоо жана талдоого алуу;

- Кыргызстан менен Россиянын ЖОЖдорунун кызматташтыгынын эки өлкөнүн жалпы эле билим берүү системаларынын интеграциялануусундагы ролун аныктоо;
- Өлкөлөрдүн ЖОЖдорунун интеграциялануусунун жетишкендиги катары Кыргыз – Орус (Славян) университетинин (КОСУ) тарыхын жазуу жана изилдөөгө алынган мезгилдеги жетишкендиктерин, тажрыйбасын анализдөө;
- Кыргызстан менен Россиянын ЖОЖдорунун илимди өнүктүрүүдөгү кызматташтыгын изилдөө;
- Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын ЖОЖдорунун андан ары кызматташуусунун перспективасындагы жаңы багыттарды сунуштарды жана жыйынтыктарды иштеп чыгуу.

Диссертациянын илимий жаңылыгы:

- Диссертацияда Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү өз ара байланыштарынын тарыхнамеси жана булактык базасы эки өлкөнүн укуктук-нормативдик жана башка расмий документтерине жана кыргызстандык, орусиялык жана башка эл аралык изилдөөчүлөрдүн эмгектерине таянуу менен алгачкы жолу иштеп чыкты;
- Тарыхты изилдөөнүн илимий жол жоболоруна ылайык эки өлкөнүн ЖОЖдорунун өз ара байланыштарын изилдөөнүн методологиялык негизи түзүлдү;
- Илимий иште алгачкы жолу 1991- жылдан 2011-жылга чейинки тарыхый аралыктагы Кыргызстан менен Россия Федерациясынын эгемендүүлүк мезгилдеги жогорку окуу жайларынын өз ара байланыштарынын калыптануу жана өнүгүү тарыхы изилденди,

ошондой эле бул байланыштардын негизги багыттары ар тараптуу илимий талдоого алынды;

- Диссертациялык изилдөөдө жогоруда аталган тарыхый аралыктагы Кыргызстан менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын илимий байланыштары жана алардын билим берүүдөгү интеграциялык процесстеги орду аныкталды;
- Диссертант тарабынан Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү кызматташтыктын Кыргызстандын эл аралык бирдиктүү билим мейкиндигине кошулуусундагы ролу алгач ирет талдоого алынып, анын маанисине илимий баа берилди.
- Илимий иште диссертант тарабынан Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү интеграциялык процесстерди өнүктүрүүнү жакшыртуу багытындагы практикалык сунуштар иштелип чыкты.

Диссертациянын илимий практикалык мааниси: Диссертациялык изилдөөнүн негизги жыйынтыктары жана жоболору жогорку окуу жайлардын студенттери үчүн Ата Мекендик тарых боюнча жалпы, атайын лекциялардын курсун иштеп чыгууда жана илимий изилдөөлөрдө булак катары колдонулат. Ошондой эле диссертациянын илимий жыйынтыктары өлкөлөрдүн билим берүү жана илим министрлиги, жогорку окуу жайлары үчүн Россия Федерациясы менен билим берүүдөгү интеграциялык процесстерди мындан ары өнүктүрүүдө илимий жана практикалык маалымат катары көмөк көрсөтө алат.

Коргоого алып чыгуучу негизги жоболор:

1. Кыргыз Республикасынын жана Россия Федерациясынын жогорку билим берүү чөйрөсүнүн рыноктук экономиканын жана

демократиялык өнүгүштүн талабына жараша реформаланышы эки өлкөнүн жогорку окуу жайларынын тышкы байланыштарына өз алдынчалык берди. Бул жогорку окуу жайлардын эл аралык кызматташтыктарынын активдешүүсүнө жана интеграцияланышына өбөлгө болду.

2. Кыргызстандын дээрлик бардык башкы жогорку окуу жайларынын 1991-2011-жылдар аралыгындагы Россия Федерациясынын ЖОЖдору менен активдүү жана ар тараптуу байланыштары өлкөнүн жогорку окуу жайларынын илимий, методикалык жана ресурстук потенциалын арттыруу менен кесиптик билим берүүнүн сапатын жакшыртууга салымын кошту.
3. Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын ортосундагы ар тараптуу жана тыгыз кызматташтык эки өлкөнүн жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү интеграция процессин тездете алды жана Кыргызстандын билим берүү чөйрөсүнүн эл аралык билим мейкиндигине кошулуусунда маанилүү тепкич катары кызмат өтөдү.
4. Эки өлкөнүн жогорку окуу жайлары ортосундагы илимий байланыштардын активдүүлүгү жана көп түрдүүлүгү Кыргыз Республикасынын жана Россия Федерациясынын жогорку билим берүүсүнүн эл аралык билим берүү мейкиндигине кошулуусун тездетүүгө оң таасирин тийгизди.
5. КОСУ –жогорку кесиптик билим берүүдөгү өзүнүн көп тараптуу ишмердиктери менен эки өлкөнүн жогорку окуу жайлары ортосундагы өз ара байланышты өнүктүрүүдө Кыргызстан менен Россиянын ОЖдорунун интеграциялык багыттагы иш-аракеттеринин жемиши жана үлгү- көрсөткүчү болуп саналат.

б. Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары ортосундагы өз ара кызматташтык келечектүү, анткени Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынан кесиптик жогорку билимге ээ болгон кыргызстандыктар өлкөнүн эмгек рыногунда артыкчылыкка ээ бойдон калууда. Ошондой эле 2015-жылы Кыргызстандын Евроазиялык Экономикалык Союзга мүчө болуп киришине билим берүү чөйрөсүндөгү кызматташуулар да ыңгайлуу шарттарды түзүп, багыттарын кеңейтүүгө өбөлгө боло алды.

Изилдөөчүнүн жеке салымы. Диссертациялык иште өлкөлөрдүн жаңы тарыхый шартта өнүгүшүндөгү коомдук саясий процесстердин жана жогорку окуу жайлардагы рыноктук экономикалык шартка ылайыкташтырылып жүргүзүлгөн реформалардын негизги багыттары жана интеграцияланууга шайкеш болгон укуктук-ченемдер аныкталды. Изилдөөдө Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясындагы жалпы дүйнөлүк билим берүү процесстерге ылайыкташтырылган жараяндардын ишке ашырылышы көрсөтүлдү. Аларды терең, ар тараптуу изилдөө максатында изилдөөгө алган өлкөлөрдүн окумуштууларынын эмгектери илимий анализге алынды. Эмгекте изилдөөгө алган хронологиялык алкактагы жаңы көрүнүш катарында биргелешкен жогорку окуу жайлардын ачылышы, эгемендүүлүк доорундагы республикадагы заманбап кадрларды даярдоодогу орду аныкталып жана бул маселелерди мындан ары өнүктүрүү боюнча жаңы пикирлер, ойлор, практикалык сунуштар тартууланды. Диссертацияда ЖОЖдордогу мезгилдик архивдердин жана борбордук архивде сакталган булактардын жана басма сөз каражаттарынын негизинде өлкөлөрдөгү билим берүү системасынын өзөктүү бутагы катарында ЖОЖдордогу жетишкендиктер жана көйгөйлөр илимий талдоого алынды жана алар өлкөлөрдүн бул багыттагы мамлекеттик окуу жайлар деңгээлиндеги окуу - усулдук,

илимий жана жаштардын ортосундагы тарбиялык иштерди жүргүзүүгө көмөк боло тургандыгы аныкталды.

Изилдөөнүн хронологиялык алкагы диссертациялык иштин максатына ылайык аныкталды. Кыргызстан жана Россия Федерациясынын 1991-жылдагы өз алдынча эгемен мамлекет болуусу менен жаңы тарыхый шартта эки өлкөнүн ортосундагы өз ара мамилелер, анын ичинде билим берүү жаатындагы байланыштар жаңы баскычка жана сапатка көтөрүлгөн. Биз изилдеген тарыхый аралыкта эки өлкөнүн ортосундагы жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү байланыштар дүйнөлүк билим берүүдөгү мыкты үлгүлөрдү өздөштүрүүгө мүмкүнчүлүк берди. Биз тандап алган хронологиялык алкак (1991-2011-жж) Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын ЖОЖдорунун ортосундагы өз ара байланыштарынын жаңы тарыхый мезгилдеги калыптануусун жана өнүгүүсүн талдап, иликтеп чыгууга шарт түздү. Ушул аралыкта эки өлкөнүн жогорку окуу жайларынын өз ара кызматташуусу өлкөлөрдүн билим берүү системаларынын интеграциялануусуна өбөлгө түзүп, алардын эл аралык билим мейкиндигине чыгуусуна түрткү болгон.

Изилдөөнүн апробацияланышы. Диссертациядагы илимий жыйынтыктар жана практикалык рекомендациялар автор тарабынан 13 макалада жана 1 монографияда чагылдырылган. Анын ичинен 6 макала РИНЦтен чыгарылган.

Диссертациялык иштин структурасы: Диссертациялык иштин мазмуну киришүүдөн, 4 баптан, 8 параграфтан, корутундудан, адабияттардын тизмесинен жана тиркемелерден турат.

I бап. “Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын өз ара байланыштарынын тарыхнаамеси”

1.1. “Изилдөөнүн Кыргызстандагы тарыхнаамеси»

Теманын көп аспектидүүлүгү түрдүү багыттагы илимий адабияттарды, отчеттук материалдарды талдоону жана анализди талап кылды. Изилдөө максатына ылайык диссертант илимий адабияттарды кароодо бири менен бири тыгыз байланышта болгон эки багытты карманды.

Биринчиден, Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары ортосундагы өз ара байланыштар маселесине арналган илимий изилдөөлөрдү талдоо болсо, экинчи жактан бул өз ара байланыштардын жыйынтыктары катары Кыргызстандын жана Россиянын жогорку билим берүү чөйрөсүнүн дүйнөлүк билим мейкиндигине интеграция болуу далалатына арналган илимий адабияттарга да көңүл бурулду.

Кыргызстан менен Россиянын байланышынын, мамилелеринин тарыхы кенен жана хронологиялык жактан узак тарыхый мөөнөттү камтыйт. Октябрь революциясынын жеңилинен баштап, эки өлкөнүн байланышы башка өңүттөн бир бүтүн мамлекет алкагында өнүккөн. Кеңеш бийлигинин улут саясаты, экинчиден, Кыргызстандын толук кандуу союздук республика статусуна ээ болгонго чейин РСФСРдын курамында болушу Кыргызстандын социалдык-экономикалык жана маданий өнүгүшүнө өтө жагымдуу шарт түзгөндүгүн бүгүнкү күнү кайрадан салыштырып анализдеп дагы бир жолу ынанып жатабыз.

Кеңеш бийлигинин артта калган, Россия империясынын колониясы болгон Кыргызстан өндүү мамлекеттерди XX кылымдын цивилизациялык өнүгүү жолуна түшүшүн биринчи ирет сабатсыздыкты жоюудан, билим берүү системасын эң бир приоритеттүү багыт катары карап, аны өнүктүрүүдөн баштаганы чоң гумандуу, маданий процесс болгон.

Кыска мөөнөттүн ичинде, же болбосо Улуу Ата Мекендик согушка чейин РСФСРдын, СССРдин жардамы жана өз ара кызматташтыктын натыйжасында Кыргызстан жалпы калкынын 70% сабаттуулукка жетип, бир канча орто жана үч жогорку окуу жайы бар, өзүнүн маданий жана искусствосунун жетишкендиктерин СССР элдерине декадаларда ийгиликтүү көрсөтө алган өлкөгө айланган.

Буга мисал, 1941-жылдын январь айынын башында Кыргыз ССРинин эл чарбасында 3,7 миң жогорку билимдүү адистер эмгектенишкен. Алардын ичинде ар кандай адистиктеги 0,8 миң инженерлер, 0,6 миң агроном, зоотехник жана ветеринардык дарыгерлер, 0,2 миң экономисттер, 0,5 миң дарыгерлер, 1,2 миң мугалимдер жана маданий агартуучу кызматкерлер даярдалган - деп белгилешет тарыхчылар И.А. Соктоев жана Э.Т.Усубалиев.[47]

Маданий, социалдык, гуманитардык жактан жетишкен эгемен Кыргызстандын ийгиликтеринин пайдубалы ошол элибиздин РСФСРдын, СССРдин курамында түптөлүп жана өнүккөнүн эсепке алып, эгемен өлкөлөрдүн жогорку окуу жайларынын арасындагы байланышын, ич-ара кызматташтыгынын тарыхнамесин хронологиялык эки алкакка бөлүп кароону туура деп ойлойбуз.

Кыргызстандын билим берүү системасын анын ичинде жогорку окуу жайлардын өнүгүшүнө орусиянын кошкон салымы, эки өлкөнүн ушул тармактагы байланышы тарыхчы – илимпоздор С.А Токтогоновдун[45], С.С.Данияровду[13], Каракеевдин К.К., Е.Т.Усубалиевдин[47], Ш.Ж.Жусенбаевдин[15] эмгектеринде чагылдырылган.

Биз иликтеген проблемага өтө үндөш Е.Т.Усубалиевдин “Братское сотрудничество и взаимопомощь народов СССР в области высшего образования” деген эмгеги эсептелет. Автор көрсөтүлгөн эмгегинде боордош

СССР элдериндеги, анын ичинде Советтик Кыргызстандагы жогорку окуу жайларынын негизделиши, ачылышы жана алардын 1985-жылга чейинки убакыт аралыгындагы өнүгүшүн изилдеген. Е.Т.Усубалиев эмгегин логикалык жактан бирин бири толуктаган эки бөлүккө бөлүп караган. Биринчи бөлүгү Кеңеш бийлиги орногондон 1960-жылга чейинки Кыргызстанда жогорку окуу жайларынын негизделишинде жана өнүгүшүндө союздук республикалардын жардамын көрсөтүп, анын ичинде РСФСРдын өзгөчө салымын белгилеген.

Е.Т.Усубалиев Кыргызстандын эл – чарбасына приоритеттүү деп эсептелген мугалимдерди, дарыгерлерди жана инженердик – техникалык кадрларды даярдоодо Россиянын окуу жайларынын жардамын конкреттүү фактылар менен көрсөткөн. Мисалы, 1952 – 53 – окуу жылдарында Москванын техникалык окуу жайларында 208 кыргыз жаштары окуп, анын ичинде тоо институтунда – 13, геологиялык чалгындоодо – 11, инженер – курулушта – 8, автожолдордо – 11, байланыш инженерлер адистигинде – 10 студент билим алышкан.[47] Китептин мазмунунда мындай мисалдарды бардык адистиктер жана бардык окуу жайлар боюнча кезиктирүүгө болот.

Экинчи бөлүгү 1960 – жылдан 1985 – жылга чейинки мезгилди факталогиялык жактан камтып, жогорку окуу жайларынын кызматташтыгынын негизги багыттарынын перспективасын көрсөткөн. Ал баарыбызга маалым болгондой СССРдин тарашы менен максатына жетпей калган.

Автор биринчи мезгилден айырмалап, экинчи этапта Кыргызстандын жогорку окуу жайларында башка өлкөлөрдөн студенттердин келип окушун, Кыргызстандык окумуштуулардын Орусия жана башка республикаларда илимий кызматкерлерди даярдоого катыша баштаганын көрсөткөн.

Т.М. Мырзабековдун[115], К.А. Кеңешбековдун[113] кандидаттык диссертацияларында Кыргызстандын 1950-жылдан 1980-жылдардын аягына чейинки мезгилдеги башка өлкөлөр менен болгон байланыштары изилденген. Бирок бул аталган эмгектерде Кыргызстандын жогорку билим берүү чөйрөсүнүн эл аралык байланыштары өзүнчө каралган эмес.

Кеңеш мезгилиндеги Кыргызстан менен Россиянын окуу жайларынын ортосундагы байланыштарды, кызматташтыктарды чагылдырган эмгектердин илимий баалуулугу - алардын фактылык, статистикалык материалдары кийинки этаптагы кызматташтыкты, байланыштарды өнүктүрүүгө базалык кызмат аткаргандыгында болуп эсептелет.

Кеңеш мезгилиндеги жогорку окуу жайлардын байланышынын тарыхын иликтеген эмгектер азыркы жаңы муундагы жогорку окуу жайларынын жетекчилери үчүн тажрыйба болсо, студенттери үчүн элдердин достугун күчөтүүгө руханий таяныч кызматын аткарат. Биздин бул эмгекти жазуубузга кеңеш мезгилиндеги тарыхнаме илимий – методологиялык багыт катары да кызмат кыла алды.

Кыргыздардын жана Кыргызстандын дүйнөнүн башка элдери, өлкөлөрү менен болгон алакасын, карым катнашын, байланышын алардын калыптанышын жана өнүгүшүн изилдөөдө Г.А.Идинованын[112] жана Каана Айдаркулдун салымы өзгөчө сөз кылууга арзыйт. Профессор К.Айдаркул “Международное отношения кыргызов и Кыргызстана: история и современность”[3] деген монографиялык эмгегинде ретроспективдүү ыкманы колдонуу менен Кыргызстандын жана кыргыздардын эл аралык байланышын байыркы мезгилден баштап 2002-жылга чейинки аралыктагы маселени чагылдырган. Эмгекте Кыргызстандын эгемендүүлүк мезгилдеги же болбосо 1991 – жылдан кийинки эл аралык байланышы мыйзам ченемдүү түрдө ар тараптуу, кенен жана комплекстүү чагылдырылган.

Автор, Кыргызстандын дүйнөнүн башка өлкөлөрү менен илим, билим берүү жана кадрларды кайра даярдоо багытындагы карым – катнашын өзүнчө бапта изилдеп, анда Кыргызстандык илимпоздордун дүйнөлүк илим чөйрөсүндө алган ордун илимдин тармактары боюнча анализдеп чыккан.

Кыргызстандын тышкы саясатындагы приоритеттүү багыттардын бири – КМШ өлкөлөрү менен көп тармактуу саясий, экономикалык алкакта өнүктүрүү болуп саналат. КМШ өлкөлөрүнүн ичинен Кыргызстан, Россия Федерациясы менен өз ара мамилени өнүктүрүүгө өзгөчө кызыкдар экендигин Каана Айдаркул: “Объективдүү түрдө Кыргызстан дайыма өзүнө жакын жана бир тууган кошунасына (Орусияга А.Г.) тартылып турат деп белгилеген [3,256].

Андан ары автор Кыргызстан менен Орусиянын 1991 – жылдан кийинки экономикалык байланышын конкреттүү мисалдар менен далилдеп жазып, Кыргызстан менен Орусиянын мамилесин билим берүү, илимий жана маданий байланышта өнүктүрүүнүн перспективасы катары белгилеген.

Каана Айдаркул өзүнүн фундаменталдуу эмгегинде Орусиянын айрым окуу жайларынын Кыргызстандагы курулуш тармагына жана рыноктук мамилелерде калыптандыруу боюнча кошкон көмөгүн көрсөткөн. Эмгекте Кыргызстандын жана Орусиянын жогорку окуу жайларынын тикеден – тике кызматташтыгы жөнүндө маалыматтар жок. Себеби, автор өз эмгегинде андай максатты койгон эмес.

Эгемендик алгандан кийинки мезгилдеги билим берүү жаатындагы реформалар, ага ылайык бул чөйрөдөгү кризистик абалдар, билим берүүнүн өнүгүү тенденциялары жана да билим берүүнү жаңы дүйнөлүк билим мейкиндигине кошуу аракетиндеги эл аралык кызматташуу Кыргызстандын бир топ окумуштуулары тарабынан изилдөөгө алынган. Алсак, С.Ж. Токтомушевдин [46], И.С. Болджурованын [111], Н.У. Курбанованын [16],

Т.А. Абдырахмановдун[2], жана А.Б.Абдрашевдин[1] эмгектеринде Кыргызстандагы билим берүү реформасы жана өлкөнүн билим берүү саясаты талдоого алынуу менен, билим берүү тармагынын өнүгүүсүндө тышкы байланыштардын ролу мааниге ээ экени белгиленет. Бирок аталган эмгектерде негизинен Кыргызстандагы билим берүү реформасынын абалы, анын кандай этаптарда ишке ашканы, өнүгүү тенденциялары, негизги багыттары, оң жана терс жактары, башка өлкөлөрдүн билим берүү системасынын өнүгүүсү менен салыштыруу жагдайлары изилдөөгө алынган. Окумуштуулар өлкөнүн билим берүү чөйрөсүндөгү реформалар жогорку окуу жайлардын тышкы байланыштарына кең масштабда жол ачканын белгилешкени менен, бул аталган эмгектерде Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары менен болгон өз ара байланыштары атайын изилдөө объектиси катары каралган эмес.

Алсак, С.Ж.Токтомышев өз эмгегинде Улуттук университеттин мисалында гана Кыргызстандагы жогорку окуу жайдын өнүгүүсүн талдоого алган. Бул иште аталган окуу жайдын Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары менен болгон байланыштары жөнүндөгү маанилүү жагдай өзүнчө иликтөөгө алынбай калган.

Ал эми И.С.Болжурова өзүнүн эмгектеринде тышкы жана ички чөйрөлөрдүн билим берүү процессине тийгизген таасирин, өткөөл мезгилдеги билим берүүнүн өзгөчөлүктөрүн, реформанын жүрүү этаптарын, “бардыгы үчүн билим берүү” багытында Кыргызстандын Борбор Азия мамлекеттери менен болгон карым-катышы жана билим берүү процессиндеги трансформациялоо маселелерин изилдөөгө алган. Бирок аталган эмгекте орус тилинин Кыргызстандагы функционалдык мааниси изилденгени менен өткөөл мезгилдеги билим берүүдөгү, айрыкча жогорку кесиптик билим берүүдөгү Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын эл

аралык кызматташуусу, анын ичинде Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары менен болгон байланыштары иликтенген эмес.

Башкалардан айырмаланып, Н.У.Курбанова өзүнүн диссертациялык изилдөөсүндө республиканын билим берүү тармагынын эл аралык кызматташтыгындагы негизги багыттарды изилдеген жана өлкөнүн билим берүүсүнүн дүйнөлүк билим мейкиндигине чыгуусундагы абалы, маселелери жана келечегин талдоого алган. Тактап айтканда автор жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү кызматташуулардын жана өзгөрүп-өнүгүүлөрдүн негизги аспектерин терең изилдөөгө алган. Ошондой ар кайсы мамлекеттердин билим берүү системаларынын дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине интеграция болуусун караган эл аралык изилдөөлөр аркылуу Кыргызстандын билим берүүсүнүн дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине интеграция болуу маселелерин иликтеп чыккан. Автор өз изилдөөсүндө билим берүүнү Кыргызстандын коопсуздугунун негизги факторлорунун бири катары кароо керектигин белгилейт. Бирок Н.У.Курбанованын изилдөөсүндө Кыргызстан менен Россиянын жогорку окуу жайлары ортосундагы өз ара байланыштардын Кыргызстандын билим берүүсүнүн дүйнөлүк билим мейкиндигине кошулуусундагы ролу маселе катары иликтөөгө алынган эмес.

Ошондой эле Ф.И.Рыскулуева[118] өзүнүн кандидаттык диссертациясында эгемен Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын өнүгүүсүндөгү маселелерди талдоого алуу менен, бул процессте жогорку окуу жайлардын эл аралык кызматташтыгынын орду бөтөнчө экенин айтат. Муну менен бирге жогоруда аталган эмгекте окумуштуу өлкөдөгү билим берүү реформасына баа берип, анын тышкы байланыштардын өнүгүүсүнө тийгизген таасирин, ошол эле учурда тышкы байланыштар реформанын өнүгүүсүнө өбөлгө болгондугун изилдеген. Бирок, автор, Кыргызстандын Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары менен болгон өз ара

байланыштары жөнүндөгү маселе тууралуу илимий ишинде өзүнчө сөз козгобойт.

Ал эми жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү эл аралык мамилелер жана алардын билим берүү системасындагы реформаларга тийгизген таасири жөнүндөгү маселе К.Райымбекованын[116] кандидаттык диссертациясында бир топ терең изилдөөгө алынган. Автор эгемен Кыргызстанда жогорку билим берүүнүн өнүгүшү, анын чет өлкөлүк жогорку билим берүү чөйрөсү менен кызматташуусунун багыттарына жана маанисине токтолгон. Тактап айтканда, эгемен жылдарындагы жогорку окуу жайлар теориялык жана практикалык, ошондой эле уюштуруу иштеринде кандай проблемаларга кабылганын талдоо менен автор билим берүү процессин реформалоонун мыйзамдык-ченемдик базаларын изилдейт. Чет элдик жогорку окуу жайлардын тажрыйбасын үйрөнүүнүн маанисин көрсөткөн.

Т.Ф.Черноус[120] өз эмгегинде 1991-2005-жылдардагы Кыргызстандын жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү болуп өткөн эл аралык интеграциялык процесстерди изилдеген. Тагыраак айтканда, Кыргыз-Орус Славян университетинин тажрыйбасына таянып, жогорку билим берүү чөйрөсүндө эл аралык интеграциялык процесстердин жүзөгө ашуусун талдоого алган. Анткени аталган окуу жайдын тажрыйбасы республиканын жогорку билим берүүсүнүн эл аралык интеграциялануу процессине кошулуусунда үлгү катары кызмат кыла алган. Ошондой эле, автор Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын эл аралык интеграциялык процесстерге кошулуу учурунда заманбап адистерди даярдоосунун актуалдуулугу жөнүндөгү маселени да коёт. Аталган эмгек Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын эл аралык байланыштарынын маанисин терең талдоого алганы менен баалуу, бирок Кыргызстан менен Россиянын жогорку окуу жайлары ортосундагы өз ара байланыштардын көп түрдүүлүгү толук изилдөөгө алынган эмес.

Мира Курманали кызынын монографиялык изилдөөсүндө Кыргызстанда жогорку педагогикалык билим берүүнүн көйгөйлөрү жана перспективасы талдоого алынган[17]. Автор өз изилдөөсүндө жогорку педагогикалык билим берүүнүн бүгүнкү абалын анализдөө менен аны реформалоонун негизги багыттарына токтолот. Курманали кызы Кыргызстандын жогорку окуу жайларында педагогикалык кадрларды даярдоонун абалын жана азыркы мезгилдеги мугалимдердин статусу жана жашоо денгээлин аныктап, бул корсоткучтор педагогикалык билим берүүнү онуктуруудогу приоритеттуу маселелер экендигин белгилөөгө аракет жасаган. Ал эми жогорку окуу жайлардын анын ичинде педагогикалык муноздогу жогорку окуу жайларынын модернизация жана интеграция проблемалары актуалдуу экендигине карабастан, педагогикалык багыттагы окуу жайлардын эл аралык байланыштары жонундогу маселе аталган эмгекте каралган эмес.

Мындан тышкары, Кыргызстан менен Орусиянын постсоветтик мезгилинин алгачкы татаал, оор кайчылаш мезгилиндеги карым-катнашынын тарыхын, околордун аймактык постсоветтик мейкиндигине интеграция болушун жана дуйнолук коомчулуктун мейкиндигине акырындык менен багыт алышын чагылдырууга арналган. Г. Рудовдун “Россия –Кыргызстан. Российско-Кыргызские отношения: История и современность”[38] деген эмгеги озунчо илимий талдоого арзыйт. Постсоветтик мезгилде Кыргызстан коптогон социалдык-экономикалык жана этноконфессионалдык проблемаларды чечууге туура келген. Олконун социалдык саясатынын болууга катары Кыргызстандын билим берүү системасынын модернизациялоо боюнча программалар иштелип чыга баштаган.

Автор “билим берүү мейкиндиги” түшүнүгүнө аныктама берүү менен анын объективдүү түрдө мурдагы союздун курамындагы кийинки көз карандысыз мамлекеттерге зарылдыгын илимий жактан талдап берген. Ошол

эле учурда 2000-жылдарга чейин, “билим берүү мейкиндиги” түшүнүгү илимий жактан толук аныктала экендигин белгилеген. Автор билим берүү мейкиндигин түзүүдөгү бирдиктүү таянычтар компонентине-программаларды, базалык билимдердин көлөмү жана мүнөзүн, дипломдорду жана илимий даражаларды таанууну ж.б.эсептейт.

Автордун саясий жана экономикалык кырдаалдын оордугуна карабастан Россия менен Кыргызстандын бирдиктүү билим берүү мейкиндигин сактап калуу үчүн күрөшү СССРдин тарашы менен эле башталган деген оюу менен макул болбой коюууга болбойт. Биз дагы өзүбүздүн иликтөөбүздө автордун бул бүтүмү менен макул болдук.

Эмгекте автор билим берүүдөгү интеграциялык процесстин төрт этабын белгилеген изилдөөчү В. Мясниковдун оюу менен макул болгондугун белгилеп кетүү абзел.

Бирдиктүү билим берүү мейкиндигин түзүүнүн максаттарын, принциптерин жана багыттарын, өлкөлөрдүн экономикалык жана билим берүү талаасынын калыптанышынын картинасын түзүүгө аракет жасаган.

Г.Рудов Кыргызстан бирдиктүү билим берүү мейкиндигин түзүүдө активдүү катышуучулардын бири болгондугун баса белгилеген. 1992-1999-жылдар аралыгында республика жакынкы өлкөлөр анын ичинде Орусия менен 13 өкмөттөр жана ведомстволор, келишимдерди түзгөн.

Китепте бирдиктүү билим берүү мейкиндигин түзүүдөгү окмоттор аралык келишимдер, укуктук-нормативдик чендер, Орусия, Кыргызстан жана КМШ околорундо кабыл алынган программалар алардын практика жузундо ишке ашырылышы, койгойлор жана мейкиндиктин перспективасы ж.б. маселелер кенен талданып жазылган. Эмгектеги айрым факталогиалык материалдар да биздин изилдоого коюлган милдеттерди терең талдоого жардам берди.

Ал эми И.В. Халанский өзүнүн монографиясында жана диссертациялык эмгегинде Кыргыз Республикасынын билим берүү чөйрөсүнүн Көз Карандысыз Шериктеш Мамлекеттер, Чыгыш Европа мамлекеттери жана АКШ, Канада, Австралия, Латын Америкасы, Түштүк-Чыгыш Азия ж.б. мамлекеттер менен болгон кызматташтыгынын эгемен мезгил учурундагы өнүгүүсүн изилдөөгө алган[121]. Ошондой эле автор башкалардан айырмаланып, Кыргыз Республикасынын билим берүү чөйрөсү менен Россия Федерациясынын билим берүү чөйрөсүнүн көп тараптуу кызматташтыгына кенен токтолгон.

Кыргызстандын билим берүү чөйрөсүнүн тышкы байланыштарынын приоритеттүү багыттарын анализдөө менен автор бул чөйрөдөгү эл аралык донор уюмдардын ишмердиктерин да талдоого алган.

Кыргыз менен Орусиянын илимий байланыштарынын моделинин тарыхы терең. Кыргызстанда илимдин калыптанышына жана өнүгүшүнө орусиялык окумуштуулардын жана илимий борборлордун салымы чоң жана негизги ролду ойногон. Орусиялык окумуштуулар октябрь революциясына чейин туруктуу түрдө Кыргызстандын тарыхын, маданиятын, каада – салтын изилдеген эмес, алар негизинен эпизоддук түрдө өнүккөн. Илимдин өнүгүшү совет мезгилиндеги Россия Федерациясы менен Кыргыз мамлекетинин ортосундагы тыгыз байланыштын негизинде калыптанып онуккон. Азыркы Кыргызстан менен Орусиянын илимий байланыштары эл аралык илимий интеграцияда дагы бирдиктуу процесс катарында карым – катнашы улантылууда. Биздин иликтоого алган теманын озоктуу бир болугун кыргызстан менен орусиянын жогорку кесиптик билим беруу окуу жайларындагы илим жаатындагы интеграция процесси тузот. Бул жактан алып караганда Е.Г Хоролецтин “Научные связи Кыргызстана и России: исторический анализ становления и развития”[49] деген кандидаттык диссертациясы илимий жактан кызыгууну жаратат. Е.Г Хоролец озунун

изилдоосундо Кыргызстан менен Россиянын кенеш бийлигинен кийинки мезгилдеги озгоргон тарыхый шарттарга жараша Кыргызстан менен Р Россиянын илимий байланышын иликтоого алган. Диссертацияда кыргыз-орус илимий байланышынын 20-кылымдан 21-кылымдын башына чейинки этаптары жана азыркы шарттагы илимий интеграциялык процессти онуктуруучу эффективдуу факторлорун изилдоого, талдоого арналган. Диссертация Кыргызстан менен Орусиянын илимий байланышынын калыптанышын жана онугушун, ал учурдагы Кыргызстандагы илимий мекемелердин пайда болушун анда мурдагы СССР Илимдер Академиясынын ролун, орус окумуштууларынын ишмердигин, конкреттуу архивдик даректердин негизинде чагылдырган. Диссертацияда, Кыргызстанда улуттук илимий интеллигенцияны даярдоо жана анын онугушундо россиялык илимий мекемелердин, окумуштуулардын кошкон салымын корсоткон. Кыргызстан менен Орусиянын илимий байланыштарынын формалары алардын тенденциялары тарыхый этапка жараша интеграциясынын озгочолукторуно муноздому берилген. Автор, Кыргызстанда айрым илимий багыттардын мисалы, геология, гидрогеология, статистика, археология, этнография илимдеринин калыптаныш жана онугуш процессин дагы чагылдырууга аракеттерди жасаган.

Биздин иликтөөгө өтө жакын диссертациянын “Кыргызстан – Россия: азыркы этаптагы илимий байланыштардын койгойлору жана перспективасы” деген болумду айтсак болот. Бул болумдо олколордун илимий байланыштарынын динамикасы, илимий мекемелердеги модернизация жана азыркы иштеп жаткан механизмдерди оптимизациялоо койгойлоруно арналган. Кыргызстан менен Россиянын мындан аркы илимий байланышын онуктуруу учун айрым факторлор далилдуу изилденген жана бул багыттагы койгойлордун жана кыйынчылыктардын себептери талданган. Даректуу булактардын негизинде илимий байланыштардын жаны перспективалуу формасы катары, приоритеттуу илимдин багыттары жана технологиялары

боюнча биргелешкен илимий жана илимий – техникалык проектилерди ишке ашырууну корсоткон. Бул приоритеттүү багыттарга Кыргызстан менен Россиянын элдеринин тарыхы жана маданияты, заманбап оптикалык жана лазер системалары, лазердик технологиялар, энергетикалык проблемалар жана башкалар экендиги, автор тарабынан белгиленген. Бирок диссертацияда Кыргызстан менен Россиянын илимий байланыштары академиялык илим изилдоо багытында изилденип жогорку кесиптик билим беруу окуу жайларындагы илимий байланыштарга жетишээрлик турдо конул бурулган эмес.

Биздин изилдөөгө алган мезгил боюнча тарыхчы А.В.Шипиловдун эмгеги көңүл бурдурат. Китеп «Россия – Кыргызстан исторический опыт формирования межкультурного дискурса» деп аталат. Тарыхчы өзүнүн эмгегинде Кыргызстан менен Орусиянын маданий карым-катнашынын 150 жылдыгынан ашык убакыттын ичиндеги тарыхын камтууга аракет жасалган. Постсоветтик мезгилдеги өлкөлөрдүн ортосундагы тамыры терең. Жана бүгүн кайрадан анын тарыхын дыкат окуп үйрөнүүгө, ошондой эле азыркы ааламдашуу мезгилинде бул карым-катнашты мезгилге жарашыктуу өнүктүрүү анын жаңы багыттарын аныктоо приоритеттүү. Элдердин алакасын, достугун, кызматташтыгын өнүктүрүүдө маданияттын ролун тарыхта эч ким танган эмес жана танбайт болуш керек, бул аспектен алганда А.В.Шипиловдун эмгеги илимий жактан баалуу.

Автор орус – кыргыз маданияттар аралык дискурстун тарыхынын этаптарын, Орусия менен Кыргызстандын XIX к. экинчи жарымынан азыркы күнгө чейинки маданияттар аралык карым-катнаштын негизги векторлорун аныктаган.

Эмгектин негизги өзөгүн орус-кыргыз маданияттар аралык дискурста орус тилине, маданияттар аралык коммуникациянын негизги фактору экендигин аныктоого аракет жасаган.

Кеңеш мезгилиндеги кыргыз улуттук маданияты деген параграфта РСФСРдын, орус интеллигенциясынын Кыргызстанда мектептерди окууга кошкон салымын Т.Усубалиев көрсөткөн маалыматтарды пайдалануу менен көрсөткөн.

Орусиянын жогорку жана орто окуу жайларында 1928-1932-жылдары 3 миң кыргызстандыктар, алардын ичинен 55% кыргыздар болушкан. Мындай фактологиялык материалдарды китептин бардык бөлүмдөрүнөн жолуктурууга болот.

Кыргыз – Орус Славян Университети маданияттар аралык дискурсту андан ары, жаңы шартта өнүктүрүүгө багыттап иш-чараларды да байма-бай өткөрүп келүүдө. Анын формалары да ар башка, жолугушуулар, китептердин бет ачары, конференциялар.

Андай иш чарага студенттер, окутуучу-профессорлордун жетекчилиги же катышуусу менен өткөрүлүп турат.

Айрыкча, конференциялар эл аралык деңгээлде өтүп, темаларынын өтө кызыктуулугу менен айырмаланып турат. Темалары Кыргызстанда жашаган орус диаспорасынын жашоосу, орус маданиятын Кыргызстанда өнүктүрүүнүн маселелери, маданият маселелеринин орус тилдүү жана орусиялык журналистикада чагылдырылышы, орус тилинин Кыргызстандагы көйгөйлөрү жана башкалар.

Китеп эки өлкөнүн маданияттар аралык интеграциясында жогорку билим берүүнүн стратегиялык багыттарынын маселелерида чагылдырылган.

Китептин бул маселе боюнча пайдаланган булактык базасы, библиографиялык көрсөткүчү өтө бай экендиги менен да баалуу эсептелинет.

Муну менен катар жогорку билим берүү жана мамлекеттер аралык жогорку окуу жайлар ортосундагы кызматташтыктын бүгүнкү күндөгү ролу

тууралуу маселелер бир топ макалаларда курч жана мазмундуу мүнөздө каралган. Алсак, Т.Абдырахмановдун жана Ж. Байтерекованын[188], Б.Ж.Абдыраимовдун[[189], И.В. Кравченконун[[158] жана башкалардын эмгектеринде Кыргызстан менен Россиянын билим берүү чөйрөсүндөгү өз ара байланыштары ар тараптан изилдөөгө алынган. Ириде бул байланыштардын эгемен мезгилдеги өзгөчөлүктөрү, ийгиликтери жана проблемалары талкууланып, бүгүнкү глобализация дооруна бараткан тарыхый жолдо билим берүүнүн ролунун өтө маанилүүлүгү баса белгиленген.

Мындан тышкары Кыргызстандын жогорку билим берүүсүнүн Россиянын билим берүү чөйрөсү менен өз ара байланыштары бир нече эмгектерде жана басылмаларда талдоого алынып, изилденген.

1.2. Теманын Россия Федерациясындагы тарыхнаамеси.

Биздин изилдөөгө алган проблемабыз жана камтыган тарыхый хронологиябыз боюнча Орусия тарыхнамесинде илимий адабияттардын аз экендигин белгилеп кеткенибиз оң.

Кыргызстандын окумуштуулары оздорунун илимий эмгектерин Орусияда жарыкка чыгарышып жана Орусиянын жогорку окуу жайларында жана илимий мекемелеринде оздорунун кандидаттык жана докторлук диссертацияларынБиз изилдеген проблема боюнча Орусия президенти В.В.Путиндин сыйлыгына татыктуу болгон окумуштуулар С.К. Бондырованын, Л.П.Кураковдун, А.П.Лиферовдун, Н.Д.Никандровдун “Образовательное пространство России: проблемы интеграции” деген эмгеги чоң мааниге ээ[32].

Авторлор өздөрүнүн бул эмгегинде билим берүүдөгү интеграция процессин Орусияда, КМШда жана дүйнөдө объективдүү процесс экенин белгилешип, ал бир гана жетекчилердин аракети болбостон, анын реалдуу негизи элдерди, социалдык топторду жана жалпы эле адамдарды бириктирүүчү өзүнчө бир баалуулуктардын системасы экендигин баса белгилешкен.

Эмгектин 10-бапы “Тенденции развития отношений субъектов СНГ и место образования в формировании новой системы их взаимодействия” деп аталып көбүн эсе биздин өлкөдөгү билим берүүдөгү интеграция жана билим берүү маселелеринин актуалдуу жактарын чагылдырган[32,174].

Эмгекте Россияда жана мурдагы СССРдин этносубъектеринде, анын ичинде Кыргызстанда билим берүү системасы идеологиялашуунун чегине жеткенин, ата мекендик жана дүйнөлүк маданияттан он жылдап ажырап, ал бир өндүрүштүк же эл чарбасынын тармагы катары бааланып, бирок 1980-жылдардан баштап реформалоо зарыл экендигин сезип, идеялык диктаттан

бошогон толук кандуу коомдук турмуштун чөйрөсүнө айлануунун алдында тургандыгы белгиленген[32,180].

Ошондой эле билим берүүнүн мазмунуна мурда жабык же тыюу салынган темалар, чыгармалар жана ысымдар кайтарылып, педагог – тарбиячы билим берүүдө өзүнчө, чыгармачыл субъектиге айланып калгандыгын жана ааламдашуу, постиндустриалдык цивилизациянын мезгилинде интеграция процесси маанилүү экендигин авторлор тастыкташкан.

КМШ өлкөлөрүндөгү билим берүү системасындагы проблемаларды анын абалын, мыйзам – ченемдик актыларын анализдөөдө бул эмгектин авторлору Кыргызстанды тандап алышкан. Анын себебин авторлор Кыргызстан мейкиндик – географиялык, маданий – тарыхый, демографиялык - этникалык жана башка мүнөздөмөлөрү боюнча мурдагы СССРдин курамындагы типтүү союздук республика болгондугу менен түшүндүрүшөт.

“1991 – 1998 – жылдардагы Кыргызстандагы билим берүүнүн өнүгүшүнүн анализи, анын динамикасынын көп маанилүү өзгөчөлүктөрү КМШга кирген өлкөлөрдүн баарында окшош жана таандык” – деп эсептешет авторлор.

Авторлордун “Кыргызстан – байыркы маданияттын өлкөсү”. Х-кылымда кыргыздардын жазуусу болгон. Көлөмү боюнча кенен улуттук каада – салтты көркөм чагылдырган “Манас эпосунун миң жылдыгын дүйнөлүк коомчулук 1995 – жылы белгиледи” – деген саптарын окуп, орус окумуштуулары дагы деле болсо кыргыз эли менен ааламдашуу процессиндеги билим берүү тармагында үзөңгүлөш экендигине ынанасың.

Аталган эмгекте 1993 – 1996 – жылдарда Кыргызстан терең кризиске дуушар болгондугу, “адамдык өнүгүштүн көрсөткүчтөрү өтө төмөндөп

кеткендигин, өнөр – жайдын токтоп калышынын жана миграциялык процесстин (өзгөчө 1993 – 1994 – жылдар) күчөшүнөн, жалпысынан элдин санынын өскөнүнө карабастан, шаар калкынын азайышын” белгилешкен. Бул факторлор билим берүү тармагына өз таасирин сөзсүз тийгизип турушкан.

Жалпы кризистик абалга карабай билим берүү тармагы Кыргызстанда мамлекеттик кызыкчылыктын маанилүү чөйрөсү боюнча кала берген. Анын бир көрсөткүчү катары 1992-жылы Кыргызстанда “Билим берүү жөнүндө” мыйзамдын кабыл алынышы деп белгилешкен авторлор.

Дагы бир белгилеп кетчү маселе орус окумуштуулары Кыргызстандагы билим берүү жөнүндөгү мыйзамдын негизги багыттарын аныкташкан. 1992 – жылдагы мыйзамда мамлекеттин саясаты кеңеш мектептеринин салты менен новаторчулукту пайдалануу, аларды шайкештирүү, улантуу болгон.

Мыйзамдагы саясат жалпы “адамзаттын баалуулугунун приоритети, таланттуу балдарды тандоо жана алардын чыгармачылыгы үчүн шарт түзүү, альтернативдүү билим берүү мекемелеринин болушунун мүмкүнчүлүгү жана мамлекеттик эмес билим берүүнүн структураларынын түзүлүшүнө жол ачкандыгын” айтышкан[32,184].

Орусиялык коллегалар Кыргызстандын билим берүү системасына байланышкан мыйзамдык – укуктук документтерде Кыргыз Республикасында башка КМШ мамлекеттери менен салыштырганда педагогикалык кызматкердин укугунун чектелгендигин, ошол эле казак коллегалардын укугунун көп экендигин белгилешкен. Ошондой эле 1992 – жылдагы мыйзам боюнча кыргызстандык ата – энелердин милдеттери абдан чоң, көп экендигин, ал эми биздин кызматташтыгыбыз өтө тыгыз болгон Россия Федерациясында ата – энелердин милдети аз экендигин жазышкан[32,176].

Көрсөтүлгөн эмгекте Кыргыз мамлекетинин билим берүү саясатында проблемаларды чечүү, системаны өнүктүрүү үчүн ички ресурстарга эле таянбастан, билим берүүнүн КМШ жана дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине багыт алгандыгы айтылат.

Бир гана 1996-жылы Кыргызстан билим берүү тармагында жети КМШ өлкөлөрү менен мамлекеттер жана ведомстволор аралык келишимдерге кол койгондугу белгиленген.

Кыргызстандын мамлекеттер аралык жогорку окуу жайларды жана факультеттерди ачуу боюнча баалуу тажрыйбасы бар экендиги жана Кыргыз – Орус (Славян) университети, Кыргызстан Эл аралык университети, Кыргыз – Орус билим берүү академиясы, Кыргыз - Түрк “Манас” университети, Америка университетинин ачылганын жазышкан.

Авторлор билим берүү жаатындагы Кыргызстандын мыйзам – ченемдик актыларын, статистикалык материалдарды булак катары пайдалануу менен катар, айрым кыргыз окумуштууларынын эмгектерин да белгилеп кетишкен. Мисалы, белгилүү окумуштуу Ч.А.Шакееванын[51] студенттердин баалуулук багыттарынын өткөн кылымдын 60-80-жылдарга салыштырмалуу сапаттык жактан өзгөргөнүн, тактап айтканда аларда жеке муктаждыктар, кызыкчылыктар жана максаттар басымдуулук кыла баштаганы тууралуу пикирине токтолушкан.

Тарых илимдеринин доктору, профессор Пшенко Константин Андреевичтин монографиялык эмгегинде КМШ өлкөлөрүндө бирдиктүү билим мейкиндигин түзүүнүн проблемаларына токтолгон. СССР тарагандан кийин улуттук билим берүү стандарттары ЮНЕСКОнун 27-Генералдык конференциясында коюлган эл аралык талаптарга толук жооп бербегендигин аныктаган. Өткөн кылымдын 90-жылдарынын башында билим берүү боюнча

эл аралык стандарттардын талабына кандайдыр бир өлчөмдө Орусия Федерациясы гана даяр болгон.

КМШ өлкөлөрүнүн жогорку окуу жайларынын негизинен батыш өлкөлөрү менен өнөктөш болууга аркет кылгандыгын белгилеген.

90-жылдардын башында автордун ою боюнча КМШ өлкөлөрүнүн билим берүү тармагында бирине-бири байланышкан эки процесс жүргөн. Бир жагынан ажырым (дезинтеграция) процесси, экинчи жактан бул тармакта бирдиктүү макулдашылган саясатты, мыйзамдарды иштеп чыгуу жана аны калыптандыруу.

Автор, КМШ өлкөлөрүнүн билим берүү жөнүндөгү мыйзамдарынын жалпы жактарын жана айырмаларын белгилеген. Мисалы, Орусия Федерациясы менен Кыргыз Республикасынын билим берүү жөнүндөгү Жарлыктын алкагында интеграциялык процессти ишке ашыруу боюнча атайын Программа кабыл алынган. Автор өз эмгегинде КМШ өлкөлөрүнөн Орусиянын жогорку окуу жайларында окуган студенттердин санын аныктаган. Мисалы, 1995/96-окуу жылынан 1998/99 окуу жылына чейин Орусиянын жогорку окуу жайларында 4920 студент окуп, алардын ичинен 4285 студенти күндүзгү бөлүмдөрдөн билим алышкан.

4285 студенти күндүзгү бөлүмдөрдөн билим алышкан. [216] Таблица №1 караңыз.

Россиянын жогорку окуу жайларында Кыргызстандан барып окуган студенттердин саны. 1995-99-окуу жылдары. Табл. №1

Бардыгы	1995/96-окуу жылында		1996/97-окуу жылында		1997/98-окуу жылында		1998/99-окуу жылында	
	күндүз	сырт	күндүз	сырт	күндүз	сырт	күндүз	сырт
саны	1524	176	1197	103	912	290	652	66

А. Пшенко өзүнүн эмгегинде КМШ өлкөлөрүндөгү билим берүү боюнча интеграциялык процесстин калыптанышынан баштап, 2000-жылга чейинки өнүгүшүн анализдеп, Орусия менен Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайларындагы маанилүү процесстер боюнча маалыматтарды берген.

Россия Федерациясынын билим берүүсүндөгү реформалардын өнүгүү багыттары жана мааниси тууралуу И.Д. Фруммин[48], В.И. Жуков[14]; В.Н.Чистохвалов[50],[182], А.Тихонов[175], В.М.Филиппов[177] өз эмгектеринде ар тараптуу талдоо жүргүзүшкөн. Ошондой эле М. Филиппов жана В.Н. Чистохвалов өздөрүнүн биргелешкен эмгегинде Россиянын М.Ломоносов атындагы университетинин чет өлкөлүк жогорку окуу жайлары менен болгон байланыштарына учкай гана токтолуп өтүшкөн. Эмгекте негизинен Россия Федерациясынын билим берүү чөйрөсүндөгү реформалардын милдеттерин жана багыттарын талдоого алышкан.[181]

Ал эми Россия Федерациясынын жогорку билим берүү чөйрөсүнүн дүйнөлүк билим мейкиндигине интеграция маселелери, анын ичинде аталган мамлекеттин билим берүү системасына Болон процессин киргизүү, анын мааниси тууралуу изилдөөлөр А.И. Гретченко жана А.А. Гретченконун[12], В.И. Байденконун[140],[141], В.Н Чистохвалов жана О.С. Бедованын[182] , Ф.Дж. Альтбахтын[123] эмгектеринде изилдөөгө алынган.

Ал эми Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын дүйнөлүк билим мейкиндигине интеграция процессинин маселелери В.М.Филиппов жана В.Н.Чистохваловдун[178], В.А.Мясниковдун[163], Э.М.Соколовдун[172], Ю.Г.Татурдун[173] эмгектеринде талдоого алынган. Бирок белгилей кетчү нерсе, жогоруда аталган эмгектердин дээрлик баарында Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын Борбор Азия мамлекеттеринин, анын ичинде Кыргызстандын жогорку окуу жайлары

менен болгон өз ара байланыштары тууралуу өзүнчө иликтөөлөр дээрлик жоктой.

Бүгүнкү күндө дүйнөлүк билим берүү мейкиндигинин өнүгүү тенденцияларынын теориялык жана методологиялык негиздери З.И. Батюкова[143], А.П. Лиферов[196], И.А. Тагунова[44] тарабынан изилденсе, билим берүүнүн эл аралык интеграциясынын баалуу-максаттуу аспектери Б.С. Гершунский[11] дүйнөлүк билим берүүдөгү интеграциялык процесстердин маңызы жана мүнөзү Б.Л. Вульфсон[9] тарабынан иликтенген. А.П.Лиферов жогоруда аталган өзүнүн эмгегинде глобалдуу билим берүүнүн концепциясын иштеп чыгуу менен бул концепция Россиянын билим берүүсүнүн дүйнөлүк жана европалык мейкиндигине интеграция болуусунун шарты деп эсептейт. Ошону менен бирге автор бул эмгегинде билим берүү системасынын негизги өнүгүү тенденцияларын аныктап, Россиянын билим берүүсүнүн дүйнөлүк билим мейкиндигине интеграциялануу формаларын жана багыттарын иштеп чыккан. Бирок аталган эмгектерде Кыргызстан менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын ара байланыштары тууралуу маселелер дээрлик каралган эмес.

Ал эми А.Торкуновдун[202], И.Бусыгинанын[192], Ю.Морозовдун[162], А.П. Лиферов[24] жана башкалардын эмгектеринде Кыргызстан менен Россиянын билим берүү чөйрөсүндөгү өз ара байланыштары учкай изилдөөгө алынган.

II бап. Теманы изилдөөнүн булактык негизи, объекти, предмети жана изилдөөнүн теориялык-методологиялык негиздери

2.1. Кыргызстан менен Россиянын жогорку окуу жайларынын өз ара байланыштарынын булактары

Биз изилдөөгө алган тарыхый аралыкта Кыргыз Республикасында жана Россия Федерациясында жогорку билим берүү чөйрөсүн өнүктүрүүгө

арналган бир канча расмий, чечимдер, мыйзамдар, улуттук программалар, концепциялар кабыл алынган. Ошондой эле эки өлкөнүн ортосунда жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү интеграция маселелерине арналган бир канча эл аралык келишимдерге да кол коюлган. Андан тышкары КМШ мамлекеттер ортосунда да бул багыттагы бир канча документтер кабыл алынган.

Диссертацияда коюлган максатка жетүүдө жана милдеттерди аткарууда жогоруда аталган документтердин көпчүлүгүндө анализ жасалып, булак катары колдонулду. Биринчи кезекте Кыргыз Республикасынын жана Россия Федерациясынын билим берүү жана илим чөйрөсүндөгү ченемдик-укуктук актылары: мыйзамдары, Кыргыз Республикасынын өкмөтүнүн жана Россия Федерациясынын өкмөтүнүн Токтомдору, Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын билим берүү жана илим чөйрөсүндөгү өкмөттөр аралык кызматташуу тууралуу Келишимдери жана макулдашуулары, ошондой эле Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын Конституциясы, КМШ өлкөлөрү ортосунда түзүлгөн билим берүүнү интеграциялоо процессине арналган бир нече документтер статистикалык материал катары кызмат өтөдү.

Тактап айтсак, төмөнкүдөй бир канча архивдик жана расмий документтер изилдөө учурунда маанилүү булак катары колдонулду. Кыргыз Республикасынын Конституциясы, Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыктары, Кыргыз Республикасынын Билим берүү жөнүндөгү мыйзамы (1992), Кыргыз Республикасынын Билим берүү жөнүндөгү мыйзамы (2003), Кыргыз Республикасынын “XXI кылымдын кадрлары” президенттик программасы, Кыргыз Республикасынын “Билим” улуттук программасы, Кыргыз Республикасынын билим берүү Доктринасы, Кыргыз Республикасында 2010-жылга чейин билим берүүнү өнүктүрүүнүн Концепциясы, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2004-жылдын 3-февралындагы №53 Токтому, Кыргыз Республикасынын Президентинин,

Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Стратегиялык илим изилдөө институтунун отчеттору ж.б.

Ошону менен бирге диссертациялык изилдөө учурунда КР Билим берүү жана илим министрлигинин мезгилдүү отчеттору, Кыргыз Республикасынын жогорку билим берүү системасынын абалы жана келечеги тууралуу Улуттук отчету (1992-2001-жж), Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын эл аралык бөлүмдөрүнүн мезгилдүү отчеттору, архивдик материалдары, Кыргыз-Орус Славян университетинин мезгилдүү отчеттору, статистикалык маалыматтар, Роскызматташтыктын архивинин маалыматтары, Орус диаспорасынын “Гармония” борборунун маалыматтары, Жогорку билим берүү маселесине арналган Эл аралык саммиттердин, конференциялардын материалдары колдонулду. Андан тышкары биз изилдөөгө алган тарыхый мезгил аралыгындагы Кыргызстан менен Россиянын жогорку окуу жайларынын ишмердигин чагылдырган жана илимий жетишкендиктерин көрсөткөн статистикалык жыйнактар да бизге фактологиялык материал катары маанилүү булак болду. Булак катары Кыргыз Республикасынын жана Россия Федерациясынын Билим берүү министрликтеринин, жогорку окуу жайларынын архивдик материалдары да пайдаланылды. Айрым маалыматтар эки өлкөнүн Борбордук мамлекеттик архивинен алынды.

Атап айтсак, Кыргыз-Орус Славян Университетинин Эл аралык байланыштар бөлүмүнүн маалыматтары, Кыргыз-Орус Славян Университетинин Эл аралык байланыштар бөлүмүнүн учурдагы архивдик материалдары, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук Университетинин Эл аралык байланыштар бөлүмүнүн маалыматтары, Кыргыз Улуттук Университетинин Эл аралык байланыштар бөлүмүнүн учурдагы архивдик материалдары, К.Карасаев атындагы Бишкек Гуманитардык Университетинин Эл аралык байланыштар бөлүмүнүн маалыматтары, Бишкек Гуманитардык Университетинин Эл аралык байланыштар бөлүмүнүн

учурдагы архивдик материалдары, Эл аралык Университеттин Эл аралык байланыштар бөлүмүнүн маалыматтары, Эл аралык университеттин Эл аралык байланыштар бөлүмүнүн учурдагы архивдик материалдары, И.Арабаев атындагы Кыргыз Мамлекеттик Университетинин Эл аралык байланыштар бөлүмүнүн маалыматтары, Кыргыз Мамлекеттик Юридикалык Академиянын Эл аралык байланыштар бөлүмүнүн учурдагы архивдик материалдары, Кыргыз Мамлекеттик Медицина Академиясынын Эл аралык байланыштар бөлүмүнүн маалыматтары, Кыргыз Мамлекеттик Медицина Академиясынын Эл аралык байланыштар бөлүмүнүн учурдагы архивдик материалдары жана Кыргызстандын жогорку окуу жайлары менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары ортосундагы түзүлгөн жана башка бир нече Келишимдер, атап айтсак, Билим берүү, иштиктүү жана маданий кызматташуу жөнүндөгү М.Ломоносов атындагы Москва мамлекеттик университети менен Кыргыз Улуттук Университетинин ортосунда 2000-жылы 15- сентябрда 5 жылга түзүлгөн Келишим, Россия Илимдер Академиясынын Сибир бөлүмүнүн археология жана этнография Институту (Новосибирск шаары) менен Улуттук Илимдер Академиясынын тарых институту жана Кыргыз мамлекеттик Улуттук университети ортосундагы 2000-жылы 5-сентябрда 5 жылга түзүлгөн илимий кызматташуу тууралуу Келишим, Кыргыз Улуттук университети менен Москва мамлекеттик Лингвистика университетинин ортосунда 2004-жылы 17-мартта түзүлгөн кызматташуу тууралуу Келишим Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын чет өлкөлөрдүн, анын ичинде Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары менен байланыштарын талдоого алганда фактологиялык маалымат катары чоң роль ойноду.

Мындан тышкары Кыргыз өкмөтү эгемен Кыргызстандын жогорку билим берүү саясатынын түптөлүш этабында төмөнкүдөй бир топ жоболорду жана башка укуктук-ченемдик документтерди да кабыл алган:

“Кыргыз Республикасында жогорку билим берүү ишмердигин жөнгө салган ченемдик актыларды бекитүү жөнүндө (1993-ж,август), “Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлигинин маселелери” (1995-ж, январь), Кыргыз Республикасында жогорку билим берүүнүн көп баскычтуу структурасы жөнүндө” (1993-ж, август),Кыргыз Республикасында мамлекеттик билим берүү стандарттары жөнүндө” (1993-ж, август),Кыргыз Республикасында жогорку окуу жайларын аттестациялоо жөнүндө” (1993-ж,август),“Кыргыз Республикасында билим берүү мекемелерин лицензиялоо жөнүндө” (1993-ж,август), “Кыргыз Республикасынын мамлекеттик жогорку окуу жайы жөнүндө” (1993-ж,август),Кыргыз Республикасынын мамлекеттик эмес жогорку окуу жайы жөнүндө” (1993-ж, август) ж.б.

Россия Федерациясы да жогорку билим берүү чөйрөсүн реформалоо багытында бир нече мыйзамдарды жана укуктук-ченемдик актыларды кабыл алган. Алсак, 1992-жылы 10-июлда (№3266-1) «Билим берүү жөнүндөгү» мыйзамын[218] ; 2001-жылы 29-декабрда 2010-жылга чейин россиялык билим берүүнү модернизациялоонун Концепциясын кабыл алган. Жогорку кесиптик билим берүүнү үч баскычка бөлүп караган 1996-жылдын 22-августунда (№ 125-ФЗ) “Жогорку жана жогорку окуу жайдан кийинки кесиптик билим берүү” тууралуу федералдык мыйзам кабыл алынат. Мындан тышкары Россия Федерациясынын президентинин 2012-жылдын 7-майындагы №599 “Билим берүү жана илим чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатты жүзөгө ашыруу боюнча чаралар жөнүндөгү” жана 2008-жылдын 7-майындагы №716 “Федералдык университеттер жөнүндөгү” жарлыктары Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларын өнүктүрүүдө маанилүү ченемдик-укуктук негиздер болуп саналат. 2003-жылы Россия Федерациясынын билим берүү тармагы Болон декларациясына кол коюп, Болон процессине кошулат. Бул расмий жана башка маанилүү документтер Россия Федерациясы менен Кыргыз Республикасынын жогорку билим берүү

чөйрөсүндөгү өз ара байланыштарын талдоого алууда маанилүү булак катары каралды.

Кыргызстан менен Россия Федерациясынын ортосунда билим берүү жаатындагы кызматташуулар боюнча да бир нече документтер кабыл алынган. Алсак, Кыргызстандын билим берүү министрлиги менен Россия Федерациясынын билим берүү министрлигинин жана Илим, жогорку мектеп жана техникалык саясат Министрлигинин Жогорку Мектеп боюнча Комитетинин ортосунда билим берүү жаатында кызматташуу тууралуу Келишимине 1992-жылы кол коюлган. Россия Федерациясынын Өкмөтү 1994-жылдын 19-апрелинде өзүнүн №326//128/1 Токтому менен Россия Федерациясынын Өкмөтү менен Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн ортосунда 1994-жылдын 23-февралында түзүлгөн Бишкек шаарында Кыргыз-Орус Славян университетин ачуу жана анын ишмердиктери жөнүндөгү кол койгон Келишимин бекиткен.

Ошону менен бирге 1995-жылы Бишкек шаарында Россия өкмөтү менен Кыргыз өкмөтүнүн ортосундагы маданият, илим жана билим берүү чөйрөсүндө кызматташуу тууралуу Келишимине жана 1996-жылы 29-мартта Россия Федерациясынын Өкмөтү менен Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн ортосундагы жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү кызматташтык тууралуу Келишимине кол коюлат.

Ал эми КМШ алкагында 1992-жылдын 15-майында КМШ өлкөлөрүнүн ичинде билим берүү чөйрөсүндө макулдашылган саясатты жүзөгө ашыруу, биргелешкен программаларды жана долбоорлорду көп тараптуу негизде жолдорун жана практикада жүзөгө ашыруу механизмдерин иштеп чыгуу максатындагы Кызматташууга кол коюлган. 1992-жылы май айында КМШга мүчө 10 мамлекеттин өкмөт башчылары билим берүү чөйрөсүндөгү кызматташтык жана документтерди алардын квалификациясы жөнүндө нострификация тууралуу Келишимге да кол коюшкан. Андан соң 1997-жылы

КМШга мүчө өлкөлөрдүн өкмөттөрү КМШда бирдиктүү билим берүү мейкиндигин түзүү Концепциясына жана КМШ бирдиктүү билим берүү мейкиндигин түзүү боюнча кызматташтык жөнүндөгү Келишимге кол коюшкан. 1994-жылдын 18-мартында КМШ мамлекеттеринин Парламенттер аралык Ассамблеясынын «Бирдиктүү билим берүү мейкиндиги жөнүндөгү» Токтому бекитилген. 1996-жылы апрель айында Казахстан, Кыргызстан, Беларуссия жана Россия Федерациясынын ортосунда экономикалык жана гуманитардык чөйрөлөрдөгү интеграцияны тереңдетүү тууралуу Келишимге, ал эми 1997-жылдын 17-январында КМШ өлкөлөрүндө бирдиктүү билим берүү мейкиндигин калыптандыруу боюнча кызматташтык жөнүндөгү Келишимге, 1998-жылы экономикалык жана гуманитардык жааттардагы интеграцияны тереңдетүү жөнүндөгү Макулдашууга катышкан –мамлекеттердин жарандарынын жогорку окуу жайларга кирүүдөгү тең укуктуулугун берүү тууралуу Келишимге кол коюлат. Андан тышкары Шериктеш мамлекеттер тарабынан билим берүүнү интеграциялоо маселелери боюнча эл аралык нормативдүү документ катары “Билим берүү жөнүндөгү” моделдүү мыйзам, “КМШ өлкөлөрү үчүн моделдүү билим берүү кодекси” кабыл алынган (апрель, 1999), ал эми 2001-жылы КМШга катышкан мамлекеттердин билим берүү ишмердиктерин лицензиялоону координациялоо, билим берүү мекемелерин аттестациялоо жана аккредитациялоо жөнүндөгү жана КМШга катышкан мамлекеттердин жогорку окуу жайларынын филиалдарын түзүүнүн жана иштетүүнүн тартиби жөнүндөгү Келишимдерге,

2007-жылы Шанхай Кызматташтык Уюмуна мүчө мамлекеттердин Достук жана кызматташтык тууралуу Келишимине кол коюлган.

1992-1999-жылдары Кыргызстан жакынкы чет өлкөлөр менен, анын ичинде Россия Федерациясы менен 13 өкмөттөр аралык келишимдерге кол койгон.[38,342]

Бул документтер КМШ өлкөлөрүнүн жогорку окуу жайларынын өз ара кызматташтыгы үчүн жана билим берүүдөгү интеграция процессин тездетүүдө чоң роль ойногон.

Мындан тышкары <http://www.kenesh.kg>, cis.rudn.ru, <http://www.report.kg>, <http://www.eurasianhome.org>, <http://www.ia-centr.ru>, <http://www.e-generator.ru>, <http://www.club-rf.ru>, http://dic.edu.ru/information/russian_federation, <http://www.krsu.edu.kg>, www.for.kg/kyrgyzstan_history, evrazes.com жана башка интернет сайттары да керектүү маалыматтарды алууда жардам берди. Бул булактар Кыргызстан менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын ортосундагы байланыштарды изилдөөдө салыштырмалуу талдоо жүргүзүүгө, эки өлкө ортосундагы өз ара кызматташтыктын айрым маселелерин тактоого жана келечегин аныктоого мүмкүнчүлүк берди.

2.2. Изилдөөнүн объекти, предмети жана теориялык-методологиялык негиздери

Кыргызстандын мамлекеттик көз карандысыздыгынын жарыяланышы жана ага байланыштуу болгон жаны социалдык- саясий чындыктар коомдун тарыхый ан-сезимин түп тамырынан өзгөртүүгө дуушар кылды. Борбордук Азия мамлекеттеринин, анын ичинде Кыргызстандын эл аралык мамилелеринин контекстин жана тарыхын геосаясий мейкиндикте кароо аң-сезими калыптанды.

Коомдун өнүгүшү мамлекеттин өткөөл мезгилинде өзгөчө мааниге ээ. Анткени, коомчулукта кызыгуу күчөп, өткөндөрдү изилдөө менен учурда болуп жаткан окуяларга анализ берүүнүн негизинде жаралып жаткан көйгөйлөргө чечим издешет.

Тарыхка болгон кызыгуунун жогорулашы мамлекеттүүлүктүн моделин тандоо шартында жана коомду модернизациялоодо эл тарыхый процесстин субъектиси экендигин түшүнүшөт.

Ошондуктан изилдөөдө илимий иштин методологиялык базасын аныктоо иштин негизин түзөт. Эгерде мурун марксизм-ленинизм жана формациялык методдор болсо, азыркы күндө биринчи орунга тарыхый-салыштырма жана дүйнөлүк илимий практикада колдонулуп жүргөн универсалдык же цивилизациялык методдор изилдөөгө жардам берет. Анткени тигил же бул тарыхый окуяларды жана элдердин бири – бири менен байланыштарын баалоодо цивилизациялык подход жасоого туура келет.

Изилдөөнүн методологиялык негиздерин историзм принциби, илимий объективдүүлүк, тарыхый-салыштырма, тарыхый-хронологиялык, тарыхый-генетикалык жана тарыхый-типологиялык метод түздү. 1991-2011-жылдар аралыгындагы Кыргызстан менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын ортосундагы өз ара байланыштарды изилдөөдө историзм

принциби биз иликтөөгө алган маселелерди конкреттүү тарыхый өңүттөн кароого мүмкүнчүлүк берди. 1991-жылы Кыргызстанда жана Россияда жүз берген тарыхый окуялар эгемендүүлүккө ээ болуу, саясий, экономикалык жана социалдык реформалар жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү радикалдуу өзгөрүүлөр менен коштолду. Билим берүү, анын ичинде жогорку билим берүүнү жөнгө салган жаңы мыйзамдык, укуктук-ченемдик базалары түзүлдү. Ага ылайык жогорку окуу жайлары структуралык өзгөрүүлөргө дуушар болду.

Билим берүүдөгү бул реформалар эки өлкөнүн жогорку окуу жайлары ортосундагы өз ара байланыштарга да таасирин тийгизип, анын мазмунун, формасын жана багыттарын өзгөрттү. Ошондуктан биз проблеманы изилдөөдө мына ушундай тарыхый мааниге ээ болгон коомдогу учурду конкреттүү процесс катары иликтөөгө мүмкүнчүлүк берген историзм принцибин колдондук. Анткени, аталган принцип тигил же бул тарыхый окуяларды мааниге жана убакытка карап өзгөрүп турган конкреттүү процесс катары изилдей алат. Анткени тарыхый процесстерди, окуяларды илимий жактан изилдөөдө тарыхчылар тарабынан жыйналган эң таасирдүү фактылар жана окуялар да бири биринен өзүнчө турганда илим боло албайт жана илимий изилдөө талап кылган нормаларга жооп бере албайт. Ал эми чогултулган, ыраатталган фактылар бизди өткөндөн азыркыга алып келген конкреттүү, иреттүү жана үзгүлтүксүз процессти туюндурган окуялардын бирдиктүү курамын түзүп турса бул башка иш[190]. Демек, историзм принциби тарыхый окуялардын үзгүлтүксүз процессин, иретин жана конкреттүүлүгүн талап кылат. Ошондуктан, биз изилдөөгө алган тарыхый аралыктагы Кыргызстан менен Россия Федерациясынын жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү байланыштарынын тарыхый конкреттүүлүгүн, ал байланыштардын мезгили жана багыттары боюнча иреттүүлүгүн, ошондой эле бул байланыштарды аныктап, айгинелеп турган көрүнүштөрдүн, фактылардын жана окуялардын үзгүлтүксүз процесс катары карап, аны

анализдеп жана жыйынтыгын чыгарууда историзм принциби башкы методологиялык негиз боло алды. Биринчи кезекте, биз изилдөө үчүн тандап алган тарыхый аралык 1991-жылдан 2011-жылга чейинки учурду камтыды. Анткени бул аралык конкреттүү тарыхый мааниге ээ. “Историзм принцибине ылайык объективдүү дүйнөнүн өнүгүү процесстери чындыкта кандай болгон болсо ошондой каралышы керек. Кайсы гана көрүнүш же предмет болбосун конкреттүү тарыхый шарттарда жана байланыштарда каралган шартта гана түшүнүктүү боло алат жана туура баасын ала алат”.[191] 1991-жылы Кыргызстан да, Россия Федерациясы да саясий башкаруусу бир системадан экинчи системага өтү, эгемендүүлүккө ээ болушту. Бул чоң тарыхый окуядан кийин эгемен эки мамлекетте саясий, социалдык-экономикалык реформалар, кайра түзүүлөр жана жаңыча өнүгүүгө жол ачкан өзгөрүүлөр болуп өттү. Бул аралыкта эки өлкөнүн билим берүү чөйрөсүндө, айрыкча жогорку билим берүүдө конкреттүү жана ырааттуу реформалар жүрдү. Ал жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү ишмердиктин багыттарын өзгөрттү, башкаруу структурасындагы өзгөрүүлөрдү жаратты, билим берүүнүн мазмунун жана масштабын кеңейтти. Реформага ылайык жогорку окуу жайларында рынок экономикасы талап кылган заманбап жаңы адистиктерди даярдоо башталды. Жогорку билим берүүнүн дүйнөлүк билим берүү стандарттарына ылайыкташтырылган жаңы мыйзамдык жана актылык-ченемдик нормалары түптөлдү. Эгемендик алгандан кийинки алгачкы жылдарда Кыргыз Республикасынын да (1992-ж), Россия Федерациясынын да (1992-ж) “Билим берүү жөнүндөгү” жаңы мыйзамдары кабыл алынды. Мыйзамга ылайык Кыргызстандын жана Россиянын жогорку окуу жайларынын эл аралык байланыштары жана кызматташуулары активдешти жана масштабы, багыттары кеңейди. Эки өлкөнүн тең жогорку билим берүү чөйрөсү дүйнөлүк билим мейкиндигине кошулууга далалатын жасады жана бул биз изилдөөгө алган тарыхый аралыкта эки өлкөнүн тең жогорку билим берүү чөйрөсү интеграция багытында белгилүү кадамдарды коё алды жана

ийгиликтерге жетишти. Мында айрыкча Кыргызстандын билим берүүсүн эл аралык билим мейкиндигине кошулуусунда Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары менен болгон өз ара көп тараптуу байланыштары олуттуу мааниге ээ болгон. Демек, Кыргызстан жана Россиянын жогорку окуу жайларынын ортосундагы өз ара байланыштар биз изилдөөгө алган тарыхый аралыкта активдүүлүккө жана көп түрдүүлүккө ээ болгон жана Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын эл аралык билим мейкиндигине чыгуусуна чоң өбөлгө түзгөн. Ошону менен бирге бул биз иликтөөгө алган 1991-2011-жылдагы тарыхый аралыктын дагы бир олуттуу мааниси – эки өлкөнүн жогорку окуу жайлары ортосундагы байланыштардын натыйжасында Кыргызстандын жогорку окуу жайлары мазмундук жана методикалык жактан жаңы баскычка көтөрүлө алды, айрыкча жаңы адистиктерди даярдоодо Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары окуу, методикалык жактан колдоолорду ырааттуу көрсөтүп келди. Кыргызстандын көп жаштарына бюджеттик негизде билим берип, жаңы адистиктерди алуусуна шарт түздү. Мунун өзү рынок экономикасы жаңыдан түптөлүп келаткан Кыргыз Республикасы үчүн чоң экономикалык колдоо болду.

Экинчиден, коомду изилдөөдө историзм принциби маңызсыз, жарк эткен утурумдук тенденцияларды абсолютизациялоодон оолак болууга мүмкүндүк бергенин эске алсак, ар кандай элдин аң сезимине бүлүк салган утурумдук ойку-кайкы тенденцияларга анализ менен кароого, анын ичинен тарыхый чындыкты жана маанини иргеп алууга жардам берет. Историзм принцибин окумуштуулар өткөн жана болуп жаткан ар кандай кубулуштардын гана себептерин аныктоого жардам бербестен, келечек тууралуу негиздүү божомол айтууга жана келечектеги социалдык өзгөрүүлөрдүн стратегиясын иштеп чыгууга да өбөлгө болоорун айтышат. В.В.Деркач “Историзм принциби конкреттүү өз ара байланыштардын негизинде келечектеги өнүгүүнүн моделин түзүүгө да мүмкүнчүлүк берет”, -

дейт.[203] Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын өз ара байланыштарын историзм принциптеринин негизинде кароо бул байланыштардын келечеги тууралуу илимий иште жыйынтыктарды чыгарууга бизге өбөлгө боло алды. Ошондой эле историзм нерсени жана көрүнүштү алардын калыптануусунда жана өнүгүүсүндө, аларды пайда кылган шарттар менен органикалык байланышта таанып билүү принциби болуп саналат. Ал көрүнүштөрдүн пайда болуусун, андан ары өнүгүү тенденцияларын изилдейт. Бул алкактан алып караганда историзм Кыргызстан менен Россиянын жогорку окуу жайларынын өз ара байланыштарынын калыптануусун, анын этаптарын жана бул байланыштардын келип чыгуусун(муктаждыгын) пайда кылган коомдогу социалдык-экономикалык, маданий шарттарды жана өбөлгөлөрдү да анализдеп-талдоого мүмкүнчүлүк берди. Ошондой эле историзм принциби эки өлкөнүн ортосундагы салт болуп келаткан илгертен берки көп тараптуу кызматташуу жана өз ара алака жогорку окуу жайлар ортосундагы байланыштарды камсыздоодо кандай негиз болгону тууралуу да изилдөөгө өбөлгө боло алды. Башкысы эки өлкөнүн жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү байланыштарын изилдөө бул алакалардын келечектеги өнүгүү тенденциялары кандай нукта болоору тууралуу да жыйынтык алууга мүмкүн болду.

Ал эми илимий объективдүүлүк принциби болсо диссертантка изилденип жаткан проблемаларды калыс кароого, тактап айтканда позитивдүү да, негативдүү да жактарын ачып берүүгө шарт түздү. Ошондой эле диссертант изилдөө учурунда жалпы тарыхый методдор болгон салыштырма талдоону, хронологиялык, тарыхый-системдик ыкманы жана жалпылоону колдонду. Анткени коюлган маселе ушундай методологиялык негизге муктаж болгон. Кыргызстанда биринчи ирет 20 жылдык конкреттүү тарыхый аралыктагы Кыргызстан менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын ортосундагы өз ара байланыштарынын маселелери иликтөөгө алынды. Эки

өлкөнүн жогорку окуу жайларынын өз ара байланыштарынын 20 жыл ичиндеги өнүгүү динамикасын талдоодо салыштырма талдоо (компаративдик) ыкма колдонулду. Салыштырма-тарыхый метод – бири бири менен салыштыруунун жардамы аркылуу ар түрдүү өлкөлөрдүн жана элдердин өнүгүүсүндөгү, жалпы эле адамзаттын өнүгүүсүндөгү жалпылыкты жана өзгөчөлүктөрдү табуу болуп саналат. Бул метод коомдук өнүгүүнү мезгилдерге бөлүп кароого мүмкүндүк берет жана ал ар түрдүү коомдордун өнүгүүсүн салыштырууда жана баа берүүдө теориялык негиз болуп саналат.[217] Бул ыкма диссертацияда изилдөөгө алынган эки өлкөнүн жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү өз ара байланыштарынын өйдө-ылдый, аз-көп, жактарын, жалпылыктарын жана өзгөчөлүктөрүн салыштырып аныктоого өбөлгө болду. Салыштырма талдоо Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын Россиянын жогорку окуу жайлары менен байланыштарын башка өлкөлөрдүн жогорку окуу жайлары менен байланыштарына салыштыруу менен андагы жалпылык менен катар бир топ көп тараптуу, активдүү болгон өзгөчөлүгүн аныктоого мүмкүндүк берди. Ошону менен бирге салыштырма талдоо ыкмасы Кыргызстан менен Россиянын жогорку окуу жайлары ортосундагы өз ара байланыштарын кайсы багыттагысы активдүү жана жемиштүү иштеп жатканы, кайсы багыттагы байланыштары активдешпей жатканы тууралуу да жыйынтыктарды чыгарууга өбөлгө болду.

Хронологиялык - тарыхый ыкма болсо 20 жыл аралыгындагы Кыргызстан менен Россиянын жогорку окуу жайлары ортосундагы өз ара байланыштарды мезгили боюнча хронологиялык тартипте жана ырааттуулукта кароого жол берди. Ар бир тарыхый учурду талдап, баа берүүгө шарт түздү.

Андан тышкары бул изилдөөнүн айрым учурларында тарыхый-генетикалык жана тарыхый-типологиялык ыкма да колдонулду.

Тарыхый-генетикалык ыкма тарыхый өнүгүүнүн процессинде изилденип жаткан объекттин функцияларын, касиеттерин жана өзгөрүүлөрүн ырааттуулукта кароо болуп саналат. Билим берүү, анын ичинде жогорку билим берүү коомдо социалдык институт катары тарыхый өнүгүү процессинде бир канча маанилүү функцияларды аткарат. Алсак, азыркы учурдагы жогорку билим берүү системасынын төмөнкүдөй бир нече функциялары бар: гуманистикалык – инсандын интеллектуалдык, нравалык физикалык потенциалдарын аныктоо жана өнүктүрүү; кесиптик-экономикалык – билимдүү, маалыматтык жана илим изилдөөчү тажрыйбаларга ээ квалификациялуу адистерди даярдоо; социалдык-саясий - белгилүү социалдык статуска ээ болуу, адисти гана эмес, жаранды да даярдоо; маданий – маданияттын жетишкендиктерин өзүнө сиңирүү, чыгармачылык жөндөмдү өнүктүрүү; адаптациялык - инсанды коомдогу жашоого жана эмгекке даярдоо[219]. Жогорку билим берүүнүн мына ушундай функциялары канчалык ырааттуу, туруктуу жана сапаттуу ишке ашып жатканына эки өлкөнүн жогорку окуу жайлары ортосундагы өз ара карым-катыштын таасири канчалык экени да изилдөөдө эске алынды. Кыргызстандык жыл сайын жүздөгөн жаштардын рынок экономикасы учурунда зарыл деп эсептелген жаңы адистиктерди өздөштүрүү үчүн Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларына барып билим, кесип алуусу Кыргыз Республикасынын социалдык-экономикалык өнүгүүсүндө чоң мааниге ээ болгон. Ошондой эле Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары менен Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайларынын ортосундагы илимий, методикалык жана башка кызматташуулар Кыргызстандагы жогорку билим берүүнүн коом алдындагы аткарган функцияларынын сапаттык өзгөрүүсүнө түздөн-түз таасир бергенин изилдөө көрсөттү.

Ал эми диссертациялык изилдөөдө Кыргызстандын жана Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын өз ара байланыштарынын

негизги багыттарын классификациялоодо тарыхый-типологиялык метод колдонулду. Анткени тарыхый-типологиялык методду колдонууда тарыхый окуяларды жана көрүнүштөрдү классификациялоо жүзөгө ашат. [204]

Жыйынтыктап айтканда, эки өлкөнүн жогорку окуу жайлары ортосундагы өз ара байланыштар 20 жыл аралыгында жаңы тарыхый шартта эгемендүүлүк доорунда өзүнүн ар тараптуулугу жана көп түрдүүлүгү менен айырмаланды.

III бап. Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын эгемендүүлүк мезгилдеги байланыштары

3.1. Кыргызстандын жана Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларындагы демократиянын транзиттик мезгилиндеги реформалар

Кыргыз Республикасынын жана Россия Федерациясынын жогорку билим берүү системасына 1991-2011-жылдар аралыгында, тактап айтканда, эки өлкөнүн социалисттик системадан рыноктук экономикага өтүп жаткан мезгилинде жүргүзүлгөн реформалардын багыттарын, алардын жогорку окуу жайларынын ишмердигине, анын ичинде эл аралык байланыштарына тийгизген таасирин карап көрүү негизги багыттардын бири.

Рыноктук экономиканын эркин ишкердиктин принциптерине негизделерин эске алсак, ага менчиктин көп түрдүүлүгү, баалардын талапка жана керектөөгө ылайык коюлушу, чарбалык субъекттердин ортосундагы келишимдик мамилелер, продукция чыгарууда атаандаштык, тигил же бул чөйрөгө мамлекеттин башкаруусунун чектелүүсү мүнөздүү. Демек, рынок шартына туруштук берүү үчүн тигил же бул субъект элдин талабы жана муктаждыгын изилдеп, ага жараша продукция чыгарат. Рынок экономикасынын мына ушундай шарттары жана талаптары Кыргызстандын билим берүү системасына да коюлган эле. Айрыкча, кесипке даярдаган жогорку билим берүү системасы рынок талаптарын эске албаса кризиске кабылып калуусу объективдүү көрүнүш экени талашсыз.

Кыргызстандын рынок экономикасына тездик менен өтүүсү мамлекеттик каржылоодо турган бардык мекемелерди, чөйрөлөрдү оор абалга алып келген. Алардын ичинен реформанын башында билим берүү системасы баарынан кыйын акыбалда калган. Бул тармак эптеп ишмердигин жүргүзүү үчүн өз алдынча акча табууга багытталган колдо болгон бардык ресурстарды жумшоого аргасыз болгон. Мамлекет билим берүү системасын,

жогорку окуу жайларын мурдагыдай каржылай албай калгандан кийин окуу жайларга чарбалык жана академиялык өз алдынчалыктарын кеңейтип, экономикалык эркиндиктерди берген. Ушуга байланыштуу жана оор каржылык абалдан чыгуу үчүн билим берүү мекемелеринде донор уюмдар, чет өлкөлүк билим берүү структуралары менен кызматташууга зарылдык жаралган.

Анткени жогорку билим билим берүү системасы рынок экономикасына жана ачык, демократиялык коомдун принциптерине төп келбей, рыноктук шарт кесиптик билим берүүнүн мазмуунун, структурасын, түрлөрүн жана башкаруу ыкмаларын өзгөртүүнү талап кылган. Экинчиден, мамлекет экономикалык реформалардан улам кризиске кабылып, билим берүүнү каржылай албай калган. Жогорку окуу жайларынын окутуучулук-профессордук курамынан кесипкөй кадрлар четинен азая баштайт. Эмгек маянасынын аздыгынан мыкты окутуучулар окуу жайларды таштап, башка жактан иш издеп же кесибин алмаштырууга мажбур болушкан. Ушундай эле көрүнүш Россия Федерациясында да орун алган. 1992-1998-жылдардагы билим берүүнү реформалоо бул өлкөдө да каржылоонун жетишсиздигинен абдан көп кыйынчылыктарга тушугуп, билим берүү системасы болгону 60-70 %га гана каржыланганын окумуштуулар В.М. Филиппов жана В.Н.Чистохвалов өздөрүнүн изилдөөсүндө белгилешкен. 90-жылдардын орто ченинде Россияда да мыкты окутуучулар жогорку окуу жайларын таштап, башка чөйрөдөн жумуш издеп, же чет өлкөгө кете баштаган.[180]

Ошондон улам жогорку кесиптик билим берүүнү каржылоо булактарын кеңейтүү маселеси тез арада чечилүүгө тийиш болгон. Коомдо көптөгөн жеке менчик ишканалар, өндүрүштөр менен тең катар жеке менчик жогорку окуу жайларын ачуу муктаждыгы да келип чыккан.

«Мындай учурда жеке менчик билим берүү структуралары ачылып, билим рыноктун продуктысына айланып калган»[8,5]. Ошондуктан өлкө

жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү реформаны токтоосуз жана системалуу жүргүзүүгө мажбур болгон.

Демек, эки өлкөдө тең билим берүү чөйрөсүн токтоосуз реформалоону талап кылган объективдүү социалдык-экономикалык зарылчылыктар келип чыккан. Биринчиден, рыноктук реформалардын айынан коомдо фундаменталдуу тармак болгон билим берүү чөйрөсү бөтөнчө жабыркап, мамлекеттин бюджетинен тышкары каржылоого ачык эле муктаж болуп турду. Бул мамлекеттин билим берүүсүнүн укуктук гана эмес, экономикалык негиздерин да токтоосуз иштеп чыгуу жөнүндөгү маселени тикеден-тике койду.

Экинчиден, советтик идеологияга сугарылган, советтик адамды тарбиялоого багытталган жана буга ылайык белгилүү деңгээлде чектелүүгө тушуккан билим берүүнүн мазмунун дүйнөлүк алдыңкы стандарттарга ылайыктоо, өлкөдө рынок экономикасынын талабына туруштук бере алган билим берүү системасын түзүү жана булардын негизинде инсанга билим берүү жана аны тарбиялоо маселеси жаралды. Жогорку билим берүү системасын реформалоонун башкы максаты - рынок шартынын талаптарына жооп бере алган билим берүүнүн натыйжалуу системасын түзүү болгон. Реформанын негизги принциптери:

- бүтүндөй билим берүү системасын демократиялаштыруу;
- социалдык абалына, расасына, улутуна жана жынысына карабастан сапаттуу билим алууга мүмкүндүк түзүү;
- билим берүүнү башкарууну децентрализациялоо, жергиликтүү бийликтин жоопкерчилигин көтөрүү;

- билимдин сапатынын дүйнөлүк стандартына жетүү, Кыргызстандын дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине кошулуусун камсыздоо ж.б. болгон.

1991-2011-жылдар аралыгындагы Кыргызстан менен Россия Федерациясынын жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү өз ара байланыштарын талдоого алуу эки өлкөнүн билим берүү системаларындагы реформалоо процессинин бирдей учурда жүзөгө ашканын байкоого болот. Албетте, бул эки өлкөнүн СССР кыйрап, эгемендүүлүккө ээ болгон тарыхый шарт менен байланышат.

1991-жылы 11-июнда Россия Федерациясынын Президентинин “РСФСРда билим берүүнү өнүктүрүү боюнча кечиктирилгис чаралары жөнүндөгү” жарлыгы чыгат.[220] Бул документ Россия Федерациясындагы билим берүүнү модернизациялоого карата алгачкы кадамды жасоого өбөлгө болгон. Кыргызстан үчүн билим берүүнү реформалоого негиз берген алгачкы документ 1992-жылы кабыл алынган Кыргыз Республикасынын “Билим берүү жөнүндөгү” мыйзамын болду. Ушундай эле мыйзам 1992-жылы Россия Федерациясында кабыл алынган[218]. Аталган мыйзамдар Кыргызстандагы жана Россия Федерациясындагы билим берүүдөгү, анын ичинде жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү реформаларга кеңири жол ачкан.

Ал эми эки өлкөнүн жогорку билим берүү системасын андан ары реформалоодо Россия Федерациясынын 2000-жылы кабыл алган “Россия Федерациясындагы билим берүүнүн улуттук Доктринасы” жана Кыргыз Республикасынын да ушул жылы кабыл алынган Билим берүүнүн улуттук Доктринасы реформанын жүрүшүн жана эки өлкөнүн жогорку окуу жайлары ортосундагы өз ара мамилелерин дагы жаңы деңгээлге көтөргөн. Анткени бул эки документте тең билим берүүнү реформалоонун көп окшош жактары каралган. Аталган документтерде билим берүүнү андан ары өнүктүрүүнүн бир топ маселелери менен катар билим берүүнүн жетишкендиктеринин

тарыхый байланышын камсыздоо, улуттук маданий салттарды сактоо, билим берүү системасынын кызматкерлерине артыкчылык менен колдоо көрсөтүү, алардын коомдогу социалдык статусун, кадыр-баркын көтөрүү ж.б. сыяктуу маанилүү жагдайлар эске алынган [198].

Жогоруда белгиленгендей, Доктриналарда билим берүүдөгү тарыхый байланышты камсыздоо милдети коюлат, тактап айтканда өлкөдө жүрүп жаткан билим берүүдөгү реформа билим берүүдөгү буга чейинки алдыңкы тажырыйбаны, ыкмаларды жана баалуу принциптерди таптакыр танбоого тийиш, тескерисинче, тарыхый байланыш катары алар андан ары өсүп өнүгүүгө тийиш. Дүйнөлүк билим берүү стандарттарына умтулуу менен бирге улуттук маданий салт-санаалар унутта калбаш керек.

Албетте, реформа канчалык терең башталганы менен ошол эле учурда СССРден калган билим берүү системасынын оң жактарын, жетишкендиктерин сактап калуу маселеси да турган. Белгилей кетчү нерсе, СССРдин билим берүү системасынын жакшы жактары көп болгон. Мамлекет жогорку билим берүү чөйрөсүн толук каржылаган. Мамлекеттик билим берүү стандарттарынын талаптарынын толук аткарылышы катуу көзөмөлгө алынган. XX - кылымдын 80-90-жылдар арлыгында жогорку билимдүүлөрдү көбөйтүү боюнча аракеттер катуу башталган эле.

Андан тышкары Кыргыз Республикасынын билим берүү жөнүндөгү Доктринасы коомдо социалдык жактан корголбогон катмар катары калып жаткан мугалимдердин кадыр-баркын көтөрүү, коргоо милдетин коет. Бул максат андан ары 2000-жылы 26-декабрда Кыргыз Республикасынын Жогорку Кенешинин «Мугалимдердин статусу жөнүндө» мыйзамды кабыл алынуусу менен дагы бекемделет. Мыйзамда мугалимдерди моралдык жана материалдык жактан колдоо каралган.

Ошондой эле реформанын жүрүшүн тездетүү жана өнүктүрүү максатында 2001-жылы 2010-жылга чейинки мезгилде Россиянын билим берүүсүн модернизациялоонун Концепциясы кабыл алынган. Бул документте баштан аяк билим берүү системасын реформалоо маселеси каралган. Анын ичинде билим берүүнүн жеткиликтүүлүгү, акысыздыгы жана сапаты тууралуу маселе четте калган эмес.[205]

Бул документте билим берүүнү модернизациялоо “Ведомстволук долбоор” катары жүзөгө ашпоого тийиш жана бул процесс саясий жана жалпы улуттук милдет экендиги баса белгиленип, ал Россиянын коомунун, жарандарынын, ата-энелер коомчулугунун, мамлекеттик бийликтин федералдык жана аймактык институттарынын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын, профессионалдык-педагогикалык коомчулуктун, илимий, маданий, коммерциялык жана башка коомдук институттардын активдүү катышуусу менен чечилээри айтылат.[205]

Бул документке удаа эле 2002-жылы Кыргыз Республикасында 2010-жылга чейинки билим берүүнү өнүктүрүү Концепциясы да кабыл алынат. Аталган документте билим берүүдөгү реформанын негизги максаты деп бүгүнкү тез өзгөрүлүп жаткан дүйнөдө Кыргыз Республикасынын экономикалык жана туруктуу өнүгүүсүнө өбөлгө болгон, жаңы кылымдын шартында иштөөгө даяр жана жөндөмдүү адам ресурстарын өнүктүрүүгө, кадрлар менен камсыздоого, өнүгүп жаткан инсандын билим алууга болгон муктаждыктарын канаатандырган өзүнөн өзү өнүккөн, натыйжалуу билим берүү системасын түзүү деп белгиленген.[221]

Жогоруда көрсөтүлгөндөй эки өлкөдө тең дээрлик бирдей учурда билим берүүнү реформалоого негиз болгон мыйзам, доктрина жана концепциялар кабыл алынган.

Мындан тышкары жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү реформаны жүзөгө ашыруу максатында Кыргыз өкмөтү төмөнкүдөй бир топ жоболорду жана башка укуктук-ченемдик документтерди да кабыл алган.

“Кыргыз Республикасында жогорку билим берүү ишмердигин жөнгө салган ченемдик актыларды бекитүү жөнүндө (1993-ж, август),

“Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлигинин маселелери” (1995-ж, январь)

Кыргыз Республикасында жогорку билим берүүнүн көп баскычтуу структурасы жөнүндө” (1993-ж, август)

Кыргыз Республикасында мамлекеттик билим берүү стандарттары жөнүндө” (1993-ж, август)

Кыргыз Республикасында жогорку окуу жайларын аттестациялоо жөнүндө” (1993-ж, август)

“Кыргыз Республикасында билим берүү мекемелерин лицензиялоо жөнүндө”(1993-ж, август)

“Кыргыз Республикасынын мамлекеттик жогорку окуу жайы жөнүндө” (1993-ж, август)

Кыргыз Республикасынын мамлекеттик эмес жогорку окуу жайы жөнүндө” (1993-ж, август) ж.б.

Жогоруда аталган документтердин кабыл алынышы кыргыз мамлекетинин жогорку билим берүү жаатындагы реформаларды жүзөгө ашырууну белгилүү денгээлде камсыздай алган.

Бул документтер 1991-жылдан бери башталган эки өлкөнүн жогорку окуу жайларындагы реформа процессин тездетүүгө өбөлгө болгон. Ошондой эле алар модернизациялоодогу башкы милдеттердин бири - эки өлкөнүн

жогорку окуу жайлары ортосундагы байланыштарды уюштурууга да багытталган.

Ошентип, эки өлкөнүн мамлекеттик билим берүүсүн реформалоо процесси “мыйзамдар, жалпы мамлекеттик программалар, тармактык программалар, өкмөттүн чечимдери аркылуу, ошондой эле жарандык коом менен социалдык өнөктөштүктө жүзөгө аша”[222] баштаган.

Кыргызстанда да, Россия Федерациясында да биз иликтөөгө алган 1991-2011-жылдары билим берүүнү реформалоо тарыхый зарылдыкка жараша этап-этабы менен ишке ашкан. Ага өкмөт, министрликтер, ведомстволор, улуттук билим берүү мекемелери, педагогдордун, эксперттердин жамааттары жана коомдук уюмдар катышышкан. Адатта билим берүү системасын реформалоо аталган чөйрөнүн ишмердигиндеги калыптанган процесстерди, салттарды, формаларды жана түрлөрдү өзгөртүү менен коштолгон.

Белгилей кетчү нерсе, эгемендик алган Кыргызстан жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү реформаны баштоо менен дүйнөдөгү алдыңкы өлкөлөрдүн, элдердин билим берүү системасындагы мыкты үлгүлөрдү пайдаланганга умтулган. Анткени билим берүү системасын жакшыртуу Кыргыз мамлекетин өнүктүрө турган, анын жаштарын дүйнөлүк билим жайыгына кошо турган мүмкүнчүлүктөрдүн бири эле. Кыргызстандын дүйнөлүк деңгээлдеги адистерге даярдоо боюнча атаандаштыгын камсыз кыла турган жогорку билим берүү системасын түзүү реформанын башкы милдеттеринин бири болгон. Бул жерде тарыхчы-окумуштуу Т.Ф. Черноустун пикирине кошулууга болот: “... эл аралык стандартка багыт алган реформа сөзсүз жүргүзүлүүгө тийиш болгон. Бирок советтик билим берүү системасындагы мыкты салттарды сактоо менен реформанын милдети - калыптанып жаткан жарандык коомдун демократиялануусуна өбөлгө болуу,

улуттук маданиятты жаңы сапатка көтөрүү, глобализация жана интеграция көрүнүштөрүн жаңыча түшүнүү эле”[120] .

Жогорку билим берүү системасын реформалоонун негизги багыттары Кыргыз Республикасынын 1992-жылы кабыл алынган “Билим берүү жөнүндөгү” мыйзамында көрсөтүлгөн, тактап айтканда анда билим берүү системасындагы менчиктин, билим жана кесип берүү багытындагы кызмат көрсөтүүнүн түрлөрү, формалары жана билим берүүнүн деңгээлдери боюнча диверсификация жүргүзүү, окуу жайларга академиялык эркиндик берүү, билим берүү мекемелерин башкарууну демократиялаштыруу сыяктуу маанилүү учурлар каралган. Мисалы, аталган мыйзамдын 3-беренесинде

- илимий жетишкендиктерге жана эл аралык стандарттарга багыт алуусу;
- билим берүүнүн саясий жана диний институттардан көз карандысыздыгы;
- билим берүү мекемелеринин окутуу формалары боюнча көп түрдүүлүгү,
- билим берүүнүн альтернативдүү мекемелеринин жана билим берүүнүн мамлекеттик эмес структурасынын иштөө мүмкүнчүлүгү каралган.

Натыйжада, мыйзамга ылайык, менчик окуу жайлары пайда болуп, окутуунун контракттык формасы киргизилди, жогорку окуу жайлардын көрсөткөн билим берүү кызматтары бир кыйла кеңейди.

Ал эми аталган мыйзамдын 30-беренесинде “Билим берүү системасын башкаруу мамлекеттик-коомдук мүнөзгө ээ болот” деп жазылган. Буга ылайык, жогорку окуу жайларда Попечителдик кенештер түзүлүп, башкаруунун мамлекеттик-коомдук формасы өнүгө баштайт.

Андан ары ал багыттар 1996-жылы кабыл алынган “Билим” улуттук билим берүү программасында улантылды жана өнүктүрүлдү. Кыргыз Республикасынын “Билим берүү жөнүндөгү” 2003-жылдагы редакцияда кабыл алынган мыйзамында жогорку окуу жайларын реформалоо багыттары дагы да такталып, кеңейтилген. Кыргыз Республикасынын Билим берүү жөнүндөгү мыйзамынын (2003-ж) 4 –беренесинде көрсөтүлгөндөй,

мамлекеттик жогорку окуу жайларында да билимди коммерциялык негизде алуу мүмкүнчүлүгү жана билим берүү мекемелеринин академиялык эркиндиги, академиялык бүтүндүк принциптери бекитилет.

Жогорку окуу жайларга мындай автономия берүү гана жогорку билим берүү системасын реформалоонун башкы инструменти катары алардын жаңы социалдык-экономикалык шартка көнүүсүнө өбөлгө болгон. Мыйзамга ылайык окуу жайлар окуу процесстерин уюштурууну, билим берүүнүн сапатына ички көзөмөл жүргүзүүнү, окутуунун формаларын жана ыкмаларын тандоону, окутулуучу сабактардын мазмунун канчалык тереңдетип окутууну өздөрү бекитишет, кандай адистерди даярдоону аныктай алышат, билим берүүнүн ар кандай деңгээлдери боюнча окутуунун программаларын иштеп чыгып, жүзөгө ашыра алышат, окуу жайлар окутуунун формаларын, методдорун жана технологияларын өздөрү тандай алышат.

Бирок мындай автономиялуулук жогорку окуу жайларда билим берүү чөйрөсүн бизнес чөйрөгө айландырууга да шарт түзүп койгон. Мамлекет жогорку окуу жайларга академиялык эркиндикти берип, аларды мамлекет тарабынан жөнгө салган бир гана механизм –мамлекеттик билим берүү стандарты калган. Ал билим берүүнүн мазмунун жана сапатын аныктаган.

“Натыйжада акыркы мезгилде билим берүү системасында башкаруунун коомдук-мамлекеттик формасы пайда болду. Мындай башкаруунун өнүгүшү башкаруудагы мамлекет менен жарандык коомдун ыйгарым укуктарынын так бөлүнүүсүнө алып келди. Тактап айтканда, мамлекет тарабынан билим берүү системасынын сапатын кепилдөө мыйзамдарды, жөнгө салчу ченемдерди калыптандыруу аркылуу камсыздалса, жарандык коом өз талаптарын ачык коюу, көзөмөлгө алуу аркылуу билим берүү системасынын сапатын жакшыртууга таасир эте алат”[118,15].

Кыргыз Республикасынын билим берүү жаатындагы улуттук отчетунда да билим берүү системасын башкарууга коомдук институттар жана өз алдынча башкаруунун структуралары активдүү катышып жатканы белгиленген. Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы менен жогорку окуу жайларында Попечителдик кеңештер түзүлө баштаган, аталган кеңештин мүчөлөрү бир гана окуу жайдын ишмердигин башкарууга эле катышпастан, финансылык маселелерди чечүүгө да аралашышат [223].

Билим берүү мекемелеринде түзүлгөн Попечителдик Кеңештер мамлекеттик- коомдук башкаруу органы катары атайын Жобонун негизинде финансылык каражаттарга да көзөмөлдүк кылган, билим берүү мекемесинин жетекчисин кызматка койгон жана кызматтан алган. Мындай башкаруу тигил же бул окуу жайдагы коррупциялык көрүнүштөрдүн алдын алууга өбөлгө болгон.

Реформага ылайык 1992-жылдан баштап жогорку окуу жайлардын саны кескин көбөйүп, аларда көп баскычтуу системада кадрларды даярдоо башталат. Кыргыз Республикасынын Билим берүү жөнүндөгү мыйзамынын (2003-ж) 22-беренесинде көрсөтүлгөндөй, орто, орто кесиптик жана жогорку билимдин негизинде билимин тереңдетүү жана кеңейтүү үчүн инсандын муктаждыктарын канааттандыруу максатында жогорку кесиптик билим берүү бакалаврларды, адистерди жана магистрлерди даярдоону жана кайрадан даярдыктан өткөрүүнү камтыйт. Бирок жогорку көбү салт болуп калган 5 жылдык адистерди даярдоого көңүл бөлүшөт да бакалавр деңгээлин кабыл албаган тенденция сактала берген. Билим берүүнүн Болон системасына кирүүгө карата болгон мындай жагдайлар Россия Федерациясынын жогорку билим берүү чөйрөсүндө да өкүм сүргөн. Алсак, аталган өлкөнүн жогорку билим берүү системасы 2003-жылы Болон процессине расмий өткөн. Бирок бул эки баскычтуу билим берүү тез эле кабылданып кеткен эмес, азырга чейин Россиянын башкы жогорку окуу

жайлары бул системага өтүшкөн эмес. А.Н.Пальчиковдун пикирине таянсак, Россиянын жогорку билим берүүсүнүн Болон системасына өтүүсү өлкөдө бакалавр, магистрлердин өтө көп даярдалып, алардын жумушсуз калуусуна алып келген. Ошондуктан, Батыштын тажырыйбасын жөн эле көчүрө берүүнүн кереги жок дейт окумуштуу[165]. М. В. Ломоносов атындагы Москва Мамлекеттик университетинин ректору Виктор Садовничий, "Инновациялык практика: илим плюс бизнес" аталышындагы III Конгрессте сүйлөп жатып жогорку билим берүүнүн Болон процессине өтүүсүн каталык деп айткан жана беш жылдык окууга кайтууну сунуштаган.[224]

Кыргызстанда да, Россияда да реформага ылайык жогорку окуу жайлары тез арада көбөйгөн. Мисалы, Кыргызстанда эгер 1990-жылы 9 жогорку окуу жайы болуп, анда 58,8 миң студент окуса, 2002-жылы жогорку окуу жайлардын саны 6 эсеге, ал эми аларда окуган студенттердин саны 3,5 эсеге көбөйгөн. Ал эми 1992-2011- жылга чейинки жогорку билим берүүнүн өнүгүүсүнүн негизги сандык жана структуралык көрсөткүчтөрү статистикалык маалыматтарга таянып диссертацияда көрсөтүлдү.

Бул калктын билимдүүлүгүнүн жалпы көрсөткүчүн жогорулаткан, эгер 1990-жылы 10 миң адамга 130 студент тура келсе, 2002-жылы 410 студент туура келген. Бул окуу жайлардын көбөйүшү жаңы окуу жайлардын ачылышы жана мурдагы окуу жайлардын аймактардагы филиалдарынын ачылышы менен түшүндүрүлөт. Ушул жылдар аралыгында республикадагы жогорку окуу жайларда студенттер 230 адистиктер боюнча окушкан. [33].

Буга кошумча жогорку окуу жайларынын бир гана мамлекетке таандык болбой аларга менчиктин башка түрлөрүнүн да киргизилиши жаңы жогорку окуу жайларынын тездик менен ачылуусуна шарт түзгөн. Таблица №2ни караңыз[33,7]

Жогорку билим берүүнүн өнүгүүсүнүн негизги сандык жана структуралык көрсөткүчтөрү. Таблица №2

Жылдары	1992	1995	1998	1999	2000	2001
Мамлекеттик жождордун саны	13	25	28	28	30	36
Жеке менчик жождордун саны	-	7	13	13	15	15
Филиалдарды кошкондо бардык жождор	13	45	87	101	114	138
Студенттердин саны (миң адам)	53,7	64,6	129,7	159,2	188,8	207,4
Калктын 10 миң адамына карата студенттердин саны	119	143,5	288	331,6	385	410
Окутуунун 1-курсуна кабыл алынган (миң адам)	8,5	18,8	42,0	44,3	50,9	51,0
Адистердин даярдалганы (миң адам)	9,5	10,0	12,6	15,0	17,9	22,5
Толук жогорку билимдүү адистиктердин саны	83	150	169	194	194	206
Бакалаврларды даярдоо багыттарынын саны	0	61	64	80	85	87
Магистрлерди даярдоо багыттарынын саны	0	13	25	27	36	36

Бул таблицадагы маалыматтарга таянсак, жыл сайын окуу жайлардын саны өскөн, аларда окуган студенттер көбөйгөн. Ошондой эле адистиктердин саны 83 төн 206га чейин жеткен. Болгону 10 жыл аралыгы үчүн бул өтө чоң ылдамдыктагы өсүү болуп саналат. Анткени бул жерде бакалавр багыттарындагы адистиктерди кошкондо алардын саны дагы 87ге көбөйөт.

Ал эми Кыргыз Улуттук Статистика Комитетинин маалыматтары боюнча 2002-2003-жылдардан 2010-2011-жылдарга чейинки аралыкты талдай келгенде да мамлекеттик жана жеке менчик жогорку окуу жайлардын жана анда окуган студенттердин жыл сайын сандык жактан көбөйүү тенденциясы сакталган. Таблица №3 тү караңыз.[164]

Жогорку кесиптик окуу жайлары окутуунун түрлөрү боюнча. Таблица №3.

	2002-2003	2003-2004	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011
жождордун саны	46	47	49	51	47	49	50	54	56
студенттердин саны	199124	203002	218273	231095	236929	250460	243028	233605	230379
Алардын ичинен жеке менчик окуу жайларынын саны	15	16	16	18	15	16	19	22	23
Жеке менчик жождордогу	14245	15082	15086	17476	20803	24883	25625	26324	27848

студенттер									
дин саны									

Алсак, 2002-2003- окуу жылдарында жогорку окуу жайлардын саны 46 болсо, 2010-2011- окуу жылында бул көрсөткүч 56га жеткен. Бирок окуу жайлардын тездик менен көбөйүшү кесипкөй кадрларды даярдоо ишине тескери таасирин тийгизген. Анткени материалдык, окуу-методикалык базасы жетишсиз, профессордук-окутуучулук жамаатынын деңгээли талапка жооп бербеген окуу жайлары көбөйөт. Ошол учурда профессордук-окутуучулук жамааттын саны Кыргызстанда эсептелүү болгон. Бул болсо кесипкөй кадрларды, квалификациялуу адистерди татыктуу даярдоого кедергисин тийгизип, сапатсыз дипломдуу жаштардын саны артат. Эмгек рыногунда дисбаланс пайда болот.

Окуу жайларынын көптүгүнө байланыштуу, алар эптеп пландалган орундарды толтуруу үчүн мектептен алган билими начар, окууга жөндөмсүз абитуриенттер кабыл алынган. Бул жогорку окуу жайлардын студенттердин санынын, окуу төлөмдөрүн көбөйтүүнүн артынан түшүүсү билим берүүнүн сапатынын, профессордук-окутуучулук курамдын кесипкөйлүгүнүн кескин төмөндөшүнө алып келген. Натыйжада студенттердин билимине коюлган талаптар азайган, алардын эптеп эле окуу үчүн өз убагында келишимдик акчасын төлөгөнү мааниге ээ болгон. Ким акча төлөөгө жөндөмдүү болсо, ошонун баары жогорку окуу жайларында окууга мүмкүнчүлүк пайда болгон. Буга дагы бир себеп жаштар арасында жумушсуздуктун көптүгүнөн ата-энелер орто мектепти аяктаган уулдарынын жана кыздарынын көчөдо бош калып кетүүсүнөн чочулап, акча төлөсө да эптеп жогорку окуу жайларынын бирине жайгаштырууга умтулушкан. Өлкөдө жогорку билимдүү жумушсуздардын саны көбөйгөн.

Ушундай эле көрүнүш Россия Федерациясында да байкалган. Алсак, 1997-жылы жогорку окуу жайларынын саны 830 болсо, 2000-жылы бул көрсөткүч өлкөдө 1260ка, ал эми жогорку окуу жайлардын филиалдары 1636га, аларда окуган студенттердин саны 4 млн 88 миңге жеткен.[180] Бул өлкөдөгү экономикалык кризис учурунда жогорку окуу жайлардын өзүн өзү каржылап жашап кетиши менен да байланышат. Көп каналдуу каржылоонун эсебинен гана жогорку окуу жайлары жабылбай калган.

Экинчи жагдай, билим берүү системасындагы реформалардын жүрүшү, анын темпи жана сапаты Кыргыз Республикасынын социалдык-экономикалык өнүгүүсүндөгү факторлорго түздөн түз байланышта ишке ашты. Кийинки 10 (2000-2010-жылдардагы Г.А.) жылдыктагы коомдун саясий чөйрөсүндөгү олуттуу окуялар жана экономикадагы кайра түзүүлөр билим берүү системасындагы реформалоонун айрым ыкмаларын өзгөртүүгө жана приоритеттерди жана реформалоо жолдорун кайра карап чыгууга алып келди. Жогоруда белгилегендей, Кыргыз Республикасынын билим берүү системасын реформалоого арналган, 1992-жылы кабыл алынган “Кыргыз Республикасынын билим берүү жөнүндөгү” мыйзамы билим берүү системасын башкарууга, анын ичинде жогорку окуу жайларына бир топ өз алдынчалыкты жана акы төлөп билим алууну киргизет (37-берене). Бирок контракттык негизде акы төлөп окутууну киргизүү иш жүзүндө 1996-жылы «Билим» программасын кабыл алгандан кийин жайылып өнүккөн. 20 жылдын ичинде жогорку окуу жайлар саны 13төн 56га жеткен. Анын ичинен менчик жогорку окуу жайларынын саны 23кө жеткен.[164] Акы төлөп окутууну киргизүү стратегиялык документтер болгон Кыргыз Республикасынын Билим программасында (1996), Кыргыз Республикасынын Билим берүүсүнүн 1998- жана 2002-жылдарда кабыл алынган Концепцияларында расмий бекитилген. Контракттык негизде окуган студенттердин саны жыл санап арта берген. Анткени акы төлөнүп билим алуучу окуу жайлар көбөйүп кеткен, аларда эң бир модалуу, жаштарды

өзүнө көбүрөөк тарткан юриспруденция, экономика ж.б. сыяктуу адистиктер дээрлик ар бир окуу жайда ачылган. Мунун баары мурда оңой менен кирип окуй албагандар үчүн абдан чоң мүмкүнчүлүк болгон.

1991-2011-жылдар аралыгында жогорку билим берүү системасын реформалоо этап-этабы менен ишке ашканын белгилөөгө болот. Алсак, изилдөөчүлөр Ф. Рыскулуева жана С.Хамзина Кыргызстандын билим берүү системасын реформалоо учурун үч этапка бөлүп карайт:

- 1.Саясатты жарыя кылуу жана ага берилгендикти улантуу.
- 2.Өзгөрүүлөргө алып келбөөчү структуралардын жана процедуралардын формалдуу калыптануу этабы.
3. Дайыма өзгөрүүлөр менен коштолгон саясаттын узакка жүзөгө ашуусу[170].

Кыргызстандагы билим берүү системасынын реформасы тууралуу жалпы талдоо жасаганда изилдөөчүлөрдүн пикирлерине бир чети кошулууга болот. Анткени реформа башталганда өтө тездик менен саясий чечимдер кабыл алынган, кризиске кабылган билим берүү системасы үчүн тышкы факторлордун таасири күчтүү болгон. Донорлор сунуштаган программалар менен иштөө, чет өлкөлөр менен кызматташуу өтө тездик менен жүзөгө ашкан. Айрым структуралар жана процедуралар формалдуу гана иштеген. Туруктуулук аз болгон. Кийинки этапта реформа өзгөрүүлөр менен коштолгон жана ал узак мөөнөткө созулган. Бирок жогорку билим берүү системасындагы реформа процессин бөлүп караганыбызда реформанын жүзү ушул чөйрөдө басымдуулук кылат жана реформанын элементтери көбүрөөк жүзөгө ашкан. Адеп реформа башталганда эле ал жогорку окуу жайларына тиешелүү болгон. Эгер реформа жүргүзүлбөсө каржылоосу азайган жогорку окуу жайлардын андан ары иштеп кетүүсү проблема жараткан. Ошон үчүн билим берүү системасынын ушул чөйрөсү реформага көбүрөөк жана тезирээк муктаж болгон. Мамлекет тарабынан кабыл алынган мыйзамдар,

чечимдер, концепциялар жана башка реформага арналган расмий документтер эң оболу ушул жогорку билим берүү чөйрөсүндө ишке киргизилүү менен сыналды. Ушундан улам жогорку билим берүү системасы реформа тууралуу саясый чечим менен кошо эле токтоосуз реформалана баштады. Муну өзүнчө этаптарга бөлө албайбыз. Ошондуктан, биздин оюбузча, жогорку окуу жайларын реформалоо мезгилин эки этапка: реформалоонун рынок талаптарына ылайык элементтеринин активдүү киргизилүү мезгили жана реформалоону анализдөө жана ага баа берүү менен ырааттуу (үзгүлтүксүз), пландуу реформага өтүү мезгили деп бөлүп кароо анализ жасоого ыңгайлуу мүмкүнчүлүк түзөт.

Реформалоону мындай этаптарга бөлүп кароо ылайыктуу, анткени бул эки мезгилдин бири биринен айырмалап турган реформалоонун максаттары жана милдеттери, аткарган тарыхый миссиялары бар. Тактап айтканда, жогоруда белгилеп өткөндөй, реформалоо процессинин биринчи этабында реформалоонун мыйзамдык, укуктук-ченемдик жана экономикалык негиздери иштелип чыгып жүзөгө аша баштаган. Ага ылайык жогорку окуу жайларын башкаруу жана уюштуруу ишмердигинде аларга өз алдынчалык берилип, акы төлөп билим алуунун киргизилиши менен өлкөдө жогорку окуу жайларынын саны кескин көбөйгөн. Жогорку окуу жайларга өздөрүнүн академиялык программаларын, окутуунун формаларын жана методдорун аныктоодо жана эл аралык кызматташтыкты өнүктүрүүдө жогорку деңгээлде автономия берүү алардын рынок шартына көнүп кетүүсүн шарттаган. Бул этапка реформаларды тезинен жасоого байланышкан шашылыш кадамдар, реформалык элементтердин ырааттуу жана тегиз кирбей, фрагментарлык мүнөздө болушу, мыйзамдардагы жана башка расмий документтердеги кемчиликтер, тышкы факторлордун таасиринин басымдуулугу, жогорку билимдүү адистерди даярдоодо рынок талаптарын эске албоо, жогорку окуу жайларын өтө көп ачылып кетүүсүнөн улам билим берүүдөгү сапаттуулук маселесинин пайда болуусу мүнөздүү.

Экинчи этап 2000-жылы 27 августта Кыргыз Республикасынын билим берүү чөйрөсүндөгү 2025-жылга чейинки стратегиясын жана тактикасын аныктаган негизги документ Мамлекеттик билим берүү Доктринасынын кабыл алынуусу менен башталат. Бул документ мамлекеттин билим берүү чөйрөсүндөгү саясатын жүзөгө ашыруу жана билим алууну адам баласынын туруктуу өнүгүүсүнүн негизги фактору катары коомдук аң сезимде калыптандыруу зарылчылыктарынан улам кабыл алынат. Доктринанын негизги максаты – ар тараптан өнүккөн, социалдык активдүү, кесипкөй даярдыктагы инсандын кызыкчылыктары үчүн жана Кыргыз Республикасынын демократиялык мамлекет катары социалдык-экономикалык прогрессинин негизги фактору болгон билим берүү системасын өнүктүрүү[18]. Аталган документте билимдин жана илимдин борбору катары жогорку окуу жайларын өнүктүрүү, билим берүүнү, илимди жана өндүрүштү, илимий изилдөөлөрдү билим берүү процесси менен интеграциялоо каралган.

Доктринанын кабыл алынышы менен Кыргызстанда билим берүү чөйрөсүндөгү реформалардын түптөлүү этабы аяктап, жаңы этабы башталат. Бул этап калыптануу этабы деп аталып, ал билим берүүнү башкаруунун мамлекеттик- коомдук формасын айкалыштыруу максатын өнүктүрөт. «Билим берүү системасын реформалоонун жаңы этабынын мурдагы этаптан принципиалдуу айырмасы мамлекеттик, жергиликтүү деңгээлдерде жана билим берүү мекемелеринин деңгээлинде билим берүүнү башкаруунун мамлекеттик жана коомдук формаларын айкалыштыруу үчүн реалдуу шарттарды түзүү болуп саналат. Мындай шарттарды түзүү жаңы Кыргызстанда жарандык коомдун калыптануусуна, өсүп келаткан жаш муундун пайдасы үчүн чечилүүчү маселелер тегерегине ар кандай коомдук күчтөрдүн баш кошуусуна өбөлгө болот» деп жазылган аталган документте

Андан ары 2003-жылы кабыл алынган Билим берүү жөнүндөгү Кыргыз Республикасынын мыйзамы, 2002-жылы кабыл алынган билим берүүнүн Концепциясы[19] Доктринада каралган милдеттерге ылайык андан ары билим берүү системасындагы реформалоо процессин өнүктүрүүгө арналган. Жогоруда аталган документтер реформа процессине системалуу анализ жасоо жана баалоо менен, өткөн мезгилдин кемчиликтерин эске алуу жана оңдоо аркылуу иштелип чыккан.

1991-жылдан 2011-жылга чейинки аралыкта билим берүү системасындагы реформалардын төмөнкү негизги багыттары жүзөгө ашырылды.

Кыргызстандагы экономикалык реформалардан улам жаралган социалдык-экономикалык кризис жогорку окуу жайларын мамлекеттик бюджеттен каржылоого олуттуу тоскоолдуктарды жараткан. Мисалы, билим берүү системасын каржылоо 1991-жылы ички дүң продукциянын 6,0%ын, 1995-жылы -6,6%, 1997-жылы 4,9%ын, 1999-жылы -4,1%ын, 2001-жылы -3,9%ын түзгөн. Бул билим берүү мекемелеринин бюджетине, айрыкча мугалимдердин маянасына терс таасирин тийгизген. [33].

Менчик жогорку окуу жайларынын ачылышы, контракттык системанын менчигинин түрүнө карабай бардык жогорку окуу жайларында тегиз киргизилиши, чет өлкөдөн каржыланган мамлекеттер аралык жогорку окуу жайларынын ачылышы жогорку билим берүүдөгү финансы системасын өзгөртүүнү шарттады. Билим берүүдөгү финансы системасын өзгөртүү 1992-жылы кабыл алынган Кыргыз Республикасынын “Билим берүү жөнүндөгү” мыйзамына ылайык башталган жана 1996-жылы кабыл алынган “Билим” Мамлекеттик программасынан, 1998-жылы жана 2002-жылдары кабыл алынган Билим берүүнүн Концепцияларынан кийин кеңири өнүккөн. Аталган документтер мамлекеттик да, жеке менчик да жогорку окуу жайларында бюджеттен тышкары ишмердүүлүктүн өнүгүүсүнө жол ачат. Мунун

натыйжасында каржы булактары кеңейет. Мындай көрүнүш жогорку билим берүүдөгү финансылык системаны реформалоонун тез ишке ашуусуна өбөлгө болгон. Бюджеттен тыш каражаттар 2001-жылы мамлекеттен бөлүнгөн каражаттын 84,6%ын түзсө, кээ бир окуу жайларда бюджеттен тыш каражаттар мамлекеттик каржылоодон көп болгон. Ошондой эле жогорку окуу жайлары инвестициялардын, эл аралык жана жеке уюмдардын спонсорлук колдоолору менен да каржыланат. Мисалы, Кыргыз Улуттук университеттин 1993-жылдан 1997-жылга чейин алган гранттарынын жана инвестициясынын суммасы 16,5 млн. АКШ долларын түзгөн.

Жыл өткөн сайын жогорку окуу жайларында контракттык негизде окуган студенттердин саны көбөйүп турган. Акы төлөп окуу системасынын киргизилиши менен жогорку окуу жайлары рыноктук системага бат ылайыкташа баштаган. Жогорку окуу жайлардын бюджетинин негизги булагы контракттык бөлүмдөгү студенттердин окуу үчүн төлөмдөрү болуп калган. Мисалы, 2000/2001-окуу жылында республиканын жогорунда окуган студенттердин 84,6% акы төлөп окушкан, ал эми бул көрсөткүч 1993-жылы болгону-7,6%ды гана түзгөн эле.[33]. Же болбосо таблицада №4чүдө көрүнгөндөй 7 жылдын ичинде 11,13 % га өсүп турган.

Мамлекеттик жогордо окутуунун формалары боюнча студенттердин контингентинин өсүү динамикасы. Табл. №4.

көрсөткүчтөр	1992	1995	1998	1999	2000	2001
Мамлекеттик жогордогу студенттердин саны (миң адам), анын ичинен:	53,7	57,2	121,0	146,0	174,4	192,0
- бюджеттик формада окугандар	53,7	38,8	33,2	33,5	34,2	32,0
- контракттык негизде окугандар-	-	18,4	87,8	112,5	140,2	160,0

Жеке менчик жождордо окуган студенттердин саны (миң адам)	-	7,4	8,7	13,2	14,4	15,5
---	---	-----	-----	------	------	------

Ошентип, жогорку окуу жайлары реформага ылайык көп каналдуу каржылоого өтүү менен гана ишмердиктерин жүргүзүүнү токтоткон эмес. Республиканын жождорун каржылоо бир топ турукташканы менен коомдо керектүү делген адистиктерге даярдоо дээрлик контракттык формада болуп калган. Студенттердин окуу үчүн төлөмдөрүн окуу жайлары өздөрү пландагандай колдоно алышкан. Ошон үчүн 2003-жылдагы Билим берүү мыйзамынын 44-1 беренесине ылайык мамлекеттик билим берүү мекемелеринин акча каражаттарын сарптоосу жөнүндө отчетуна коомдук угуулар киргизилген. Мамлекеттик билим берүү мекемелери жыл сайын 1-августка чейин бюджеттен тышкары түшкөн акча каражаттарынын кандайча сарпталганы тууралуу отчетторун коомдук угууга сунушташат. Коомдук угууга билим берүү мекемелеринин, жарандык сектордун өкүлдөрү жана бардык кызыкдар адамдар катыша алышат. Бирок коомдук угуулар мыйзамда көрсөтүлгөнү менен иш жүзүндө иштешкен эмес. Ушуга байланыштуу бюджеттен тышкары түшкөн каражаттардын сарпталышынын тазалыгын жана максаттуулугун камсыздоо үчүн окуу жайларда жогоруда белгилеп кеткендей, Попечителдик советтер, финансылык комитеттер түзүлгөн. Кыргыз Республикасынын Билим берүү жөнүндөгү мыйзамынын (2003-ж) 44-2 беренесине ылайык Попечителдик советтер илимий жана билим берүү уюмдарынын, ишкер чөйрөнүн, коомдук, өкмөттүк эмес жана эл аралык уюмдардын, студенттик же ата-энелер бирикмелеринин, билим берүүнү башкаруу органдарынын өкүлдөрүнөн түзүлөт. 2002-жылы кабыл алынган билим берүү тууралуу Концепцияда да билим берүү мекемелеринде мамлекеттик-коомдук башкаруу, коомдук билим берүү кыймылынын кызыкчылыктарын жана көз караштарын билдирүүчү, коргоочу жана

демөөрчү катары попечителдер Кеңешин түзүү каралган. Попечителдер Кеңеши аркылуу каржылоонун көп каналдуу, ачык механизмдин калыптандыруу милдети коюлган.

Бирок бул структура деле коомдук угуулар сыяктуу бардык эле окуу жайларда ийгиликтүү иштеп кете алган эмес. Көбүндө формалдуу түзүлгөн бойдон калган. Окуу жайлардын жетекчилери өздөрүнүн үстүнөн көзөмөл жүргүзгөн структуранын болушуна кызыкдар болгон эмес. Бирок 2003-жылдагы Кыргыз Республикасынын Билим берүү жөнүндөгү мыйзамына ылайык, билим берүү мекемелеринин компетенциясы бир топко кеңейген. Аталган мыйзамдын 37-статьясына ылайык билим берүү мекемелери финансылык-чарбалык иштерди жүргүзүүдө өз алдынчалыкка ээ деп белгиленген.[20] Жогорку окуу жайлары мындай өз алдынчалыкка ээ болгондон кийин каржылоо каналдарын көбөйтүүгө аракет жасай башташкан. Кабыл алууда студенттердин санын көбөйтүшкөн, жер-жерлерде өз филиалдарын ачышкан, жарандардын ыңгайлуу жол менен билим алуусун көздөп айрым окуу жайлары билим берүүнүн дистанциялык формасын кийиришкен, сырттан окуу бөлүмдөрүн кеңейтишкен жана ошого жараша жыл санап окууга төлөө акысын инфляцияга шылтап көбөйтө беришкен. Мындай ыкмаларды өз өнүгүүсүндө мамлекеттик жогорку окуу жайлары да кеңири колдонушкан, анткени КР Билим берүү мыйзамына ылайык окуу жайларын башкарууда өз алдынчалык, анын ичинде финансылык өз алдынчалык мамлекеттик жогорку окуу жайларына да берилгендиги менен түшүндүрүүгө болот.

Белгилей кетчү маанилүү жагдай билим берүүнү каржылоо системасын реформалоо өлкөнүн экономикалык акыбалын эске алуу менен жүзөгө ашкан. Мисалы, студенттерди кредиттөө 2001-жылдагы “Жаңы муун” программасына ылайык жеңилдетилген кайтарымсыздан 25% дан 75%га чейин окууга төлөө кредитине алмаштырылган, андан ары кредитти

кайтарып берүү механизми киргизилген.[36]. Кыргыз Республикасынын Президентинин 2002-жылдын 18-апрелиндеги №91 «Кыргыз Республикасында билим берүүнүн сапатын камсыздоо жана билим берүү процесстерин башкарууну жакшыртуу боюнча андан аркы чаралар жөнүндөгү» Жарлыгына ылайык мамлекеттик жогорку окуу жайларды каржылоонун жаңы системасы киргизилген. Аталган система боюнча жалпы республикалык тестирлөөнүн жыйынтыгы менен жетиштүү балл топтой алгандар үчүн республикалык бюджеттин эсебинен аларга окуу үчүн гранттар бөлүнө баштаган.

Гранттар Кыргызстандын аймактык абалын, ар кандай социалдык категорияларды эске алуу менен, айыл, кичи шаарлар, шаар, майыптар категориялары боюнча квоталар аркылуу бөлүнгөн. Бул жагдай коомдогу жогорку билим алууга карата социалдык адилеттүүлүктү камсыздоо менен коомдогу туруктуулукту шарттаган. Андан ары гранттык орундарды бөлүштүрүү эмгек рыногундагы талаптарга жана керектүү адистерге карата мамлекеттик заказга жараша болгон.

Мамлекеттик билим берүү программаларын жүзөгө ашырууга да донор уюмдарды тартуу кеңири жайылган. Анткени мамлекет бардык эле программаларды аткарууга каражат таба алган эмес. Жогорку окуу жайларга өздөрү тапкан акча каражаттарын сарптоодо да автономиянын берилиши аларды жыл сайын жаңы адистиктерди ачууга, жогоруда белгилеп кеткендей, окууга болгон төлөмдөрдү көбөйтүүгө түрткөн. Көп окуу жайларында жогорку билим, кесип берүү ачык эле бизнеске айланып кеткен.

Жогорку окуу жайлары көбөйгөн менен жогорку билимдин жеткилеңдүүлүгү камсыздалган эмес, анткени бардык кызмат көрсөтүүлөр акы төлөөнү талап кылган, студент сабактан калтырса да, сабакка кечигип келсе да анысын акча менен жапкан. Бул окуу жайлардын

коррупцияланышына жана билими бар, бирок акчасы аз жарандардын билим алуусун оордоткон жагдайга алып келген.

Жогорку билим берүү системасында башкаруу көп жылдар бою борбордоштурулган мүнөздө болуп, аларды негизинен Билим берүү министрлиги башкарып, директивалык жетекчилик өкүм сүргөн. Билим берүүдөгү башкаруу системасын реформалоо да 1992-жылы кабыл алынган мыйзамга жана 1996-жылы кабыл алынган Билим мамлекеттик программасына таянып жүргүзүлгөн. Аталган документтерге ылайык жогорку билим берүүчү окуу жайларды башкарууга мамлекеттик-коомдук башкаруу формасы киргизиле баштайт. Билим берүүгө арналган андан кийинки документтердин баарында: 1998-жылы жана 2002-жылы кабыл алынган Концепцияларда, 2003-жылдагы Билим берүү жөнүндөгү мыйзамда билим берүү системасындагы автономиялуулук, өз алдынчалык жана башкаруунун мамлекеттик-коомдук мүнөзү жана бюджеттен тыш каражаттардын сарпталышына көзөмөл салган Попечителдик кеңештерди түзүү белгиленген. 2002-жылы Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгы мамлекеттик жогорку окуу жайларында Попечителдик Кеңештерди түзүү тууралуу убактылуу Жобо кабыл алынган. Ушул эле Жобо 2004-жылы Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан бардык жогорку окуу жайлар үчүн деп жаңыртылган. Бирок КР Президентине караштуу Стратегиялык изилдөөлөрдүн улуттук институту тарабынан жүргүзүлгөн изилдөөгө таянсак, «Попечителдик Кеңештерди түзүүнүн процедурасы иштелип чыкканы менен ал бардык эле жождордо ийгиликтүү иштеп кеткен жок. Коомчулуктун бул институт аркылуу окуу жайлардын башкаруу ишине, тактап айтканда реформалануусуна катышуусунун механизмдери жакшылап ойлонуштурулган эмес. Ошон үчүн жогорку окуу жайлары мындай кеңештерди отчет үчүн формалдуу түзүшүп, формалдуу иштетишкен».[36].

Попечителдик Кеңештердин активдүү иштегени эч бир окуу жайында байкалган эмес. Экинчи жактан, башкаруунун мамлекеттик органдары попечителдик кеңештерге алардын даяр жана уюшкандыкта эместигине шылтоолоп, өздөрүнүн ыйгарым укуктарын беришкен эмес.

Реформага ылайык, жогорку билим берүү системасын башкарууда демократиялаштыруу жана децентрализациялаштыруу процесси башталган. Мында айрыкча жогорку окуу жайлары, анын ичинде мамлекеттик да, менчик да окуу жайлары башкарууда дээрлик автономияга ээ болушат. Мамлекет мурдагыдай катуу башкарууну азайтып, башкаруудагы ийкемдүү ченемдик-укуктук ыкмаларды өздөштүрө баштайт. Мамлекеттик башкаруу структурасындагы иштеген кызматкерлердин саны кыскарат. Мамлекеттик жогорку окуу жайлардын ишмердиги министрлик тарабынан «Кыргыз Республикасынын Билим берүү жөнүндөгү мыйзамындагы 37-беренеге ылайык жөнгө салынат. Тактап айтканда, мамлекеттик жогорку окуу жайлар Билим берүү жана илим министрлигине окутуунун программалары боюнча баш ийишет, алардын билим берүү программалары мамлекеттик стандарттын алкагында болууга тийиш. Айрыкча, мамлекеттик жогорку окуу жайлары билим берүү стандарттарынын нормаларын жана талаптарын толук аткарууга тийиш болгон. Жогорку окуу жайларын башкарууга башкаруунун мамлекеттик-коомдук формасы киргизилет. Жогорку окуу жайларына автономиянын жана өз алдынчалыктын берилиши менен алардын коомдук органдар тарабынан жөнгө салынуусу тууралуу маселе пайда болгон. Көп өтпөй окуу жайларды башкарууга коомдук институттар аралаша баштайт. Айрыкча бул жерде мамлекет тарабынан ар тараптан автономияга ээ болгон менчик жогорку окуу жайларын башкарууга коомчулуктун көзөмөл жүргүзүүсү зарыл талап катары күн тартибине коюлган эле.

Башкаруу процессинде жогорку окуу жайларга өз алдынчалыкты берүү, алардын рыноктук шартка тезирээк көнүп кетүүсүнө шарт түзгөн.

Билим берүү министрлиги жогорку окуу жайларын мамлекеттик билим берүүнүн стандартынын талаптарын аткарылуусу боюнча гана көзөмөл кыла алат. Билим берүүнүн мамлекеттик стандарты билим берүүнүн мазмунун жана көлөмүн аныктаган.

Бюджеттен тыш каражаттарды сарпталышына көзөмөл жасоонун дагы бир механизми жыл сайын ачык бюджеттик угууларды өткөрүү болгон. Мунун баары окуу жайларда акча каражаттарын колдонуунун ачыктыгын, тунуктугун жана туура бөлүштүрүлүүсүн камсыздаган. Бирок бул механизм да окуу жайлар тарабынан толук колдоого ээ болгон эмес. Бардык эле жогорку окуу жайлары жыл сайын бюджеттин тунуктугу боюнча коомдук угууларды өткөргөн эмес. Бирок коомдук институттардын, жарандык сектордун өкүлдөрүнүн окуу жайды башкарууга катышуусу окуу жайдын бюджетинин туура пайдалануусуна, башкаруудагы демократиялык элементтердин жайылуусуна жана коррупциялык көрүнүштөрдү болтурбоого кайсы бир денгээлде өбөлгө боло алган.

Жогорку билим берүү системасын башкарууга киргизилген дагы бир мамлекеттик-коомдук башкаруунун формасы социалдык-өнөктөштүк болуп саналат. Бул система 2004-жылы бейөкмөт уюмдардын демилгелери аркылуу Билим берүү министрлигинин атайын буйругу менен түзүлгөн.

Социалдык-өнөктөштүк системасы иш берүүчүлөрдү, иш менен камсыздоо органынын кызматкерлерин, студенттерди, алардын ата-энелерин жана окуу жайларды камтыйт. Бул өнөктөштүктүн негизги максаты – бүтүрүүчүлөрдү максаттуу даярдоо, диплом алгандан кийин жумушка орноштурууда аларга көмөк көрсөтүү. Социалдык-өнөктөштүк системасы аркылуу жогорку окуу жайлары иш берүүчүлөрдү өзүнүн окутууну пландоо, адистиктерди даярдоо жана билимди баалоо процесстерине катыштыра баштаган. Мындай ыкма кийин дипломдуу адистерди жумушка тартууга өбөлгө болот. Бул жерде социалдык өнөктөштүктү калыптандырууда эл

аралык донорлук долбоорлордун орду жогору. Билим берүү чөйрөсүндөгү долбоорлорго негизинен жогорку окуу жайы, мамлекет жана иш берүүчүлөр катышышкан. Бул үч тараптуу кызматташтык булар ортосундагы айрым карама-каршылыктарды жөнгө салып койгон. Социалдык-өнөктөштүк системасын киргизүүнүн дагы бир чоң мааниси коомдо туруктуулукту жана өнүгүүнү камсыз кылган күчкө ээ экендигинде.

Биз изилдөөгө алган мезгил аралыгында билим сапатын баалоо системасын өзгөртүү багытында да бир топ реформалар жүргүзүлгөн. Айрыкча, жогорку окуу жайында билим берүүнү баалоо системасы реформалоонун негизги багыттарынын бири катары башталган.

Билим берүүдөгү баалоо системасындагы реформа 1992-жылы кабыл алынган “Билим берүү жөнүндөгү” мыйзамга ылайык киргизилген билим берүү ишмердиктерин лицензиялоо тартибинин жана билим берүү мекемелерине мамлекеттик аттестациялоонун киргизилиши менен башталган (аталган мыйзамдын 37-статьясын караңыз), ал эми 1996-жылы “Билим” мамлекеттик программасына ылайык, окуу жайларын аккредитациялоо механизмдери ишке кирет. Андан тышкары 1998-жылы жана 2002-жылдардагы Билим берүү тууралуу Концепцияларда коомдук-профессионалдык жана эл аралык аккредитациялоону, ар кандай формадагы, институционалдык жана программдык деңгээлдеги көз карандысыз аккредитациялоо жөнүндө айтылат.

1994-жылы Кыргыз Республикасынын билим, илим жана маданият министрлигинин алдында Кыргызстандагы билим берүү мекемелерин лицензиялоо жана аттестациялоо боюнча Мамлекеттик инспекция түзүлгөн. Бул инспекция аркылуу бардык билим берүү мекемелери лицензиялоодон өткөн. Бирок кийинчерээк кээ бир окуу жайлары өзүнүн статусуна жооп бербей калган. Айрыкча жеке менчик жогорку окуу жайлары «академия»,

«университет» деп аталганы менен бул статустагы талаптарга ар тараптан жооп бере алышпайт.

Мамлекеттин билим берүүнүн сапатына болгон таасири окуу жайларды жана алардын билим берүү программаларын лицензиялоодо жана мамлекеттик аттестациялоодон өткөрүү процесстеринде жүзөгө ашат. Бирок бул процесстерге коомдук-мамлекеттик аккредитациялоону киргизүү менен билим сапатына жалпы улуттук көзөмөлдү жүргүзүү маселеси коюлат. Кийинчерээк көз карандысыз аккредитациялык кызматты түзүү да каралат.

2008-жылы Билим берүү жана илим министрлигинин буйругу менен Улуттук аккредитациялык агенттик түзүлөт. Ага ылайык жогорку окуу жайларын ачык түрдө рейтингден өткөрүү маселеси биринчи ирет сунушталат. Андан ары кесиптик билим берүүнүн бардык деңгээлдерине рейтинг системасын киргизүү жактырылат. Кийинчерээк көз карандысыз коомдук-кесиптик аккредитациялоо агенттиги түзүлөт. Аккредитациядан өткөн билим берүү мекемелери гана бүтүрүүчүлөргө мамлекеттик үлгүдөгү документти берүүгө укуктуу болот. Аккредитациялык агенттиктердин ишмердигинин легитимдүүлүгү Билим берүү жана илим министрлигинин алдында түзүлгөн Улуттук аккредитациялык Кеңеш аркылуу ишке ашат.

Ал эми билим алып жаткандардын билиминин сапатына баа берүү системасынын өзгөрүшү этап-этабы менен ишке ашат. Адегенде бардык бүтүрүүчүлөргө 1998-жылы кабыл алынган Кыргыз Республикасынын Билим берүү жөнүндөгү Концепциясына ылайык мамлекеттик көзөмөлдү окууну аяктап жатканда тестирлөө аркылуу киргизишет. Андан ары 2002-жылда кабыл алынган КР Билим берүү Концепциясынан кийин жогорку окуу жайларга кабыл алууда Улуттук тестирлөө механизми киргизилет. Бул баалоо механизмдеринин максаты билимди баалоодо коррупцияга жол бербөө, адилет баалоо, окуучулардын жана студенттердин өз күчүнө өзүнүн ишенимин камсыздоо, билим алууда атаандаштыкты камсыздоо болгон.

Мындан тышкары жогорку окуу жайларында билим берүүнүн сапатына окуу жайдын өзүнүн ичинен баа берүү системасын киргизүү максатында көзөмөл жасап, мезгил-мезгили менен мониторинг жүргүзүп туруучу атайын бөлүмдөр ишке кирет.

Жогорку билим берүү системасын реформалоонун дагы бир маанилүү тармагы билим берүүнүн структурасын жана мазмунун өзгөртүү болду. 1992-жылы жогорку билим берүү системасында радикалдуу реформа жүргүзүлгөн. Мөөнөтү, программаларынын мазмуну жагынан түрдүүчө болгон үч деңгээл киргизилген: бүтпөгөн, базалык жана толук жогорку билим.

Адистерди даярдоонун эки деңгээлдүү структурасына өтүү Болондук процесстин таасири менен жана дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине кирүү жана европалык билим берүү процессине интеграциялануу тууралуу Билим мамлекеттик программасында, андан кийин 2007-жылы кабыл алынган билим берүүнүн Концепциясында өнүккөн. Билим берүүнүн мазмунун реформалоо 1992-жылы эле башталган. Реформанын талаптары мамлекеттик билим берүү стандарттарына киргизилген. КМШ өлкөлөрүнүн бирдиктүү билим берүү мейкиндигин түзүү боюнча кызматташтык жөнүндөгү мамлекеттер аралык кабыл алынган Келишимге ылайык улуттук билим берүү программаларынын мазмунун реформалоо КМШ өлкөлөрүнүн билим берүү программаларын мазмунун эске алуу менен ишке ашкан. Жогорку билим берүүнүн бирдиктүү европалык мейкиндигин түзүү максатында Кыргызстандын билим берүү системасынын да Европа мамлекеттеринин жогорку билим берүү системасынын жакындашуусуна жана гармониялашуусуна арналган Болондук процеске (Болон декларациясына 1999-жылдын 19-июнунда расмий кол коюлган.) акырындан өтүүсү башталат. Буга байланыштуу жогорку билим берүү көп деңгээлдүү болуп кайра түзүлөт.

Көп деңгээлдүү жогорку билим берүү системасын иштеп чыгуу жана жүзөгө ашыруу үчүн «Жогорку билим берүү» Мамлекеттик билим берүү стандарты жана жогорку кесиптик билим берүүнүн адистиктеринин жана багыттарынын Классификатору түзүлүп чыгып, ишке киргизилген. Жогорку кесиптик билим берүүнүн бардык деңгээлдериндеги (базалык жогорку билим (бакалаврларды даярдоо), (толук жогорку билим (магистрлер жана дипломдуу адистер) билим берүүнүн мамлекеттик стандарты иштелип чыккан.

Мамлекеттик билим берүү стандарттары ириде билим берүүнү гумандаштырууну, технократтык тенденцияларды жоюуну, гуманитардык билим берүүдө фундаменталдык даярдыкты күчөтүүнү көздөйт. Жогорку билим берүүнү мазмундук жана структуралык жактан реформалоо бул системаны бир топ ачык жана эркин рынокко ылайыкташканга мүмкүнчүлүгүн жаратат. Бул жаңы система билим жана кесип берүү программаларынын көп түрдүүлүгү менен айырмаланат. Тактап айтканда билим берүү деңгээлдери – бакалавр, магистр, жогорку билимдүү адис деген 3 баскычка ээ болот. Ошондой эле окутуунун мөөнөтү, формалары жана максаттары да ар кандай мүнөзгө ээ. Мисалы, бакалавр баскычындагылар 4 жыл, ал эми жогорку билимдүү адис баскычындагылар 5 жыл, магистратурада окуу 2 жылдык мөөнөттү камтыган. Бакалаврларды даярдоо программасы 16 , магистрдик программалар 5 жогорку окуу жайларында ишке ашат.[34]. Жогорку билим берүү системасында билим берүү мекемелеринин 7 тиби: академиялар, университеттер, институттар, колледждер, билим берүү борборлору ишмердүүлүгүн жүргүзөт.

Мындан тышкары КР “Билим берүү жөнүндөгү” мыйзамына ылайык, чет элдик жогорку окуу жайлар менен кызматташуу боюнча эл аралык долбоорлордун алкагында республиканын жогорку окуу жайлары мамлекеттик билим берүү стандарттарынан тышкары индивидуалдуу билим

берүү программаларын да жүзөгө ашырышат. Мисалы, Кыргызстандагы Америка университети, Кыргыз-Түрк Манас университети мамлекеттик билим берүү стандарттарынын талаптарына шайкештирүү менен чет өлкөлөрдүн билим берүү программаларын жүзөгө ашырышат. Мындай көп түрдүүлүк жаштардын билим алуусуна бир топ ыңгайлуулуктарды жана кесип тандоодо жакшы мүмкүнчүлүктөрдү жараткан. Ошондой эле жогорку окуу жайлар да рынок талабына ылайыкташып, анын муктаждыгына жараша өздөрүнүн билим жана кесип берүүдөгү көрсөтө турган кызматтарын пландаган. Нормативдик деңгээлде билим берүү стандарттарындагы мамлекеттик базалык компонент калыптанып, ал студенттерди фундаменталдуу, жалпы кесиптик, укуктук жана социалдык-экономикалык жактан жетиштүү билим берүүгө багытталган. Жыйынтыктап айтканда жогорку билим берүү системасынын билим берүү программаларынын структурасы 1997-жылы КМШ катышуучу мамлекеттердин Парламенттер аралык ассамблеясынын токтому менен кабыл алынган “Билим берүү жөнүндөгү моделдүү мыйзамын толук эске алат. Бирок жогоруда аталган реформалар бир канча проблемалар менен да коштолгон.

2002-жылы кабыл алынган Билим берүүнү өнүктүрүү Концепциясы билим берүүнүн мазмунун түзүүдө иш берүүчүлөрдүн муктаждыктарын жана аймактык өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен кадрларды даярдоо милдетин коет. Бирок иш жүзүндө адистерди даярдап чыгарууда бул милдет жогорку окуу жайлары тарабынан аткарылбай келген.

Реформадан кийин пайда болгон, айрыкча жеке менчик жогорку окуу жайларынын көбүнүн билим, кесип берүү ишмердигинде мамлекеттик стандарттарга ылайык келбеген учурлар кездешкен. 2002-жылдан тартып жогорку окуу жайлардын натыйжалуулугу жөнүндөгү маселе көтөрүлө баштайт. Бул Билим берүүнү өнүктүрүү боюнча 2002-жылдагы КР Концепциясында да белгиленген эле. Анткени, Кыргызстандын эмгек

рыногунда жогорку билимдүү кадрлардын дисбалансы пайда болгон. Ошону менен бирге дипломдуу адистердин даярдыгына кесипкөйлүгүнө карата иш берүүчүлөр тарабынан нааразылыктар айтыла баштаган. Жогорку окуу жайларындагы билим берүүнүн сапаты жөнүндөгү проблемалуу жагдайлар чыгат, айрымдарын, бирин бири кайталаган жогорку окуу жайларды, алардын филиалдарын жабуу тууралуу аталган Концепцияда маселе коюлат. Эгер тигил же бул жогорку окуу жайында күндүзгү бөлүм формасында тиешелүү программа боюнча окутулбаса, сырттан окууну, экстернатты, кечки бөлүмдү, дистанциялык билим берүүгө Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан буйрук чыгарылып, тыюу салуу киргизилет.

Жогорку окуу жайлардагы бюджеттин ачыктыгы, коомчулук алдындагы отчеттуулук, мамлекеттик-коомдук башкаруу көп жылдар өтсө дагы формалдуу түзүлүп, натыйжалуу иштей алган жок. Бюджеттик коомдук угуулар, попечителдик кеңештер, финансылык комитеттер, сыяктуу коомчулуктун өкүлдөрү катышкан структуралар ырааттуу жана туруктуу мүнөзгө ээ болбой, формалдуу бойдон калган. Дагы бир проблемалуу жагдай, Кыргызстандын экономикасын стихиялуу каптап кирген рыноктук мамилелер билим берүү чөйрөсүндөгү рынокко ылайыкташууну өтө эле күчөтүп жибергендей. «Кыргыз коомунун өнүгүү келечеги билим берүү системасынын акыбалына байланыштуу экени баарына түшүнүктүү болуп калган эле. Анын үстүнө каптап кирген рынок мамилелери билим берүүнү да рыноктук мыйзамдарга кызмат кылууга мажбурлаган. Бул болсо билим берүү системасында прагматикалык кадамдарды көбөйтүп, анын накта милдети болгон маданий, социалдык тажырыйбаны муундан муунга өткөрүүнү азайтууга алып келет» деген изилдөөчү Т.Ф.Черноустун пикирине кошулууга болот. [120,19]

Экинчиден, ишканалар менен жогорку окуу жайларынын түздөн-түз кызматташтыгы окуу жайларын рыноктун кубулуп өзгөрүп турган

мүнөзүнө багыныңкы кылып койгон. [199]. Үчүнчүдөн, билим берүү системасында рынок мамилелеринин стихиялуу, көмүскө өнүгүү учурунда социалдык теңсиздик пайда болот. Анткени сапаттуу билимди колунда барлардын балдары гана ала алат. Бул андан аркы социалдык катмарланууну күчөтөт. Кембагалдардын балдары негизинен аймактык жогордо гана окууга мажбур болушат, же такыр жогорку билим ала албай калышат. Реформага ылайык жогорку окуу жайлар көбөйгөн менен жогорку билимдин жеткилендүүлүгү камсыздалган эмес. Окуу үчүн төлөмдөр жыл сайын жогорулай берген, буга кошумча окуу жайларын коррупция каптап, акчасы аз жарандар үчүн билим алуу абдан оор болуп калган. Анткени жогорку окуу жайларды башкаруу иши аксап, лицензия берүү, аттестациялоо сыяктуу мамлекет тарабынан көзөмөлдөөчү механизмдердин иштеши формалдуу мүнөзгө айланган. Бир да жогорку окуу жайы бир жылга да лицензиясыз калган эмес. Мамлекетте жогорку билим берүү сапатын камсыздаган башкаруу солгундап кеткен.

Жыйынтыктап айтканда, биз иликтөөгө алган 1991-2011-жылдары Кыргызстандын жана Россия Федерациясынын эгемен өлкө катары жогорку билим берүү системасы рыноктун талаптарына ылайык реформалоонун негизги учурларын баштан кечирди. Бул тарыхый аралыкта жогорку билим берүү системасындагы реформалоо процесси негизинен эки этапты: а) реформалоонун рынок талаптарына ылайык элементтеринин активдүү киргизилүү жана б) реформалоону анализдөө жана ага баа берүү менен ырааттуу, пландуу реформага өтүү мезгилин камтыды.

Кыргызстанда жана Россия Федерациясында билим берүү системасын реформалоо өлкөгө рынок мамилелеринин кирүүсү менен тең катар башталды. Бул тарыхый аралыкта реформанын рыноктук мамилелерге ылайыкташуусунун негизги учурлары жүзөгө ашты жана ал төрт багытты камтыды: билим берүүнүн мазмунун, структурасын, окутуунун сапатына

баа берүү системасын , билим берүүнү каржылоо системасын жана билим берүүнү башкаруу ыкмаларын өзгөрттү.

Изилдөө көрсөткөндөй, транзит мезгилинде эки өлкөнүн жогорку билим берүү чөйрөсүнүн рынок мезгилиндеги ишмердиктерин шарттаган мыйзамдык базаларынын жана башка ченемдик-укуктук актылардын жана билим берүүнү жаңы шартта өнүктүрүүнүн бир канча улуттук программалары, концепциялары кабыл алынып, ишке кирген. Бул документтерге ылайык жогорку окуу жайлары башкаруу жана билим берүү чөйрөсүндөгү бир канча реформалык өзгөрүүлөргө жетишти. Натыйжада алардын ишмердүүлүгүнө да бир топ чарбалык жана академиялык өз алдынчалыктар берилген, окуу жайлардын тышкы байланыштары кеңейген жана активдешкен.

Жогорку билим берүүдөгү реформалар жаш адамдын кесиптик жогорку билим алуусуна абдан кеңири шарттарды түздү жана анын тандоо мүмкүнчүлүгүн арттырды. Билим жана кесип берүү рыноктун талаптарына жана дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине интеграцияланууга багытталды. Реформанын оң жагы өткөөл мезгилде билим берүү системасы ар кайсы контингенттеги окуу тургандардын муктаждыктарын канааттандырганга умтулду. Билим берүү мекемелерин рыноктун принциптерине ылайыктап кайра түздү [8,11].

Реформалар учурунда жогорку билим берүү системасында жаңы жетишкендиктер болду. Жогорку билим берүүчү окуу жайлардын окуу программаларынын көп түрдүү типтери жана түрлөрү өсүп чыкты. Кыргыз Республикасынын эл чарбасы жана социалдык-экономикалык чөйрөсү муктаж болгон маркетинг, билим берүүдөгү менеджмент, уюштуруу менеджменти, социология, культурология, экология, мамлекеттик жана муниципалдык башкаруу, социалдык иш, дизайнер, туризм жана башка

көптөгөн жаңы адистиктер ачылды. Билим жана кесип алуунун жарандар үчүн ыңгайлуу болгон дистанттык формалары пайда болду.

Бирок жогорку окуу жайларын реформалоо проблемалуу жагдайлар менен да коштолгон. Окуу жайларда коорупциялык көрүнүштөр тамыр жайган, жогорку окуу жайлардын өтө көп ачылып кеткени эмгек рыногунда жогорку билимдүү жумушсуздардын санын көбөйткөн.

1991-2011-жылдар аралыгындагы Кыргызстан менен Россия Федерациясынын жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү реформаларды талдоого алуу эки өлкөнүн дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине кошулууга карата аракеттерин жана бул процессте окуу жайлардын эл аралык байланыштарынын маанисин жана ролун ачык көрсөттү.

3.2. Өлкөлөрдүн жогорку окуу жайларынын байланышы – мамлекеттердин кызматташтыгынын бекемделишинин факторлорунун бири

Бул параграфта Кыргызстан менен Россиянын жогорку окуу жайларынын байланыштары жана бул алакалардын эки өлкөнүн өз ара кызматташтыгынын бекемделишиндеги ролу талдоого алынды.

Эгемен эки өлкөнүн өз ара кызматташуусунун баштапкы укуктук документтери болуп 1991-жылдын 21-июлунда кабыл алынган “Кыргызстан менен Россия Советтик Социалисттик Республикасынын ортосундагы мамлекеттер аралык мамилелердин негиздери жөнүндөгү Келишим” жана 1992-жылдын 10-июнундагы “Достук, кызматташуу жана өз ара жардамдашуу жөнүндөгү Келишим” болуп саналат. Ал эми билим берүү чөйрөсүндөгү өз ара байланыштардын мыйзамдык жана институционалдык негиздери Кыргыз Республикасынын бир канча мыйзамдарында жана башка нормативдик-укуктук базаларында бекитилген. Андан тышкары жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү орус-кыргыз кызматташтыгын жүзөгө ашыруу боюнча да бир топ нормативдик-укуктук базалар иштелип чыгып, кабыл алынган:

Алсак, Кыргыз Республикасынын Билим берүү тууралуу 1992-жылы кабыл алынган мыйзамынын 45-беренесинде билим берүү мекемелери чет өлкөлүк жана эл аралык мекемелер, уюмдар менен түздөн түз байланышты камсыз кыла алат жана мамлекеттер аралык билим берүү программаларын жүзөгө ашыра алат деп жазылган[20].

Россия Федерациясынын Өкмөтү менен Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн ортосунда 1995-жылы 27-мартта маданият, илим жана билим берүү чөйрөсүндөгү кызматташтык тууралуу Келишимге кол коюлган [225]. Ал эми 1996-жылы 19-мартта бул эки өлкөнүн Өкмөттөрүнүн ортосунда

жогорку билим чөйрөсүндөгү кызматташтык тууралуу Келишимге кол коюлат[27]. Бул расмий документтер эки өлкөнүн жогорку окуу жайлар ортосундагы кызматташтыкты андан ары өнүктүрүүгө багыт берген жана негиз болгон.

Кыргыз Республикасында 1996-жыл «Билим жылы» делип жарыяланып, ушул жылы Президенттин Жарлыгы менен «Билим» улуттук программасы бекитилген. Бул улуттук Программага ылайык мамлекеттин билим берүү жаатындагы саясатынын негизги багыттарынын бири Ата Мекендик жогорку окуу жайларын эл аралык жогорку окуу жайлар мейкиндигине алып чыгуу, натыйжалуу интеллектуалдуу коммуникацияларды өнүктүрүү болгон [206];

“XXI-кылымдын кадрлары” жана “Билим” программаларынын максаттарын жүзөгө ашыруу үчүн өкмөттөр аралык келишимдердин негизинде окутуучуларды, стажерлорду, аспиранттарды, докторанттарды жана студенттерди алмашуу, биргелешкен конференцияларды, семинарларды өткөрүү жана жаңы окуу куралдарын даярдоо боюнча 30дан ашуун келишимдер жана макулдашуулар түзүлгөн [198,24].

Андан тышкары “XXI кылымдын кадрлары” президенттик билим берүү программасы 1995-жылы кабыл алынып, бул документтин алдына койгон негизги максаты - билим берүү жана илимий чөйрөдө эл аралык кызматташууну жана дүйнөлүк билим берүү системасына Кыргыз Республикасынын интеграциялануусун андан ары кеңейтүү болгон. Бул максаттарга жетүүдө Кыргыз Республикасынын президентинин көмөгү менен төмөнкү багыттардагы ишмердиктер пландалган:

Кыргызстандын балдарын жана жаштарын билим жана илим жаатындагы эл аралык программаларга катыштыруу; алардын таланттууларын чет өлкөгө окууга жиберүү, дүйнөнүн таанымал илимий жана окуу борборлорунда жаңы

техника жана технологиялар боюнча адистерди даярдоо, эл аралык окуу жайларын жана борборлорду өлкөдө өнүктүрүү, чет өлкөдөн адистерди даярдап келүү боюнча министрликтердин, ар кандай уюмдардын координациясын жакшыртуу [194].

Жогорку окуу жайлардын эл аралык кызматташтыгында Кыргызстан менен Россия Федерациясынын ортосундагы байланыштар өзүнүн багыттарынын көп түрдүүлүгү жана туруктуулугу менен айырмаланып турат. Бул байланыштар Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайларынын өлкөнүн саясий –экономикалык жаңы система шартында жогорку билимди өнүктүрүүсүнө жана сапатын жогорулатуусуна түздөн-түз көмөк берген. Анткени Кыргызстандын жогорку окуу жайларында жүргүзүлгөн реформалар окуу жайлардан жаңы адистиктердин ачылышын, кадрларды кайрадан даярдоону, билим берүүнүн мамлекеттик стандарттарын иштеп чыгууда иш тажырыйбаларды алмашууну талап кылган. Ошондуктан Кыргызстандын дээрлик ар бир жогорку окуу жайынын стратегиялык өнүгүү пландарында эл аралык кызматташуу негизги багыттардын бирине айланган. Жогорку окуу жайлардагы эл аралык бөлүмдөрдүн иши активдешип, ал эң оболу салтка айланган практикага ылайык Россия Федерациясына басым жасаган. Анткени Кыргызстан менен Россиянын билим берүү жаатындагы кызматташтыгы өзүнчө бир тарыхый мезгилди камтыйт.

Кыргызстанда билим берүү, анын ичинде жогорку билим берүү системасынын калыптануусунда жана өнүгүүсүндө Совет бийлигинин орду жана ролу өзгөчө экени тарыхый чындык.

Г.А.Рудов таамай белгилегендей, советтик орус интеллигенциясынын мыкты өкүлдөрүнүн жардамы менен кыргыз эли өзүнүн улуттук жазмасына ээ болду. Өзүнүн улуттук интеллигенциясы, элдик билим берүү системасы ж.б. калыптанды [226].

Албетте, кандай гана мамлекет болбосун анын улуттук маданияты,анын ичинде билим берүүсү ошол доордун тарыхый шартынан тыш өнүгө албайт. Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн тарыхында Совет мамлекетинин жана орус элинин ролу бөтөнчө. Кайсы бир улуттун башка элдин жетишкендиктерин өзүнө өздөштүрүп алуусу анын маданиятынын, илиминин жана билиминин жашоого ылайыкташуусундагы башкы маанилүү критерий болуп саналат.

1994-жылдын 13-декабрында Россия Федерациясынын жогорку билим берүү боюнча Мамлекеттик комитети Россия Федерациясындагы Кыргызстандын элчилигине атайын кат жолдойт. Анда Москва шаарында элдердин достугу Россия Университетинин базасында өтүүчү россиялык жогорку окуу жайлардын эл аралык кызматташтыгы маселелери боюнча кеңешмеге кыргызстандык ыйгарым укуктуу өкүлдү келип катышууга чакырат.[52] Албетте, бул иш чара өз убагында эки өлкөнүн жогорку окуу жайларынын өз ара байланышынын активдешүүсүнө белгилүү деңгээлде өбөлгө болгон.

Кыргыз Республикасы Россия менен болгон коомдук, саясий, социалдык-экономикалык жана гуманитардык маданий байланыштарына чоң маани берет. Айрыкча акыркы мезгилде билим берүү жаатында бул эки өлкөнүн ортосундагы байланыштар кеңейди. Ал эми жогоруда белгилегендей, 1996-жылы 29-мартта түзүлгөн Россия Федерациясынын Өкмөтү менен Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн ортосундагы жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү кызматташтык тууралуу Келишими эки өлкөнүн жогорку окуу жайлары ортосундагы өз ара мамилелердин кеңейүүсүн шарттап, Кыргызстандан Россия Федерациясына барып жогорку билим жана кесип алууну көздөгөндөр үчүн мыйзамдуу жол ачып, колдоо көрсөткөндүгү менен баалуу болгон. Ошондой эле бул документ Россия Федерациясы менен Кыргыз Республикасынын жогорку

окуу жайларынын, илимий-изилдөө мекемелеринин ортосундагы өз ара түздөн-түз алаканы чындоого жана активдештирүүгө өбөлгө болгон.

Жогорудагы Келишимге ылайык эки мамлекеттин жогорку окуу жайларынын базасында филиалдарды түзүү мүмкүнчүлүгүнө да жол ачылган. Натыйжада Кыргызстанда Россиянын жогорку окуу жайларынын төмөнкүдөй: «Военмех» Балтия мамлекеттик техникалык университетинин филиалы, «Эл аралык Славян институтунун» Бишкек филиалы, Кыргыз-Орус билим берүү Академиясы, «Россия мамлекеттик соода-экономикалык университетинин» Бишкек филиалы, Ош шаарындагы Россия Мамлекеттик социалдык университеттин филиалы, Ишкердик жана укук Москва институтунун Оштогу, Бишкектеги жана Караколдогу филиалдары, Кыргыз-Орус биргелешкен Бишкек окуу борбору ж.б. ачылып, иштеп жатат[227].

КМШ өлкөлөрү ичинде Кыргызстанда биринчи жолу Кыргыз-Орус Славян Университетинин жана башка жогорку окуу жайларынын ачылышы, ошондой эле орус тилине расмий тил деген статустун берилиши ошол мезгилде Кыргызстандын орус тилдүү жарандарына келечекке болгон ишенимди пайда кылган. СССР тараганга чейин Кыргызстандагы эң көп сандагы этникалык топ орус улутундагылар болушкан [42,6].

2000-жылдан тартып Россиянын жогорку окуу жайлары менен Кыргызстандын Ж.Баласагын атындагы Улуттук университети, Кыргыз мамлекеттик медициналык академиясы, Бишкек гуманитардык университети, Кыргыз мамлекеттик техникалык университети жана башка жогорку өз ара мамилелерин бир топ активдештире башташат[38,348]. Ал эми 1998-жылы Кыргыз Мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинде кыргыз-орус эл аралык факультети ишке кирет[174].

Өз ара мамилелеш болуу менен бул эки мамлекеттин элдери бири - бирин жакшы билишкен, түшүнүшкөн, биргелешип рухий жана материалдык баалуулуктарды жаратышкан. Мунун баары аларды дагы да жакындаткан, тарыхый тагдырдын бирге экендиги тууралуу сезимди калыптандырган, муундар алдындагы биргелешкен өз ара жоопкерчиликти жараткан[169,6].

Эгемендик алган алгачкы күндөрдөн тартып Кыргызстан жана Россия ачык саясий диалог жолуна түшүп, тең укуктуу өнөктөш мамилелерди калыптандырышты. Жакыndoого карата аракет расмий да, коодук да деңгээлдерде жасалган. Буга мисал катары Б.Н.Ельцин атындагы Кыргыз-Орус Славян Университетин келтирсе болот. Бул дүйнөлүк билим берүүнүн практикасында да чоң олуттуу окуя катары кабыл алынды. Азыркы учурда КОСУ республикадагы ири окуу жай жана илимдин жана маданияттын борбору болуп саналат.[168] Кыргызстан менен Россиянын маданий-гуманитардык чөйрөдөгү кызматташтыгынын дагы бир жыйынтыгы катары 1997-жылы Бишкекте Билим берүү Академиясы ачылган. Россия Федерациясынын Кыргызстандагы мурдагы элчиси М.Рудов: “ар тараптан абдан оор болгон ХХ-кылымдын 90-жылдары Кыргызстан менен Россия билим берүү чөйрөсүндөгү ондогон жылдар биргеликте жүргүзгөн ишмердиктерин сактап гана калбастан, ага сапаттык жаңы мүнөз жана форма бере алышты” [38] деп белгилеген. Анткени, Россия Кыргыз Республикасынын тышкы саясатында жана ар тараптуу кызматташтыгында, анын ичинде билим берүүдө көп жылдан бери башкы стратегиялык өнөктөш экендиги маалым.

Албетте, Кыргызстан эгемендик алгандан кийин өлкөнүн мамлекеттер ортосундагы байланышы жаңы деңгээлге жана форматка көтөрүлдү. Ушундай шартта жаңы өз алдынча эгемен мамлекет менен ар тараптуу кызматташууга Туркия, Кытай, АКШ, Япония, араб мамлекеттери сыяктуу дүйнөнүн көптөгөн ири өлкөлөрү өздөрүнүн кызыкдарлыгын билдиришкен.

Кыргызстан бул мамлекеттер менен бүгүнкү күндө өз ара алака-кызматташтыктарды жүргүзүп келет. Бирок ошого карабастан, Россия башкы стратегиялык партнер катары кала берет. Анткени, көп жылдан берки салт болуп келген тарыхый кызматташтык бул эки өлкөнүн ортосундагы өзгөчө ишенимди, бири бирин колдоону жана өз ара мамиледеги жакындыкты пайда кылган эле.

Эки өлкөнүн ортосундагы өз ара мамиле 1991-жылдын 21-июлунда кабыл алынып, 1992-жылы 24-мартта күчүнө кирген мамлекеттер аралык мамилелердин негиздери жөнүндөгү Келишимде Кыргызстан менен Россиянын ортосундагы өз ара мамилелердин төмөнкүдөй жаңы принциптери белгиленген:

- рационалдуулук – чет өлкөлөрдүн билим берүүсүндөгү улуттук билим берүү системасынын тарыхый калыптанган структурасы, формасы жана практикасы менен адекваттуу шайкеш келген концепцияларды, методдорду жана элементтерди туура жана сабаттуу интеграциялоого умтулуу, булардын чегине кирбеген чет элдик билим берүү технологияларын чечкиндүү четке кагуу;
- динамизм –эгемендик алгандан кийин тез арада жогорку натыйжалуу иш-аракеттерди талап кылган билим берүү чөйрөсүндөгү кырдаалдан улам тездетилген, мазмунга бай жана кеңири эл аралык билим берүү байланыштарын куруу;
- демократиялуулук–партнердук мамилелерди тең укуктуу, тунук, туруктуу жана конструктивдүү платформада түзүүгө багыт алуу;
- прогностикалуулук–келечекке умтулуу, илимий маалыматтардын негизинде жакынкы аралыкта билим берүүнү жана билим берүү байланыштарын өнүктүрүүнүн магистралдык жолдорунун перспективаларынын ар кандай варианттарын моделдөө [121].

Ал эми жогоруда белгилеп өткөн 1996-жылкы Москвада Кыргызстан менен Россиянын өкмөттөр аралык жогорку билим берүү тармагындагы кызматташуу тууралуу Келишимге ылайык, 1998-жылы Россиянын Элдердин достугу университети, Москва Лингвистикалык университети, Москва айыл чарба Академиясы сыяктуу ири окуу жайларына Экология жана жаратылышты пайдалануу, журналистика, нефтинин жана газдын геологиясы, социалдык чөйрөдөгү менеджмент, ачык тоо иштери жана башка адистиктерге орундар берилген. Ал эми 2001-жылы 33 адистик боюнча 41 бюджеттик орун берилген. 2000-2001 – окуу жылынын өзүндө эле Россия Федерациясында 244 студенттер жана аспиранттар билим алышкан [228].

2004-жылдан баштап 2007-жылга чейин Орусиянын жогорку окуу жайларында туруктуу түрдө бюджеттик негизде 80 орун берилип турган. 2004-жылы кыргызстандыктарга 82 орун, 2005-жылы болсо 80 орун, 2006-жылы -80 орун, 2007-жылы -80 орун студенттерге жана 5 орун аспиранттар үчүн берилген. Бул окуу жайлар Россиянын Москва, Санкт-Петербург, Иркутск, Новосибирск, Воронеж, Томск, Омск, Красноярск сыяктуу 40 шаарында жайгашкан окуу жайлары болуп саналат. Жыйынтыгында 2007-жылы жалпысынан бюджеттик негизде Россиянын жогорку окуу жайларында 400 кыргызстандык окуган.[167] Бул 2000-2001-окуу жылына салыштырганда 256 студентке көптүк кылган.

2007–2008-окуу жылында Россиянын билим берүү жана илим Министрлигинин маалыматы боюнча Кыргызстандан 8000ден ашуун студенттер билим алышкан, алардын ичинен 6500 контракттык формада окушкан. Ал эми Россия Федерациясынын Коргоо министрлигинин аскердик окуу жайында 200дөн ашуун кыргызстандык билим алган.

Ал эми кийинки 2008-жылдан баштап 2012-жылга чейин котормо жана котормого киришүү, информатика, өнөр жай жана жарандык курулуш, имараттарды долбоорлоо, радиобайланыш, радиоберүү жана телевидение,

стоматология, полиграфия, филология, тарых жана башка көптөгөн адистиктерге атайын квота аркылуу жылына орто эсеп менен 100дөн студент кабыл алынып турган. 2008-жылы 90 орунга, 2009-жылы 112 орунга, 2010-жылы -120 орунга, 2011-жылы 92 орунга, 2012-жылы 80 орунга квота келген [229].

2007-жылы Кыргызстанга Россия Федерациясынын тышкы иштер министри С.В.Лавровдун расмий визит менен келген маалындагы сүйлөшүү учурунда Россиянын жогорку окуу жайларына кыргызстандык студенттерди окутуу үчүн квотаны көбөйтүү маселеси каралган. Кыргызстан менен Россиянын жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү реалдуу байланыштары эки өлкөнүн стратегиялык өнөктөштүгүндө да чоң мааниге ээ болот.

Жогоруда статистика көрсөткөндөй, Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларына кыргызстандыктар үчүн бөлүнгөн бюджеттик орундар жыл санап көбөйүп турган.

Ал эми Россия Федерациясынан Кыргызстанга келип окуган студенттердин саны да 2002-2003-жылдардан тартып 2010-2011 жылдар аралыгында аз-аздан улам көбөйүп отурган. Алсак, 2002-2003-жылдары алардын саны 371 болсо, 2007-2008-жылдары 635ке жеткен. Ал эми 2010-2011-жылдары 818 россиялык жаран Кыргызстандын окуу жайларында билим алышкан [164].

2003-жылы 21-мартта Бишкек шаарында Кыргызстан менен Россия Федерациясынын алдыңкы жогорку окуу жайларынын ректорлорунун эки күндүк жолугушуусу болуп өтөт. Бул жолугушуунун алкагында Кыргызстан менен Россиянын жогорку окуу жайларынын ортосундагы кызматташуу тууралуу маанилүү меморандумдарга кол коюлган. Делегацияны Билим берүү министри В.Филиппов жетектеп келген. 22-март күнү Россиялык делегацияны ошол мезгилдеги өлкө президенти кабыл алып, Москва

Мамлекеттик Университетинин ректору В.Садовничийге эки өлкөнүн ортосундагы маданий жана интеллектуалдык байланыштарды чындоого кошкон салымы үчүн “Данакер” орденин тапшырат[230]. Ал эми ошол мезгилдеги Россиянын Билим берүү министри В.Филипповго И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик Педагогикалык университетинин ардактуу доктору наамы ыйгарылат.Ошол эле эле күнү В.Филиппов Бишкек Гуманитардык университетинде лекция окуган.Бул жолугушуулар учурунда эки өлкөдөгү жогорку билим берүү системасындагы реформанын жана сапаттуу билим берүү маселелери талкууга алынат, кызматташуу гана эмес, Россиялыктар Кыргызстандагы жогорку окуу жайлардын өнүгүүсү үчүн колдоо көрсөтүүгө даяр экендиктерин да билдиришкен.[231] Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларына бюджеттик орунга өткөндөр акысыз окушкан, россиялык студенттер алган өлчөмдө стипендия алышкан, жатканага жайгашышкан, мыйзамга ылайык медициналык кызматтардан пайдаланышкан. Бюджеттик орундарды кыргызстандыктарга берген окуу жайлар Россия Федерациясынын мыкты жана ири окуу жайлары болуп саналат.

Экинчиден, кыргызстандыктар Россия Федерациясынын Кыргыз Республикасындагы Элчилиги жетектеген “Мекендеш” программасы боюнча да окууга тапшыра алышат. Бул программа да Россиянын жогорку окуу жайларындагы бюджеттик орундарга студенттерди кабыл алууга көмөктөшөт. Россия мамлекети биздин жаштарга квота берген адистиктер өлкөбүз үчүн өтө керектүү адистиктер болуп саналат. Алар юриспруденция, медицина, техникалык адистиктер, экономика, салык жана салык салуу, психология, экономикадагы математикалык методдор, электроэнергетика, чыгыш таануу, журналистика, автомобилдик чарба жана башкалар.[142]

Россиянын жогорку окуу жайларында окуган кыргызстандык жаштар окуусун аяктагандан кийин көпчүлүгү өз өлкөсүнө кайтып келишет. Анткени

алар Кыргызстанда абдан керектүү адистер жана сапаттуу билимдин ээси катары жумушка тез орношо алышат. Мисалы, 2006-жылы 75 Кыргызстандык Россиянын жогорку окуу жайларын аякташкан. Алардын дээрлик баары Ата мекенине кайтып келишкен.[138]

2008-жылы декабрь айында Россия Федерациясынын Кыргызстандагы ошол маалдагы элчиси В.Власов Кыргыз Мамлекеттик Техникалык Университетиндеги жолугушууда аталган жогорку окуу жай инженердик-техникалык адистерди даярдоодо Россиянын ири жогорку окуу жайлары менен натыйжалуу кызматташып келе жатканын белгилеген[144].

Бул жолугушууда аталган жогорку окуу жайдын ошол маалдагы ректору М.Жаманбаев өзү жетектеген жогорку окуу жай менен Россия Федерациясынын алдыңкы техникалык жогорку окуу жайлары ортосундагы атайын келишимге ылайык бул өлкө кыргызстандык студенттер, магистранттар, аспиранттар жана докторанттар үчүн бюджеттик орундарды бөлүштүрүп берээрин белгилеген жана Келишимге ылайык алар окуусун аяктаган соң Кыргызстанга сөзсүз кайтып келишерин айткан.

Союз учурунан бүгүнкү күнгө чейин Россиянын жогорку окуу жайларында сапаттуу билим алып, Кыргызстанга кайтып келип өлкөнүн ар кайсы булуң-бурчтарында иштеп жаткан кыргызстандыктардын саны азыр 100миңге чукул экенин жана азыркы учурда Россиянын жогорку окуу жайларында 13миң кыргызстандык билим алып жатканын 2012-жылы болуп өткөн Россия жождорун бүтүрүүчүлөрүнүн бирикмелеринин форумунда сүйлөгөн сөзүндө Россиянын жождорунун бүтүрүүчүлөрүнүн Кыргызстандагы Бирикмесинин төрагасы А.С.Мавлянов белгилеген.[232]

2009-жылдын 30-октябрында К.Скрябин атындагы Агрардык университетте “Кызматташтык аркылуу интеграцияга”(Болон процессинин контекстинде) аттуу тегерек столго Россия Элдердин Достугу

университетинин Агрардык факультетинин деканы В.Плющиков, Экология факультетинин деканы Н.Черных жана бир канча окутуучулар келип катышышкан. Тегерек столдун жүрүшүндө эки окуу жай ортосунда студенттер, окутуучулар, аспирант, магистранттар менен алмашуу, окутуучулардын билимин өркүндөтүү тууралуу сүйлөшүүлөр болгон. Тегерек столдун негизги максаты Болон процессинин принциптерин ишке ашыруу боюнча тажырыйба алмашуу болгондуктан, катышуучулар бул маселе тегерегинде талкууларды өткөрүшкөн. Ошондой эле тегерек столдун жүрүшүндө Кыргыз Агрардык университетинин зоотехник адистиги боюнча окуган студенттер Россиянын Элдердин Достугу Университетинин да дипломун кошо алыша тургандыгы тууралуу келишимге тараптар кол коюшкан.[184]

2011-жылдын сентябрь айында Кыргыз Республикасынын Кант шаарында Россия Федерациясынын Казань университетинин филиалы ачылган. Бүтүрүүчүлөр россиялык үлгүдөгү Казань университетинин дипломуна ээ болушат. Окуу жай үч: жеңил өнөр жай, нефть, газ, энергетиканы кайра иштетүү, менеджмент багытындагы адистерди даярдайт.[156]

Жогоруда айтылгандай, жогорку окуу жайлардын эл аралык кызматташтыгында Кыргызстан менен Россия Федерациясынын ортосундагы кызматташуу көп түрдүүлүгү жана туруктуулугу менен да айырмаланып турат.

Андан тышкары Россия Федерациясынын Улуттук Академиясы жана Кыргыз Республикасынын Улуттук Академиясынын ортосунда Келишим, ошондой эле илимий-техникалык кызматташтык жаатындагы бир канча Келишимдер Кыргызстан менен Россиянын илимий изилдөө институттарынын жана жогорку окуу жайларынын ортосунда түзүлгөн. Бул окумуштуулардын да илимий алакаларды түзүүсүнө өбөлгө болгон. Мисалы,

1993-94- жылдары кыргызстандык белгилүү окумуштуу С.Кадыров Санкт-Петербургда өткөн “Мейкиндик.Убакыт жана тартылуу” деген аталыштагы эл аралык конференцияга эки жолу чакырылып катышып келген.[139] Ал эми Кыргыз Академиги Алтай Борүбаевге М.В. Ломоносов атындагы Москва Мамлекеттик Университетинин ардактуу профессору деген наам берилген.А.Бөрүбаев аталган окуу жайдын окумуштуулар кеңешинде сүйлөп жатып: “Москва Мамлекеттик университети биз үчүн илимий Мекке” деп атаган. Анткени, кыргыз коомунун илимий жана интеллектуалдык өнүгүүсүндө окуу жайдын орду жогору. Жүздөгөн кыргызстандыктар бул окуу жайдан билим алып, илимий даярдыктардан өтүп келишет[159].

2008-жылы аталган окуу жайга Кыргызстандын жогорку окуу жайларында иштеп жаткан 20 жаш окутуучу өз квалификациясын жогорулатуу үчүн келип 3 ай окуп кетишкен. Алар Ош, Баткен, Жалал-Абад, Нарын, Ысык-Көл сыяктуу аймактагы мамлекеттик университеттеринин жана борбордогу бир канча жогорку окуу жайларынын окутуучулары болуп саналышат. Жаш окутуучулар кесиптик гана квалификациясын жогорулатпастан, илимий иштерин да өркүндөтүп, Россиянын массалык маалымат каражаттарына илимий макалаларын чыгарышкан.[157] Ал эми бир топ жыл Москва шаарындагы Элдериң Достугу университетинде адегенде кесиптик жогорку билим алып, андан соң аталган окуу жайдын аспирантурасында окуп, илимдин кандидаты, кийин доктору болуп үзүрлүү иштеп, анан Кыргызстанга келген Т.Кубатбеков Россиянын агрардык билим берүү системасынын үлгүлүү жактарын өзү жетектеген Кыргыз Агрардык Университетине аз-аздан кийире баштаган. Алсак, электрондук китепканаларды уюштурган, бул студенттердин билим алуусуна ыңгайлуулукту жаратып, илимий булактар менен иштөөсүнө жол ачкан .[122]

2000-жылдан баштап Кыргыз Улуттук Университети, Кыргыз Мамлекеттик Медициналык Академия, Бишкек Гуманитардык Университети,

Кыргыз Мамлекеттик Техникалык Университет, КР ИИМинин Бишкек Жогорку Мектеби жана башкалар Россиянын башкы жогорку окуу жайлары менен болгон кызматташтыгын активдештирген.

Россиядагы Кыргыз Республикасынын элчилигинен алган маалыматка таянсак, Россиянын жождорунда билим алып, илимий ишин өнүктүрүп жаткан аспиранттардын саны жыл сайын көбөйүп жатат. Алсак, 1994-жылдан 2004-жылга чейинки 10 жыл аралыгында бюджеттик жана контракттык негизде аспирантурада 48 кыргызстандык окуган болсо, 2007-жылы бюджеттик гана бөлүмдө 60ка жакын кыргызстандык окуган.[138]

2000-2004- окуу жылдарында эле студенттерди алмаштырып окутуу программасынын алкагында 600 студенттер жана аспиранттар Россия Федерациясында билим алышкан. Ошол эле учурда бул көрсөткүч Өзбекстанда -117, Казахстанда-90, Тажикстанда-50, Украинада -18 болгон. [41].

Бул статистика Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын чет өлкөлүк окуу жайлар менен болгон кызматташтыгында Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары менен болгон алакасы бөтөнчө орунда экенин көрсөтүп турат.

Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын бир канчасы абитуриенттер менен аңгемелешүүнү жана аларды тандап алууну Кыргызстанга келип өткөрүшөт. Мисалы, Санкт-Петербург, Новосибирск жана Томск университеттери жыл сайын көчмө комиссия менен өздөрү келип студенттерди тандап кетишет. Аларга уюштуруу иштерине Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги көмөк көрсөтүшөт. Бул Россия Федерациясында билим алууну көздөгөн Кыргызстандык студенттер үчүн бир топ ыңгайлуулукту жаратып, жаштар арасында Россияга барып окууну каалагандардын санын көбөйтүп жатат. Жыл сайын конкурста бир

орунга 19, 17, адамдан туура келет.[142]

Бул жерде Кыргызстанда орус тилине расмий тил деген макамдын берилиши да орус тилдин билим берүү системасында татыктуу орду болушун шарттап, кыргызстандык окуучулардын орус тилин мыкты өздөштүрүүсү алардын Россиянын жогорку окуу жайларына барып билим жана кесип алуусуна түздөн-түз түрткү болууда.

Кыргызстандын жогорку билим берүү чөйрөсү башка чет өлкөлөргө караганда Россия Федерациясынын Жогорку Билим берүү чөйрөсү менен көбүрөөк кызматташып келгенин, бул багытта башкы өнөктөш болгонун жогоруда келтирилген фактылар айгинелеп турат. Бирок Кыргызстан эгемендик алгандан кийин биздин өлкө менен ар тараптан, анын ичинде жогорку билим берүү чөйрөсүндө кызматташууну каалаган алыскы жана жакынкы чет өлкөлөрдүн саны арбын болгон. Мына ушундай шартта Россия Федерациясы Кыргызстандын билим берүү чөйрөсүндө өзүнүн башкы өнөктөштүк ролун жана статусун сактап калуу, өз ара алаканы бекемдөө үчүн алдына бир топ зарыл жана токтоосуз милдеттенмелерди койгон. Алардын айрымдарын атасак:

- Кыргыз өнөктөштөр менен Федерациянын субъекттериндеги, баарынан мурда Урал, Сибир федералдык округдарындагы жана Москва, Санкт-Петербург шаарларындагы жогорку окуу жайлардын түздөн-түз байланыштарын кеңейтүүгө көмөктөшүү.
- Россия Федерациясынын өкмөтүнүн жана Федерациянын субъекттери аркылуу мектеп окуу куралдары менен бирге кыргыз жождоруна гуманитардык белек катары окуу куралдарын жана илимий адабияттарды (баарынан мурда орус филологиясы жана орус-кыргыз мамилелеринин тарыхы ж.б. боюнча) берүү мүмкүнчүлүктөрүн караштыруу, ошондой эле тиешелүү материалдарды электрондук алып

- жүрүүчүлөр аркылуу берүү (CD-дисктер, видео жана аудиокассеталар).
- Россиянын жогорку окуу жайларында жана КОСУнун базасында гуманитардык, табыгый илимдер жана техникалык багыттарда кыргыз жождорунун профессордук – окутуучулук курамы үчүн тажырыйба алмашуу боюнча стажировкаларды жана семинарларды уюштуруу.
  - КОСУнун базасында Россиянын заманбап адабиятын Борбор Азия өлкөлөрүндө окутуу маселелери боюнча аймактык симпозиум өткөрүү.
  - Кыргызстанга Россиянын жогорку билимин дистанттык (сырттан окуу) негизде алуу системасын киргизүү.
  - Кыргызстандын көптөгөн жогорку окуу жайларынын өтүнүчүн эске алып, аларда “Россиянын кабинеттерин” түзүүгө (компьютерлерди, адабияттарды, Россиянын мамлекеттик символикаларын, көрсөтмө окуу куралдарын берүү аркылуу) көмөктөшүү, буга аймактардын мүмкүнчүлүктөрүн, Россиянын ишкерлеринин жана чет өлкөлөрдөгү мекендештерди колдоого бөлүнгөн федералдык бюджеттин каражаттарын тартуу.
  - Россиянын жогорку окуу жайларына бюджеттик негизде кыргызстандыктарды кабыл алуунун механизмдерин өркүндөтүү (адистиктерди, конкреттүү окуу жайларын, окутуунун формаларын – күндүзгүбү, же сырттанбы алдын ала макулдашуу; биргелешкен кабыл алуу комиссиясында иштөө үчүн россиялык өкүлдөрдү командировкага жиберүү).
  - Кыргызстандан келген студенттер жана аспиранттар үчүн кабыл алуу квотасын көбөйтүү, баарынан мурда мамлекеттик башкаруу, менеджмент, саясий илимдер, журналистика адистиктери боюнча . Маданият жана искусство чөйрөсүндөгү адистерди даярдаган Россиянын окуу жайларында окуу үчүн кыргызстандыктарга максаттуу

квотаны

бөлүү.

- Кыргыз Республикасындагы Россиянын жогорунун филиалдарынын ишмердигине колдоону жана көзөмөлдү күчөтүү. Кыргызстандагы кадрларды даярдоо системасында россиялык компонент катары алардын ишмердигинин натыйжалуулугуна жетишүү [215].

Бул коюлган милдеттердин дээрлик көбү иш жүзүнө ашкан. Натыйжада Россия Федерациясы Кыргызстандын жогорку билим берүү чөйрөсүндө өзүнүн башкы өнөктөштүк таасирин сактап кала алган. Мунун өзү Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайларынын жаңы адистерди даярдоосунда ар тараптуу, чоң роль ойногон. Анткени өлкөнүн жогорку окуу жайлары жаңы адистиктер боюнча билим берүү стандарттарын түзүүдө негизинен Россия Федерациясынын окуу стандарттарын негиз кылып алышкан.

Өткөн кылымдын 90-жылдарындагы өткөөл мезгил эки өлкөнүн ортосундагы өз ара мамиледе айрым көйгөйлөрдү жараткан. Бирок Кыргызстан менен Россия бул тарыхый, татаал сыноодон татыктуу чыгып, өздөрүнүн салттуу байланыштарын жаңы баскычта жана мазмуунда өнүктүрүүгө жетише алган. Бул сыноо тескерисинче эки өлкөнүн ортосундагы кызматташтыкты, анын ичинде жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү мамилелерди ого бетер бекемдеген. Анткени СССР урагандан кийин Кыргызстан орус тилине расмий тилди берип, кириллицаны сактап калды. Улуттук билим берүү системасы салт боюнча эле негизинен Россиянын билим берүү модели жана стандарттарына ыкташа өнүктү. Ошону менен бирге Россия кеңеш мезгилден бери салт болуп келаткан Кыргызстандын билим берүү чөйрөсүн ар тараптан колдоону улантты. Бул жөнүндө Россия Федерациясынын Кыргызстандагы элчиси М.Рудов мындай деп баса

белгилеген: “... ар тараптан абдан оор болгон ХХ-кылымдын 90-жылдары Кыргызстан менен Россия билим берүү чөйрөсүндөгү ондогон жылдар биргеликте жүргүзгөн ишмердиктерин сактап гана калбастан, ага сапаттык жаңы мүнөз жана форма бере алышты” [38].

Кыргыз-Орус мамилелеринин негизинде жаткан экономикалык, саясий жана маданий факторлорду изилдеп, талдап көрсөк, ХХI-кылымдын жакынкы 10 жылдыгында бул мамилелер өз ара түшүнүшүү жана жемиштүү кызматташуу духунда болгондугун белгилөөгө болот. “Россия менен Кыргызстандын билим берүү чөйрөсүнүн бардык деңгээлдериндеги кызматташтыгы туруктуу мүнөзгө ээ болуп, анын өнүгүү жана жогорку даражада бекемделүү тенденциясы көрүнүп турат деп айта алабыз.”[23]

Белгилей кетчү жагдай, жогорку билим берүү боюнча Россия Федерациясынын Мамлекеттик комитети КМШ мамлекеттер аралык жогорку билим берүүнү интеграциялоо багытында кабыл алынган документтерди илгерилетүүдө уюмга мүчө мамлекеттер менен активдүү иш жүргүзүп келген. Буга далил катары аталган комитет Кыргызстандын Россия Федерациясындагы элчилигине 1992-жылдын 13-мартында кол коюлган Көз карандысыз мамлекеттердин Шериктештигинин чегинде илимий, илимий-педагогикалык кадрларды даярдоо, алардын квалификациясы жөнүндө документтерди нострификациялоо жаатындагы кызматташтык жөнүндөгү Келишимди, ошондой эле 1994-жылдын 18-мартында кабыл алынган Көз карандысыз мамлекеттер шериктештигине катышкан мамлекеттердин Парламенттер аралык Ассамблеясынын “Бирдиктүү билим берүү мейкиндиги жана КМШга катышуучу мамлекеттердеги билим берүү системасынын окуучуларынын жана илимдин социалдык статусун жогорулатуу жөнүндөгү Чечимдеринин жана

Рекомендацияларын жүзөгө ашыруу максатында жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү кызматташуу тууралуу россиялык Протоколдун долбоорун жогорку билим берүүнү тескеген органга жеткирип берүүнү суранган.[95] Аталган Протоколдун долбоорунда жогоруда аталган мамлекеттер аралык түзүлгөн документтердеги максаттарга ылайык, Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары менен КМШ өлкөлөрүнүн жогорку окуу жайлары ортосундагы кызматташуунун эреже-тартипти атайын статьялар менен аныкталып берилген. [96], [97]

Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайлары менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын ортосундагы кызматташтык жана байланыштар бир нече багыттарда ишке ашкан: студенттерди, магистранттарды жана аспиранттарды окутуу, студенттерди алмаштырып окутуу, окутуучулардын квалификациясын жогорулатуу, биргелешкен илимий конференция жана башка маданий-тарбиялык иш-чараларды өткөрүү, көп баскычтуу жогорку билим берүүдө окуу-методикалык тажырыйба алмашуу ж.б.

Эки өлкөнүн жогорку окуу жайлары ортосундагы ар тараптуу байланыштар Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын саясий – экономикалык жаңы система шартында жогорку билимди өнүктүрүүсүнө жана сапатын жогорулатуусуна түздөн-түз көмөк берген. Айрыкча эгемендиктин алгачкы жылдары, реформанын биринчи этабында Россия жаңы адистиктерди даярдоодо технологиялык жана илимий-методикалык маалыматтарды бөлүшүү менен Кыргызстандын жогорку окуу жайларына кыйла колдоо көрсөткөн.

Жыйынтыктап айтканда, эки өлкөнүн ортосундагы жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү байланыштар рынок талабына керектүү

кесипкөй, заманбап кадрларды даярдап чыгаруусу менен Кыргызстандын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнө чоң салым кошкон.

Кыргызстан менен Россиянын жогорку окуу жайларынын өз ара кызматташтыгынын натыйжасында Кыргызстандын жогорку билим берүү чөйрөсү дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине кошулууга өзүнө жол алды. Жогорку билим берүүдө көп баскычтуу система ишке кирген жана билим берүүнүн технологиясында өзгөрүүлөр болуп, студенттер үчүн көп ыңгайлуулуктарды жараткан модулдук-рейтингдик, кредиттик системалар окуу процессинде кеңири киргизилди.

Кыргызстандын орто мектебин бүтүрүүчүлөрдүн арасында Россиянын жогоркуна барып окууну каалагандардын саны азыркыга чейин көп, анткени бул жогорку аяктаган адистердин билими жана кесиптик даярдыгынын сапаты бир топ жогорку деңгээлде экени менен айырмаланат. Ошондуктан, алар өз өлкөсүндө жумушка жайгашууда чоң артыкчылыкка жана кадыр-баркка ээ болушат.

Демек, эки өлкөнүн жогорку окуу жайларынын ортосундагы байланыштарды мындан ары да өнүктүрүү, айрыкча Кыргыз Республикасы үчүн абдан зарыл. Анткени Кыргызстандын көптөгөн жаштары Россиянын жогорку окуу жайларынан билим алгысы келишет, ошондой эле, Кыргыз Республикасынын билим берүү системасынын дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине кошулуусунда Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары илимий, методикалык жана ресурстук колдоолорун үзбөй көрсөтүп жатат.

IV–бап. Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын билим берүү системаларынын интеграцияланышы.

4.1. Эки өлкөнүн жогорку билим берүү системасынын интеграциялануусу жана Кыргыз – Орус Славян университети анын көрсөткүчү катары

Интеграция деген сөз латынчадан которгондо «биригүү» дегенди билдирет. Ал эми жогорку окуу жайлардын интеграциялануусу дегенибиз бүтүндөй билим берүү системасынын, анын ичинде жогорку билим берүүнүн дүйнөлүк билим мейкиндигине кошулуу менен сапаттык өзгөрүүсүн туюнтат.

Бирдиктүү билим берүү мейкиндигин кайрадан түзүү Россияда да, Кыргызстанда да зарыл экендиги күн тартибине коюлган[117]. Кыргызстанда да билим берүү процессинде интеграциялык системага кирүүгө карата даярдыктар көрүлгөн мезгилден тартып эл аралык билим берүү программаларынын талаптарына жооп берген кадрларды даярдоонун көп баскычтуу системасы иштелип чыга баштайт. 1994-жылы көп баскычтуу системаны жүзөгө ашыруу үчүн республикада “Жогорку билим. Жалпы талаптар” мамлекеттик билим стандарты жана мамлекеттик “Жогорку кесиптик билим берүүнүн багыттарынын жана адистиктердин классификатору” иштелип чыгып, аракетке кирет» [8,120].

Буга ылайык өлкөнүн жогорку билим берүүсүндө ийкемдүү мамлекеттик билим берүү стандарты иштелип чыгып, окуу жайларга киргизиле баштаган. Булар: базалык жогорку билим берүүнүн мамлекеттик стандарты (бакалаврларды даярдоо), мамлекеттик толук жогорку билим берүү (магистрлерди даярдоо) стандарты жана дипломдуу адистерди даярдоонун мамлекеттик стандарты болуп саналат. Кыргыз Республикасында жогорку кесиптик билим берүү системасы 2-муундагы мамлекеттик билим берүү стандарттарынын базасында жана “КМШ өлкөлөрүндө бирдиктүү

билим берүү мейкиндигин түзүү боюнча кызматташтык боюнча Келишимди” эске алуу менен иштелип чыккан “Жогорку кесиптик билим берүүнүн багыттары жана адистиктеринин жакшыртылган Классификаторунун негизинде иштей баштаган. [10].

Ошондой эле шериктеш мамлекеттер тарабынан билим берүүнү интеграциялоо маселелери боюнча эл аралык нормативдүү документ катары “Билим берүү жөнүндөгү” моделдүү мыйзам, “КМШ өлкөлөрү үчүн моделдүү билим берүү кодекси” сунушталган. Бул документтерди иштеп чыгууга Кыргыз Республикасы да активдүү катышкан.

Кыргызстандын билим берүү министрлиги менен Россия Федерациясынын билим берүү министрлигинин жана Илим, жогорку мектеп жана техникалык саясат Министрлигинин Жогорку Мектеп боюнча Комитетинин ортосунда билим берүү жаатында кызматташуу тууралуу Келишими 1992-жылы кабыл алынган [27]. Аталган документте эки өлкөнүн жогорку окуу жайларынын өз ара кызматташтыгы жана байланыштары жөнүндөгү негизги жоболор иштелип чыккан.

Мындан тышкары, Россия Федерациясы менен Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайларынын интеграциясында КМШ жана ШКУ алкагында кабыл алынган бир канча расмий документтер да базалык функцияны аткарышкан. Алсак, Ташкент шаарында (1992-ж.) КМШга мүчө мамлекеттердин билим берүү чөйрөсүндөгү кызматташтыгы жөнүндөгү Келишимдин кол коюлган [27,12].

Андан соң 1997-жылы КМШга мүчө өлкөлөрдүн өкмөттөрү КМШда бирдиктүү билим берүү мейкиндигин түзүү Концепциясына жана КМШ бирдиктүү билим берүү мейкиндигин түзүү боюнча кызматташтык жөнүндөгү Келишимди кабыл алышкан [27,19].

Мунун баары бул мамлекеттер ортосундагы, анын ичинде Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын билим берүүдөгү интеграция процессине абдан чоң негиз түзүп берген. А.Б.Абдрашев белгилеп кеткендей, эгер “жогорку билим берүүнүн дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине интеграция болуусунун табиятын улуттук билим берүү системаларынын жакындосу, бирин бири толуктап туруу жана жогорку билим берүүнү дүйнөлүк социалдык системага айлантуу”[1,36] деп түшүнсөк, бул документтерде КМШга мүчө мамлекеттерде бирдиктүү билим мейкиндигин калыптандыруунун бул багыттагы төмөнкүдөй негизги принциптери бекитилген:

- КМШга мүчө мамлекеттердин улуттук билим берүү системаларын жакындатуу, илимий жана илимий-педагогикалык кадрларды даярдоо жана аттестациялоо;
- Мамлекеттик билим берүү стандарттары, программалары, стандарттар, илимий жана илимий-педагогикалык кадрларды даярдоонун жана аттестациялоонун талаптары боюнча макулдашуу;
- Билим берүүнүн бардык деңгээлдеринде субъекттердин жана билим берүү чөйрөсүндөгү кызматташууну уюштуруу боюнча менчиктин бардык түрүндөгү мекемелердин демилгелерин колдоо;
- Билим берүүнүн бардык деңгээлдеринде биргелешкен билим берүү мекемелерин жана илимий-изилдөө мекемелерин (уюмдарын) түзүүдө кооперация жана өз ара пайдалуу кызматташтык ж.б.

Бул багыттар мамлекеттер ортосундагы билим берүүдөгү интеграция процессин өнүктүрүү боюнча кандайдыр бир методологиялык

ролду аткарышкан. Аталган Концепцияда болсо бирдиктүү билим берүү мейкиндигин түзүүнүн жана өнүктүрүүнүн негизги принциптери, багыттары жана этаптары бекитилген.

Шериктештикке мүчө мамлекеттердин бирдиктүү билим берүү мейкиндигин түзүүнүн негизги принциптери болуп улуттук билим берүү системаларын жакындаштыруу жана илимий жана илимий-педагогикалык кадрларды аттестациядан өткөрүү; мамлекеттик билим берүү стандарттарын, программаларды, стандарттарды, илимий жана илимий-педагогикалык кадрларды даярдоо жана аттестациялоо боюнча талаптарды макулдашуу ж.б. саналган. Ал эми билим берүү мейкиндигин түзүүнүн негизги багыттары болуп билим берүү чөйрөсүндө, илимий жана илимий-педагогикалык кадрларды даярдоодо жана аттестациядан өткөрүүдө интеграциялык процесстерди өнүктүрүү жана колдоо маселелерин жөнгө салган мыйзам базасын түзүү жөнүндө сунуштарды иштеп чыгуу, калктын билим берүү боюнча муктаждыктарын жана Шериктеш мамлекеттердеги жогорку квалификациядагы кадрларга болгон муктаждыктарды аныктоо боюнча изилдөөнү өткөрүү, эмгек рыногундагы кырдаалга прогноз жасоо ж.б. болуп саналат. Бирдиктүү билим берүү мейкиндигин түзүү негизинен үч этаптан ишке ашаары белгиленген. Биринчи этап, бул багыттагы мамлекеттер аралык программаларды түзүү, экинчи этапта, улуттук мыйзамдарды гармонизациялоо, моделдик мыйзам актыларын иштеп чыгуу болсо, үчүнчү этап, социалдык-экономикалык жана уюштуруу-башкаруу механизмдерин түзүү экендиги көрсөтүлгөн.

Мындан тышкары, Көз карандысыз мамлекеттер шериктештигинин жана Шанхай кызматташтык уюмунун алкагында жогорку билим чөйрөсүндөгү байланыштар, кызматташуу жана бирдиктүү билим мейкиндигин түзүү багытын камтыган бир канча эл аралык документтерге кол коюлган. Ал документтер Кыргызстан менен Россия Федерациясынын

жогорку окуу жайлар ортосундагы өз ара алакасын дагы да тереңдетүүгө өбөлгө түзгөн. Алсак, Чолпон-Ата шаарында 1997-жылдын 11-октябрында Кыргыз Республикасынын, Россия Федерациясынын, Беларусь Республикасынын, Казахстан Республикасынын Парламенттер аралык комитетинин токтому менен Билим берүү жөнүндөгү моделдүү мыйзам кабыл алынган[66]. Аталган мыйзам жогоруда белгиленен мамлекеттердин парламенттерине улуттук мыйзамдарда колдонуу үчүн сунушталган. Моделдүү мыйзамдын максаттары КМШга мүчө мамлекеттердин билим берүү чөйрөсүндөгү бирдиктүү билим берүү мейкиндигин түзүү тууралуу Концепцияны жүзөгө ашыруудагы саясатын жана практикалык ишмердиктерин жөнгө салуунун укуктук негизин камсыздоо болгон. Бул документтин башкы максаты КМШ өлкөлөрүнүн улуттук билим берүү системаларын жакындатууга багыттоо менен бирге билим берүү процесстерин интеграциялоону өнүктүрүүнү колдоо. Ириде студенттердин, аспиранттардын жана окутуучулардын бирдиктүү билим мейкиндигиндеги мобилдүүлүгүн кеңейтүү, КМШга мүчө өлкөлөр ичинде студенттерди бирдей шартта жана укукта жогорку окуу жайларына кабыл ж.б. у.с. маанилүү мыйзамдык жана укуктук базалар бекитилген.

Кыргыз Республикасы бирдиктүү билим берүү мейкиндигине кирүүдө өзүнүн активдүүлүгүн көрсөтө алган. Алсак, 1992-1999-жылдары эле өлкө бул багытта жакынкы чет өлкөлөр, анын ичинде Россия менен 13 өкмөттөр аралык келишимдерди түзгөн.[122,178]

1996-жылы апрель айында Казахстан, Кыргызстан, Беларуссия жана Россия Федерациясынын ортосунда экономикалык жана гуманитардык чөйрөлөрдөгү интеграцияны тереңдетүү тууралуу Келишимге кол коюлган. Бул жалпы билим берүү мейкиндигинин калыптануусунда маанилүү этаптын башталышы катары болгон.

Билими, окумуштуулук даражасы жана наамы тууралуу документтерди өз ара таануу жана эквиваленттүү экендиги жөнүндө Келишим (1998-ж); Экономикалык жана гуманитардык чөйрөдөгү интеграцияны тереңдетүү жөнүндөгү Келишимге катышкан мамлекеттердин жарандарына окуу жайларга өтүп жатканда тең укуктарды берүү тууралуу Келишим (1998-ж); КМШга мүчө мамлекеттердин билим берүү мекемелеринин ишмердиктерин лицензиялоо боюнча иштерди координациялоо, аттестациялоо жана аккредитациялоо жөнүндөгү Келишим (2001-ж); КМШга мүчө мамлекеттерде жогорку окуу жайлардын филиалдардын ачуу жана иштетүүнүн тартиби жөнүндөгү Келишим (2001-ж) кабыл алынган.

Бул документтердеги жогорку билим чөйрөсүндөгү кызматташуу багыттары окумуштуулар Ж.С. Байтерекова жана Т.А.Абдырахманов белгилегендей, төмөнкүдөй субаймактык, аймактык жана дүйнөлүк интеграциялык процесстерди аныктаган:

- КМШ өлкөлөрүнүн бирдиктүү билим берүү мейкиндигинин калыптануу процесси;
- КМШ жана Кытай Эл Республикасынын Шанхай кызматташтык уюмунун алкагында билим берүү чөйрөсүндөгү интеграция процесси;
- Болон декларациясынын негизинде бирдиктүү европа билим берүү мейкиндигинин түзүлүү процесси.

Булардын ичинен бир топ интенсивдүү жана жемиштүү интеграциялык процесстер КМШ менен ШКУнун алкагында жүргөндүгүн да жогорудагы окумуштуулар белгилешкен [188].

КМШ мамлекеттери ортосундагы бирдиктүү билим берүү мейкиндигин түзүүдө жана жогоруда аталган бул багыттагы Концепцияны жүзөгө ашырууда башкы инструмент катары билим берүү чөйрөсүндөгү кызматташтык боюнча Кеңеш чоң роль ойногон. Кеңеш ар бир маанилүү

маселелер боюнча өзүнүн жыйындарын тынбай өткөрүп турган. Айрыкча туруктуу комиссияларынын, базалык уюмдарынын жана координаторлордун аракети жогору болгон. Мисалы, КМШда тил жана маданият боюнча базалык уюм болгон Москва Мамлекеттик Лингвистика Университети бул багытта абдан көп жана жемиштүү иштерди аткарган жана азыр да улантып жатат. Аталган окуу жай “КМШга катышуучу мамлекеттердин тилдеринин жана маданиятынын өз ара карым-катышынын актуалдуу проблемалары” деген эл аралык симпозиум, “XXI кылымда КМШ өлкөлөрүнүн тилдеринин жана маданиятынын диалогу” деген аталыштагы эл аралык илимий-практикалык конференция ж.б. өткөргөн [188]. Албетте, тил интеграциялык процессте өтө чоң роль ойнойт. Мында мамлекеттер аралык байланыш каражаты болгон орус тили тууралуу туура саясаттын болушу да мааниге ээ. Анткени, КМШ өкөлөрү ар бири өзүнүн маданиятына жана тилине ээ. Мындай шартта орус тилинин интеграциялык процесстеги ролун ар бир өлкө баалай жана түшүнө билүүсү абзел.

Жогоруда белгилегендей, экинчи дагы бир маанилүү процесс Шанхай кызматташтык уюмуна кирген мамлекеттер ортосундагы бирдиктүү билим берүү мейкиндигин калыптандыруу эле. Бул процесстеги маанилүү этап болуп 2005-жылдан 26-октябрындагы Москвадагы ШКУга мүчө мамлекеттердин өкмөт башчыларынын жыйынын айтсак болот. Анткени бул иш чарада билим берүү чөйрөсүндөгү кызматташтыкты, ошондой эле билим берүү чөйрөсүндөгү кызматташтык тууралуу өкмөттөр аралык келишимди активдештирүү тууралуу чечимдер кабыл алынган. Аталган келишимге 2006-жылдын 15-июнунда кол коюлган. Бул документ билим берүү чөйрөсүндөгү кызматташтыктарды активдүү өнүктүрүүнүн укуктук базасын түзгөн. Ошондой эле жалпы билим берүү мейкиндигин калыптандыруу процессине ШКУнун билим берүү министрлеринин 2008-жылдын 23-октябрындагы Астана шаарында өткөн кеңешмесинде да аткарылган иштердин белгилүү бир жыйынтыгын чыгарышат. Кеңешмеге

катышкандар буга чейин 30-сентябрдан 3-октябрга чейин ШКУнун Москва шаарында болуп өткөн “Билим берүүнүн чеги жок” деген аталыштагы билим берүү жумалыгына чоң баа беришкен. Бирдиктүү билим берүү мейкиндигин калыптандыруу багытында жемиштүү кызматташтыктын дагы бир мисалы, Билим берүүнүн экинчи жумалыгы жана Москвада 2009-жылы 26-28-майларында өткөн ШКУга мүчө мамлекеттердин башкы жождорунун ректорлорунун биринчи Форуму болуп саналат.

Мындай өлкөлөр аралык иш-чаралардын жыйынтыгы катары КМШ жана ШКУга мүчө өлкөлөрдө бирдиктүү билим берүү мейкиндигин түзүү боюнча максатка багытталган иш-чаралардын кабыл алынып ишке ашуусу тездеген.

Натыйжада Кыргызстандын жогорку билим берүүсүндө ийкемдүү мамлекеттик билим берүү стандарты киргизилет. Булар: базалык жогорку билим берүүнүн мамлекеттик стандарты (бакалаврларды даярдоо), мамлекеттик толук жогорку билим берүү (магистрлерди даярдоо) стандарты жана дипломдуу адистерди даярдоонун мамлекеттик стандарты болуп саналат. Кыргыз Республикасында жогорку кесиптик билим берүү системасы 2-муундагы мамлекеттик билим берүү стандарттарынын базасында жана “КМШ өлкөлөрүндө бирдиктүү билим берүү мейкиндигин түзүү боюнча кызматташтык боюнча Келишимди” эске алуу менен иштелип чыккан “Жогорку кесиптик билим берүүнүн багыттары жана адистиктеринин жакшыртылган Классификаторунун негизинде иштейт [10].

Ошондой эле КМШ мамлекеттеринин Парламенттер аралык Ассамблеясынын «Бирдиктүү билим берүү мейкиндиги жөнүндөгү» 1994-жылдын 18-мартындагы Токтому да постсоветтик мамлекеттердин жождорунун өз ара кызматташтыгына жол ачкан. Аталган документтин 1-пунктунда : “ Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлар боюнча мамлекеттик Комитетинин председатели В.Г.Кинелевдин Шериктеш

мамлекеттердин жогорку билим берүү чөйрөсүндө кызматташуусунун узак мөөнөттүү программасын түзүү жана жүзөгө ашыруу боюнча берген маалыматын кабыл алуусу” белгиленген [208]. Ошондой эле бул документке карата толуктоо-тиркемеде КМШга мүчө мамлекеттердин территориясында билими тууралуу документти өз ара таануу боюнча Конвенцияны иштеп чыгуу, бирдиктүү билим берүү мейкиндигин түзүү үчүн мүчө мамлекеттердин максаттуу фондун жана КМШ мамлекеттеринин территориясында студенттердин академиялык мобилдүүлүгүн камсыздоо үчүн программаны түзүү каралган. Аталган эл аралык документ Көз карандысыз Мамлекеттердин Шериктештигиндеги жогорку окуу жайлардын өз ара алака түзүүсүндө чоң мааниге ээ болгон. Анткени бул документке ылайык студенттер союз учурундагыдай мурдагы Советтер Союзунун ичиндеги негизги мамлекеттерге барып билим алууга мүмкүнчүлүк алышат.

Андан тышкары Кыргызстандын окуу жайларын аяктаган диплом менен КМШ өлкөлөрүндө иштей алышат. Бирдиктүү билим берүү мейкиндигин түзүү принциптерин жетекчиликке алып, Кыргызстан 11 КМШ өлкөлөрү менен байланыш түзгөн. Бул өлкөлөрдүн тиешелүү министрликтери менен өкмөттөр жана ведомстволор аралык кызматташуу тууралуу 28 келишим түзүлгөн.[209] 1997-жылдын 17-январында түзүлгөн КМШ өлкөлөрүндө бирдиктүү билим берүү мейкиндигин калыптандыруу боюнча кызматташтык жөнүндөгү келишимге кол коюлган. Ушул мезгилден баштап Кыргызстандын жогорку окуу жайлары менен КМШ мамлекеттеринин жогорку окуу жайларынын ортосундагы өз ара мамиле жана кызматташуу дагы да активдеше баштаган.

2011-жылдын сентябрь айынын башында Кыргызстандын алдыңкы жогорку окуу жайларынын ректорлору Италиянын Болон шаарына барып университеттердин Улуу хартиясына расмий кошулуу аземине катышып келишкен. Негизи Кыргызстан Болон процессине 1998-жылдан тартып 10

университетте атайын пилоттук долбоор иштеп, негизинен анын академиялык мобилдүүлүк, айкындуулук жана кредиттик сааттарды тапшыруу өндүү өзгөчөлүктөрүн окуу системасына киргизишкен. Ал эми Кыргызстандагы Эл аралык университет, Бишкек финансы-экономикалык академиясы сыяктуу менчик окуу жайлар аталган процеске эки жыл мурун өз алдынча расмий киришкен.[176]

Демек, эгемендик жылдары Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку билим берүү жаатындагы интеграция процесси постсоветтик мейкиндиктеги иштеп жаткан жогоруда айтылып кеткендей, ар түрдүү интеграциялык структуралардын жана документтердин алкагында жана негизинде жүргүзүлүп келди.

Бирдиктүү билим берүү мейкиндигине кошулуудагы маанилүү кадамдардын дагы бири республикадагы жогорку окуу жайлардын сан жагынан өсүүсү жана аларда кесиптик билим берүүдөгү ачыктык жана заманбап адистерди даярдоо мурдагыга караганда бир топко көбөйүүсү республиканын жогорку окуу жайларында чет өлкөлүк студенттердин көбүрөөк келип окуй баштоосуна өбөлгө түзгөндүгүндө болду. Кыргызстандын жогорку окуу жайларында 210 адистик боюнча билим жана кесип бериле баштады[176]. Ошону менен бирге бул жогорку окуу жайларынын дээрлик бардыгы көп баскычтуу жогорку кесиптик билим берүүгө өтүштү. 51 жогорку окуу жайда бакалаврларды даярдоо ишке ашса, 19 жогорку окуу жайында магистрдик программа иштейт [8,52].

Бирок ушул эле учурда Кыргыз Республикасынын билим берүү системасынын эл аралык билим берүү мейкиндигине интеграцияланышы бир катар тенденцияларга жана өзгөчөлүктөргө ээ болду:

- биринчиден, республикада Кыргыз-Орус Славян университети, Борбор Азиядагы Америка Университети, Кыргыз-Түрк Манас университети,

Кыргыз-Түрк Ала-Тоо университети, Кыргыз-Өзбек университети, Кыргыз-Кувейт университети жана башка трансулуттук жогорку окуу жайлары ачылып, ишмердигин жүргүзө башташкан. Бул окуу жайларда негизинен бакалавр багытында жана магистрдик программалар боюнча билим берилет.

- экинчиден, Кыргыз-Орус Славян университети сыяктуу кээ бир трансулуттук окуу жайларда жана Кыргызстандын бир катар башкы окуу жайларында адистерди даярдоонун көп баскычтуу системасы советтик система боюнча дипломдуу адистерди даярдоо менен айкалыштырып окутулган.

- үчүнчүдөн, борбордо жайгашкан, профессордук-окутуучулук курамы сапаттуу, чет элден келип окуган студенттери көп окуу жайлар көп баскычтуу системага өтүүсү башка жогорку окуу жайларга салыштырмалуу бир топ интенсивдүү мүнөздө болгон. Айрыкча бул активдүүлүк "Гуманитардык жана социалдык-экономикалык илимдер" (52000) сыяктуу инновациялык жана конверттеле турган багыттарда жана программаларда көбүрөөк байкалган. Алар чет тили, орус тили жана адабияты, лингвистика, лингвистика жана жаңы информациялык технологиялар, аймак таануу сыяктуу адистиктер болуп саналат[31].

Кыргызстанда жыл санап бакалавриатты жана магистратураны тандаган студенттердин саны да арбый берген. Анткени бул багыттагы кесиптик жогорку билим берүүдө модулдук-рейтингдик система, кредиттик технология сыяктуу инновациялык технологиялар колдонулат. Бирок бул жагдай кийинки маалда айрым проблемалар менен да коштолду. Анткени, Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын консервативдүү маанайдагы айрыкча мамлекеттик окуу жайлары көп баскычтуу жаңы ыкманы колдонууга шашылбады жана колдонууну каалабаган, четке каккандары да болду. Ошон үчүн мындай жождордогу бакалаврлар менен магистрлердин саны 2002-2003-окуу жылында 11%ды гана түзүп, ал эми жеке менчик

жождордо алар 26%га жеткен[21]. Бул азырга чейин бакалавр менен магистрлердин кыргыз эмгек рыногунда мыйзамдуу түрдө таанылбай келе жатканына да байланышат. Көптөгөн ишканаларда бакалаврлар жана магистрлер кызматтык инструкцияларда алиге чейин жок. Кыргыз Республикасынын Эмгек Кодексинде, “Жетекчилердин, адистердин жана башка кызматкерлердин квалификациялык справочнигинде” жана “Илимий мекемелердин кызматкерлеринин кызмат орундарынын квалификациялык мүнөздөмөсүндө” да бул багытта тиешелүү өзгөрүүлөр киргизилген эмес [188].

Экинчи жактан, мамлекеттик билим стандарттары жогорку билим берүүдөгү көп баскычтуу билим берүү системасынын спецификаларын жетиштүү эске албай келет. 4 жыл окуган бакалавр менен 5 жыл окуган адистин билим алуу көлөмүндө айырмачылыктар дээрлик жокко эсе. Демек, бакалаврлардын окуу программасы бир топ интенсивдүү түзүлүп калган. Билим берүү стандарттарынын ар түрдүү баскычтарында бакалаврлар, магистрлер жана адистер квалификацияларда жана компетенцияларда так аныктама алган эмес. Азырга чейин кадрларды 3 баскычтуу (бакалавриат – магистратура – докторантура) даярдоо системасына өтүү мыйзамдаштырыла элек, анткени Ph.D докторантурасы Кыргызстанда али мыйзам жүзүндө тааныла элек. Ошондуктан, Ph.D. даражасына ээ болгон кадрлардын сөзсүз болушу керек деген жана башка талаптар жождор жана илимий мекемелер үчүн лицензиялык, аттестациялык, аккредитациялык талаптарга өзгөрүүлөр жана толуктоолор да кире элек. Ушуга байланыштуу интеграциялык процессте Кыргызстандын жогорку билим берүү чөйрөсүндө көп баскычтуу билим берүү системасын өнүктүрүү курч турат. Анткени КМШ жана ШКУга мүчө башка өлкөлөрдө бул маселе аягына чейин чечилген. Экинчиден, бул жалпы европалык “Болон процессинин” фундаменталдык талабы болуп саналат. Бул жерде аталган процеске өтүү механикалык гана түрдө

болбостон, ага Кыргыз Республикасынын профессионалдык билим берүү программаларынын сапаттык жактан адаптациялануусу да зарыл.

Кыргызстан менен Россиянын жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү кызматташтыгы эки өлкөнүн билим берүү системаларынын интеграцияланышында башкы багыт жана көрсөткүч болуп саналат. Анткени дүйнөлүк практика көрсөткөндөй, билим берүүнүн бирдиктүү мейкиндигине чыгуу негизинен жогорку окуу жайларынын ишмердиктери аркылуу жүзөгө ашып жатканы белгилүү.

Кыргызстан менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын интеграция болуусунун көрсөткүчү катары 1993-жылы Кыргыз Республикасынын борбору Бишкек шаарында Кыргыз-Орус Славян университети (КОСУ) ачылган. Россия Федерациясынын Өкмөтү 1994-жылдын 19-апрелинде өзүнүн №326//128/1 Токтому менен Россия Федерациясынын Өкмөтү менен Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн ортосунда 1994-жылдын 23-февралында түзүлгөн Бишкек шаарында Кыргыз-Орус Славян университетин ачуу жана анын ишмердиктери жөнүндөгү кол койгон Келишимин бекиткен. Бул окуу жайдын ачылышынын негизги максаты эки мамлекеттин элдеринин өз ара мамилелеринин ынтымагын бекемдөө жана маданиятынын андан ары өнүгүүсү үчүн жагымдуу шарттарды түзүү болгон.

Кыргыз-Орус Славян университетин түзүү боюнча жумушчу топтун мүчөсү профессор А.Орусбаевдин айтымында аталган окуу жайды түзүү идеясы менен чыккандардын максаты: биринчиден, жаштарды билимге, илимге шыктандыруу, инсандын маданиятын көтөрүү окуу жайды Кыргызстандагы орус маданиятынын борборуна айлантуу, ошондой эле эки мамлекетти байланыштыруучу көпүрө кылууга жетишүү болуп саналган. Ошондой эле А.Орусбаев Кыргыз-Орус Славян университетинин Москвадагы эл аралык мамилелер институту менен өз ара байланыштары

бар экенин, бул окуу жайдын окутуучулары контракттык негизде КОСУга келип иштеп берүүгө макул экенин билдирген. Негизги маселе болгон окуу пландары Россия Федерациясынын билим берүү комитети менен Кыргызстандын билим министрлигинин стандартына ылайыкталып, эки өлкөнүн тең кызыкчылыгын көздөйт. Анын пикирине таянсак, окуу жайда тарыхты окута турган окутуучу сөзсүз Россия - Кыргызстан карым катнашынын тарыхына кайрылат. Филологдор орус, кыргыз адабиятын, тилдерин салыштырып өтүшөт. Андан тышкары КОСУдагы эң маанилүү маселе - студенттерге тил үйрөтүү болуп саналат. Студент кайсы факультетте, кайсы адистикте окубасын англис тили жумасына 8 саат, кыргыз тили 6 саат берилет. Ар бир студент кыргыз тилин практикалык жактан билиши керек. Ошондой эле дүйнөлүк тил катары англис тилин өздөштүрүүсү зарыл.[185] Албетте, студенттердин эл аралык иш чараларга катышуусунда алардын дүйнөлүк тилдерди билүүсү чоң роль ойнойт. Ошондуктан КОСУнун дагы бир өзгөчөлүгү студенттерге кесиптик билим алуу менен бирге англис тилин толук өздөштүрүүсүнө мүмкүнчүлүк бергендигинде. Жогорку билим берүүдөгү тил жагынан даярдык эл аралык интеграцияда маанилүү фактор болуп саналат.

Аталган окуу жайы мамлекеттик окуу жайы болуп, Россия Федерациясынын жана Кыргыз Республикасынын университети деген макамды алган. Окуу жайдын негизги милдети жана максаты орус тилдүү калк ичинен жана түпкү улуттун өкүлдөрүнөн гуманитардык, табыгый илимдер, илимий-техникалык, экономикалык жана юридикалык профилдеги адистерди даярдоо.

Кыргыз –Орус Славян университетинин ачылышына ошол кездеги КР президенти А.Акаев, Россиянын Тышкы иштер министри А.Козырев баштаган Россия Федерациясынан келген делегация катышкан. А.Козырев өзү жетектеген министрликтин атынан университетке 100 томдук китеп

белекке берген. Университеттин тагдырына байланыштуу мамлекеттер аралык келишимге эки өлкөнүн ошол маалдагы Тышкы иштер министрлери А.Козырев менен Э.Карабаев кол коюшкан. Келишим боюнча жаңы ачылган окуу жайы эки мамлекетке тең баш ийип, алардан тең каржыланып турмак болгон. Ошол маалдагы КР президенти А.Акаев өз сөзүндө “ Славян университети Россиянын, Украинанын, Беларуссиянын, ыраакы жана жакынкы чет өлкөлөрдүн көрүнүктүү окумуштуу-педагогдору келип иштеген борбор, окуу жай катары бизге керек” деп сыймыктана билдирген.[233]

Россия Федерациясынын Тышкы иштер министри А.Козырев өз сөзүндө: “...Жаңы жогорку окуу жайы өзүнүн концепциясы жана ролу менен Кыргызстанда эле эмес, Россияда да уникалдуу. Окуу жайды Кыргызстандын президенти А.Акаев жана Россиянын президенти Б.Ельцин колдоп жатат.Бул болсо университеттин өнүгүп өсүүсүнүн кепили” деп баса белгилеген.

1998-жылы сентябрь айында КОСУда КМШ мамлекеттеринин ири жогорку окуу жайларынын өкүлдөрү чогулушуп, Эл аралык мамилелердин мектебинин ассоциациясы(АШМО) өзүнүн кезектеги жолугушуусун ушул окуу жайда өткөрдү. Аталган ассоциацияга КМШдагы 25 негизги жогорку окуу жайлары мүчө. Жолугушуу соңунда КОСУ россиялык эки ири жогорку окуу жайы болгон Иркутск мамлекеттик техникалык жана Ыраакы Чыгыш университеттери менен кызматташуу жана тажырыйба алмашуу тууралуу Келишимге кол койгон.[154]

Окуу жайдын кадыры жаштар жана коомчулукта бат жогорулап турган. Мисалы, КОСУ алгач ачылган жылы 156 студент гана окуган болсо 5 жыл ичинде, же 1998-жылы алардын саны 3167ге жеткен, башкача айтканда 20 эсеге көп болгон. Бүтүрүүчүлөрү орус жана кыргыз үлгүсүндөгү дипломдорго ээ болушат.

Бул окуу жайдын ачылышы Россия Федерациясы менен Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайларынын ортосундагы карым-катыштын андан ары өнүгүүсү үчүн механизм катары түздөн-түз жол ачкан. Окуу жайга Россия Федерациясынын көрүнүктүү педагогдору жана окумуштуулары келип сабак өтүүгө чакырылып турган. Кыргыз-Орус Славян университети бүгүнкү күндө өлкөдөгү эң алдыңкы жогорку окуу жайы катары ишмердигин жүргүзүп келет.

Аталган окуу жайда өзүнө бакалавриатты, магистратураны, 5 жылдык адистерди даярдоону, аспирантураны жана докторантураны камтыган көп тепкичтүү билим берүү системасы иштейт. Эл аралык мамилелер, юридикалык, гуманитардык, экономикалык, табыгый-техникалык, медициналык, архитектура, дизайн жана курулуш деп аталган 7 факультет бар. 42 кафедрада 40 илимдин доктору жана 11 кандидаттары эмгектенет. Кандидаттык жана доктордук диссертацияларды коргоо боюнча 5 атайын кеңеш ачылган.[210]

Кыргызстандагы Россиянын элчилигинин ошол жылдагы экинчи катчысы Тимур Мучаев белгилегендей, КОСУ жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү эки тараптуу өз ара кызматташуудагы абдан ийгиликтүү долбоорлордун бири болуп саналат. [195]

Окуу жайдын ачылышы менен эки мамлекеттин жогорку билим чөйрөсүндөгү өз ара кызматташуусунун масштабы кеңейген. Кыргыз-Орус Славян университети эки өлкөнүн ортосундагы жогорку окуу жайлары боюнча байланыштардын флагманы боло алды. Анткени аталган окуу жайы Россиянын жана алыскы чет элдик 17 жогорку окуу жайлары менен тыгыз байланышта иштейт. Алардын ичинде Россиянын алдыңкы окуу жайлары болгон Москва Мамлекеттик университети, Москва Мамлекеттик Эл аралык Мамилелер институту, Дипломатиялык академия, Россия Федерациясынын Өзгөчө кырдаалдар министрлигинин жарандык коргоо Академиясы,

Новосибирск мамлекеттик Университети бар. Кийинки эле мезгилде КОСУ кызматташуу үчүн 200 макулдашууларга жана келишимдерге кол койгон[211].

Кыргыз-Орус Славян Университети Кыргызстан менен Россия Федерациясын билим берүү, илим, маданий жактан байланыштыруучу көпүрө катары миссиясын татыктуу аткаргандыгын аталган окуу жайдын ачылган күндөн тартып 2011-жылга чейинки аралыктагы эл аралык кызматташтыгы чөйрөсүндөгү ишмердигин талдай келгенде көрө алдык.

1998-жылдын октябрь айында КРСУ өзүнүн 5 жылдык мааракесин белгилеген. Бул салтанатта сөз сүйлөгөн ошол маалдагы өлкө президенти А.Акаев: “КОСУ өзгөчө типтеги окуу жайы. Ал – Кыргызстан менен Россиянын достугунун символу” деп айткан. Ошону менен бирге А.Акаев көрүнүктүү орус окумуштуусу, академик Н.П. Лаверовго жана Россия Федерациясынын Кыргызстандагы ошол мезгилдеги Элчиси Г.Рудовго “Даңк” медалын тапшырган.[155]

Кыргыз-Орус Славян университети өз ишмердигинде Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары менен активдүү кызматташкандыгын аталган окуу жайдын архивинен алган маалыматтар тастыктап турат.[146]

Бул материалдарга таянсак, Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары менен болгон активдүү байланыштар жыл сайын көбөйө берген. Алсак, 2001-жылы окуу жайдын 23 окутуучулары Россия Федерациясынын Жогорку окуу жайларына конференцияларга, стажировкаларга, тренингдерге, форумдарга, симпозиумдарга жана башка иш чараларга барып катышып келишкен. Ушул жылы Россиянын Санкт-Петербург, Москва шаарларынан С.Г.Кляшторный, Г.А.Рудов, В.М.Массон жана Э.Г.Эйдемилер сыяктуу көрүнүктүү профессор-окумуштуулар КОСУга

келип студенттерге сабак өтүп, окутуучулар менен тажырыйбаларын бөлүшүп кеткен.[145]

Ал эми 2002-жылы болсо бул көрсөткүч 27ге жеткен, ушул жылы эле аталган окуу жайдын 42 кызматкери Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларына жана башка илимий-изилдөө мекемелерине ар кандай маанилүү иштер боюнча иш сапарларга барып келишкен. 2003-жылы да окуу жайдын кызматкерлеринин Россия Федерациясына болгон иш сапарлары башка чет өлкөлөргө салыштырмалуу көп болгон:

КОСУ кызматкерлеринин чет өлкөгө болгон иш сапарлары[146]

Өлкөлөр	Кызматкерлердин саны	Күндөрдүн саны
Англия	5	20
Швеция	4	15
германия	6	63
Франция	1	8
Россия	26	225
Греция	2	65
США	1	160

КОСУнун Россия Федерациясына болгон иш сапарларынын көптүгү 2001-жылдан 2011-жылга чейинки аралыктын баарында байкалат.

2003-жылы КОСУнун Орус тили кафедрасы Россия Федерациясынын Билим берүү министрлиги каржылаган “Орус тили Кыргызстанда” аталышындагы долбоорду жүзөгө ашырышкан. Ошондой эле аталган окуу жай Монгол мамлекеттик университети, Англиянын Суррей университети, Германиянын Олденбург, Москва Мамлекеттик университеттери, Москва

шаардык психо- педагогикалык университети жана башка баары болуп 14 окуу жайлар менен кызматташуу боюнча Келишимдерди түзгөн. Россиядан окумуштуулар Г.Ф.Коробкова, Б.А.Ланин, В.М.Массон келип КОСУнун студенттерине лекцияларды окуп кетишкен[147]. Россия Федерациясынын окумуштууларын чакырып, студенттерге лекция окутууну КОСУ биз изилдөөгө алган 2011-жылга чейинки, андан кийинки мезгилдерде үзбөй практикалап келе жатат.

Ал эми 2005-жылы окуу жайдын кызматкерлери алыскы жана жакынкы чет өлкөлөрдө болуп өткөн 72 ар кандай илимий-практикалык иш-чараларга катышып келишкен. 27 студентти Россия, АКШ, КНР, Германия сыяктуу чет өлкөлөрдөгү окуу жайларга окутууга жөнөтүшкөн. 5 окутуучу билимин жогорулатуу жана стажировкадан өтүү үчүн жакынкы жана алыскы чет өлкөлөрдүн жогорку окуу жайларына жиберилген. 13 окумуштуу-окутуучулар чет өлкөлөрдөн чакырылып, студенттерге лекцияларын окушкан[148]. 2006-жылы да окуу жайдын эл аралык кызматташуу иштеринде ушундай эле активдүүлүк сакталган. Белгилей кетчү учур, КОСУ Кыргызстанда, Бишкек шаарында болуп жаткан илимий, педагогикалык иш чараларга да активдүү катышып келген. Алсак, 2006-жылы эле окуу жайдын окутуучулары жана студенттери Кыргызстанда болуп өткөн 60тан ашуун ар кандай илимий иш чараларга катышышкан.[149]

Ошондой эле окуу жай Сорос-Кыргызстан, ПРООН, ЮНЕСКО, Европа союзу, ДААД ж.б. эл аралык уюмдардын ар кандай изилдөө программаларын жүзөгө ашырууга да үзбөй катышышкан. Алсак, 2006-2008-жылга чейинки аралыкта “Тоолуу жана тоо этегиндеги аймактарда чакан энергетика үчүн гидротехникалык имараттар” деген аталыштагы илимий долбоорду КОСУнун Архитектура, курулуш жана дизайн факультетинин адистери Италиянын жана Россиянын университеттери менен биргеликте жүзөгө ашырган. Долбоор Евросоюз тарабынан каржыланган. Ошондой эле аталган

окуу жайы 2009-жылы Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Башкаруу академиясы менен биргеликте муниципалдык жана мамлекеттик кызматкерлерди даярдоо боюнча эл аралык конференцияны өткөргөн.

Өлкөбүздүн агрардык өнүгүшүн эске алып КОСУнун окумуштуулары К.И. Скрыбин атындагы Агрардык университеттин профессордук-окутуучулары менен тыгыз илимий байланышты улантып келет. Аталган окуу жайдын Табыгый-техникалык факультети “Дан жана кылкандуу дан эгиндерин жыйнап алууда энергияны үнөмдөгөн технологияны иштеп чыгуу” жаатындагы илимий изилдөөнү жүзөгө ашырышып, дагы башка тармактар боюнча кызматташтыкты кеңейтип келе жатышат.

Илимий байланыштар конференция, симпозиумдарга катышып доклад жасоо менен гана чектелип калбастан, университеттин окумуштуулары чет өлкөлүк илимий журналдардын жарык көрүшүнө да салымын кошушкан. Мисалы, 2009-жылкы маалымат боюнча КОСУнун алдыңкы 5 окутуучусу Я.И.Рудаев, В.М.Лелевкин, А.В.Дженчураева, Г.А.Десятков, А.П.Муслимов Россиянын, Беларуссиянын, Казакстандын илимий жамааттарынын, журналдарынын редколлегиясынын мүчөсү болушат. 10дон ашуун окутуучунун илимий иштери Россиянын, Норвегиянын, Англиянын илимий журналдарында жарык көргөн. Ушул жылы КОСУ өзүнүн 3 студентин атайын жогорку окуу жайлар аралык студенттерди алмашуу боюнча келишимдин негизинде чет өлкөлөргө окууга жиберген.[150]

Жогорку окуу жайлар аралык байланыштардагы мындай көп тармактуу кызматташуу КОСУнун ачылган күндөн баштап биз иликтөөгө алган 2011-жылга чейинки аралыктагы ишмердигине бүтүндөй таандык көрүнүш болгон.

КОСУнун жетекчилиги, окумуштуулар жамааты илимдин актуалдуу тармактарын өнүктүрүүгө терең маани беришет. Чет өлкөлүк

окумуштуулардын катышуусу менен эл аралык илимий жыйындарды, методикалык-практикалык конференцияларды ж.б.дайыма өткөрүп турушат. Алсак, 2011-жылы эле университеттин бардык факультеттери тарабынан 36 “тегерек стол”, 37 илимий конференция, 15 семинар, 5 тренинг, 1 симпозиум уюштурулган.[152]

2011-жылдагы маалымат боюнча КРСУда 1072 чет өлкөлүк студенттер билим алган. Алардын ичинен 348 студент Россия Федерациясынан, 429 студент Казакстандан, калгандары Түркмөнстандан, Тажикстандан, Кореядан, Пакистандан ж.б. алыскы жана жакынкы чет өлкөлөрдөн келип окугандар болуп саналат. КРСУнун архивинен алган маалыматтарга таянсак, окуу жайга келип окууну каалагандар 2001-2011-жылдары жылдан жылга өсүп турган. Бул көрсөткүч 2009-жылы 850 студентти түзгөн болсо, 2011-жылы жогоруда белгилегендей 1072ге жеткен.[152]

Эгемендик жылдары Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку билим берүү жаатындагы интеграция процесси эки өлкөнүн жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү кабыл алынган өз ара Келишимдеринин жана башка укуктук-ченемдик документтердин негизинде ыраатуу түрдө жүзөгө ашырылып келе жатат. Ошондой эле постсоветтик мейкиндиктеги бул багытта түзүлүп, кабыл алынып иштеп жаткан ар түрдүү интеграциялык структуралар жана документтер билим берүүдөгү интеграциялык процессти туруктуу ишке ашырууга жана тездетүүгө өбөлгө болгон.

Жыйынтыктап айтканда иликтөөгө алган 1991-2011-жылдар аралыгында айрым проблемалуу жагдайларды эске албаганда Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларында жогорку билим берүүдөгү интеграциялануунун приоритеттүү багыттары: жогорку окуу жайлар көп баскычтуу билим берүүгө өтүшкөн, жаңы билим

берүү стандарттары киргизилген, окуу жайларда эл аралык илимий кызматташуулар өнүккөн.

КОСУ чет өлкөлөрдөгү жогорку окуу жайлар менен өз ара кызматташтыктын жана интеграциялануунун жаңы үлгүлөрүн көрсөтүүгө жетише алган. Окуу жайдын архивинен алган маалыматка таянсак, чет өлкөлөрдөгү жогорку окуу жайлар менен үзгүлтүксүз кызматташууну КОСУ төмөнкүдөй багыттарда ишке ашырган:

- Студенттерди алмаштырып окутуу Келишимдерине ылайык, окуу жайда окуган студенттерден жыл сайын орточо 5 же 6 студентти алыскы жана жакынкы чет өлкөлөрдөгү жогорку окуу жайларына окууга жиберип турган;
- Чет өлкөлөрдөн, айрыкча Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынан мыкты окумуштуу-лекторлорду жыл сайын окуу жайга чакырып, лекцияларды окутушкан жана тажырыйбалары менен бөлүшүшкөн;
- Окуу жайдын окутуучулары чет өлкөлөргө стажировкаларга, аспиранттар жана магистранттар окууга жыл сайын жөнөтүлүп, кадр даярдоого чоң көңүл бурган;
- Чет өлкөлөрдөгү болуп жаткан эл аралык илимий жана практикалык иш чараларга, “тегерек үстөлдөргө”, тренингдерге жана семинарларга КОСУнун окутуучулары жана студенттери жыл сайын үзбөй катышып турушкан;
- Окуу жайдын окутуучулук жана профессордук курамы эл аралык жана улуттук ар кандай билим берүү программаларын жана инвестициялык долбоорлорду биргеликте жүзөгө ашырууга катышып келишет;

- КОСУнун профессор-окутуучулары эл аралык илимий бирикмелерге жана кадыр-барктуу илимий журналдардын редакциялык кеңештерине мүчө болушкан.

Кыргыз -Орус Славян университетинин иштей баштаганы Кыргыз Республикасынын жогорку билим берүү чөйрөсүнүн Россия Федерациясынын жогорку билим берүү чөйрөсү менен байланыштарын активдештирүүдө жана бекемдөөдө чоң роль ойноду. Ошону менен бирге окуу жайдын ишмердиги Кыргызстандын жогорку билим берүүсүнүн дүйнөлүк билим мейкиндигине интеграция болуусуна түздөн-түз өбөлгө болгон. КОСУ академик А.П.Лиферов белгилегендей, Россия Чыгыш Европа, Батыш Европа жана Азиялык – Тынч океан аймагындагы интеграцияланып жаткан билим берүү мейкиндиктеринин ортосундагы бириктирүүчү звено болууга тийиш деген пикиринин таамайлыгын дагы бир ирет практика жүзүндө көрсөтө алды десек аша чапкандык болбойт.

4.2. Кыргызстан менен Россиянын жогорку окуу жайларынын илимий байланыштары.

Эгемендик алган соң эки өлкө Улуттук Илимдер академиялары, жогорку окуу жайлары жана өзүнчө илимий-изилдөө борборлору аркылуу илимий байланыштарын жаңы нукта улантышкан. Бирок эгемендик мезгил саясый-экономикалык системанын өзгөрүүсү менен коштолуп, бул эки өлкөгө тең бир топ кыйынчылыктарды алып келген. Саясый жана экономикалык туруксуздук, айрыкча Кыргызстанда илим чөйрөсүнө бир топ эле залака алып келген. Коомдо дегеле илимдин өзүн кантип сактап калуу керек деген олуттуу маселе жаралган. Анткени союздун ыдырашы союздук республикалар ортосунда мурдатан калыптанып келген илимий байланыштарды да ыдыратууга алып келген. Көптөгөн илимий-изилдөө институттары, илимий лабораториялар ишин токтотуп, илимий кадрларды даярдоо, илимий адабияттарды басып чыгаруу жана таратуу сыяктуу маанилүү иш-чараларга чекит коюлуп калган. Биргелешкен илимий экспедициялар иштөөсүн токтотушкан, анткени илимий кадрлар айлыгынын аздыгынан жана кыйынчылыктарга кабылгандан башка жактарга жумуш издеп кетүүгө аргасыз болушкан. Анткени илимий мекемелерди, илимди каржылоо эки өлкөдө тең мурдагыдай болбой калган.

Кыскасы, Советтер Союзунун бузулушу менен эки өлкөнүн ортосундагы илимий чөйрөдөгү байланыштар да солгундап, бузулуу коркунучунда турган.

Азыркы жаңы технологиялык заман, ааламдашуу процесси, жалпы эле дүйнөлүк мейкиндикке умтулуу билим жана илимдин туруктуу да, тез да өнүгүп туруусун талап кылаары талашсыз. Кыргызстандагы экономикалык кризиске жана саясый айрым окуяларга карабастан, өлкөнүн алдындагы олуттуу милдеттердин бири - өзүнүн

илимий потенциалын сактап калуу жана өнүктүрүү милдети болгон. Ошон үчүн ыдырап бараткан илимий байланыштарды калыбына келтирүү жана өнүктүрүү маселеси эгемен өлкөнүн токтоосуз чечүүнү талап кылган көйгөйлөрүнүн бири эле.

Ал эми жогорку окуу жайларынын ортосундагы илимий байланыштар жаңы институционалдык механизмдерди түзүүнү, жоболорду жана эки өлкөнүн ортосундагы жана башка расмий документтерди талап кылган.

Ушундай кырдаалда биринчи кезекте Россия Федерациясы менен илимий байланыштарды калыбына келтирүү жана андан ары өнүктүрүү стратегиялык милдеттерден болуп саналган.

Илимий байланыштарды кайрадан калыбына келтирүүнүн жана өнүктүрүүнүн негизги жолдору, форматтары:

- өкмөттөр аралык кабыл алынган Келишимдердин негизинде өлкөлөрдүн улуттук илимдер академияларынын кызматташуусу аркылуу,
- окуу жайлардын илимий байланыштарын өнүктүрүү, окуу жайлардын кафедралары жана илимий башка структураларынын мамилелери жана байланыштары аркылуу,
- окумуштуулардын жекече илимий байланыштары жана демилгелери аркылуу ишке ашырылган.

Коомдо илим жана илимий байланыштарды сактоо жана кантип өнүктүрүү жөнүндөгү олуттуу маселе жаралган чакта Кыргызстан менен Россия Федерациясы 1991-жылдын 21 – июлунда кол койгон эки өлкөнүн ортосундагы мамлекеттер аралык мамилелердин негиздери жөнүндөгү Келишим чоң мааниге ээ болгон. Аталган

Келишимдин 26 – беренесинде илим жана илимий чөйрөдөгү андан аркы кызматташуунун негиздери аныкталган:

-“Макулдашкан бийлик тараптар фундаменталдык жана прикладдык илимий изилдөө чөйрөсүндө кеңири жана натыйжалуу кызматташууну жана азыркы илимдин, техниканын жана технологиянын жетишкендиктерин пайдаланууну камсыздоо үчүн иш-чараларды көрөт.

-Тараптар улуттук академиялары, илимий борборлору ортосунда узак мөөнөттүү негизде тыгыз байланыштарды тереңдетүүгө көмөктөшөт, жалпы программаларды, долбоорлорду, окумуштуулардын, изилдөөчүлөрдүн, стажерлордун жана практиканттардын тажырыйба алмашуусун колдойт.

- Биргелешкен илимий жана илимий-өндүрүштүк коллективдерди түзүүгө жана алардын ишмердиктерине көмөк беришет” [22,49].

Ал эми аталган документтин 25-беренесинде болсо окумуштуулук наамдарды жана даражаларды эки өлкөнүн өз ара таануусу бекемделген. Бул берене окумуштуулардын байланышын күчөтүүгө чоң түрткү болгон.

Кыргызстан менен Россия Федерациясы ар кандай мүмкүнчүлүктүү механизмдер аркылуу өз ара илимий байланыштарын сактап калууга жана өнүктүрүү үчүн аракеттерди жасашкан. Ал ириде эки өлкө ортосунда мамлекеттер аралык, эки өлкөнүн Улуттук Академиялары ортосундагы келишимдер жана жогорку окуу жайларынын кафедралары, илимий борборлорунун ишмердиктери жана өз ара байланыштары аркылуу ишке ашкан.

1992 –жылдын 10-июнунда кабыл алынган эки өлкөнүн

ортосундагы түбөлүк достук, кызматташтык жана өз ара жардамдашуу жөнүндөгү Келишим [22,40] жана аталган келишимди дагы да бекемдеген 2000-жылдын 27-июлунда кол коюлган түбөлүк достук, союздаштык жана өнөктөштүк жөнүндөгү Декларация кабыл алынат [22,167]. Бул документтерде эки өлкөнүн ортосундагы илимий-техникалык кызматташууну өнүктүрүү каралган. Анын ичинде билим берүүдө, жогорку кесиптик билим берүүдө жаңы технологияларды өздөштүрүү, билими тууралуу документтерди, окумуштуулук даражалардын жана наамдардын эквиваленттүүлүгүн өз ара таануу негизинде кадрларды даярдоо жана кайрадан даярдоо, жогорку билим берүүчү окуу жайлардын жана илимий мекемелердин ортосундагы илимий байланыштарды өнүктүрүүгө, адистердин тажырыйба алмашуусуна, квалификациясын жогорулатууга, лекцияларды чакырып окутууларга, студенттерди жана аспиранттарды алмаштырып окутуп даярдоого ж.б. көмөк көрсөтүү жагы каралган. Мисалы, 1993-жылы 1-июлда жогоруда кабыл алынган документтерге ылайык К.И.Скрябин атындагы Кыргыз Айыл чарба институту Санкт-Петербург Мамлекеттик Агрардык университетине караштуу өзүнүн “Пушкинский” - физикалык методдор илим изилдөө лабораториясынын филиалын түзүү жана бул “Урожай” бейөкмөт уюму менен түзүлгөн келишимдердин жана макулдашуулардын негизинде жүзөгө ашуусу керектиги тууралуу чечим кабыл алган.[107]

Жогоруда белгилегендей, 1996-жылдын март айында кол коюлган Россия Федерациясынын өкмөтү менен Кыргыз өкмөтүнүн ортосундагы жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү кызматташтык тууралуу Келишимге ылайык эки өлкөнүн мамлекеттик жогорку окуу жайларынын базасында эки тараптуу тартипте жогорку окуу жайлардын филиалдарын түзүү каралган. [22]. Натыйжада бир канча жождордо

Россия Федерациясынын жогдорунун филиалдары ачылган. Бул филиалдар жогорку окуу жайлардын өз ара илимий карым-катышына да таасир тийгизип, маанилүү роль ойногон. Анткени, филиалдар Россиянын жогорку окуу жайларындагы окуу стандарттары менен гана иштебестен, Кыргызстандын жогорку окуу жайлары менен биргеликте ар кандай илимий багыттагы иш-чараларды да тынбай өткөрүп келген.

Мындан тышкары Кыргызстан менен Россия Федерациясынын илим чөйрөсүндөгү кызматташтыгы 1997-жылы кабыл алынган төмөнкүдөй бир канча документтерге да негизделген: Кыргыз Республикасынын өкмөтү менен Россия Федерациясынын өкмөтүнүн ортосундагы илимий-техникалык кызматташтык жөнүндөгү Келишим, Кыргыз-Россия өкмөттөр аралык соода-экономикалык жана илимий-техникалык кызматташтык боюнча биргелешкен комиссияны түзүү жөнүндөгү Протокол, Кыргыз Республикасынын өкмөтү жана Россия Федерациясынын өкмөтү ортосундагы Бишкек шаарындагы Россия илимдер академиясынын жогорку температуралар Биргелешкен институтунун илимий станциясынын жана тажырыйба-методикалык электромагниттик экспедициясынын укуктук жана мүлктүк статусу жөнүндөгү Протокол, Кыргыз Республикасынын өкмөтү жана Россия Федерациясынын өкмөтү ортосундагы Бишкек шаарындагы геодинамикалык полигондун эл аралык илим-изилдөө борборун түзүү жөнүндөгү Келишим. [23]

Эгемендик алгандан кийин Кыргызстан менен Россиянын илимий байланыштарына 2003-жылы кол коюлган Россиянын Илимдер Академиясы менен Кыргыз Республикасынын Улуттук Илимдер Академиясынын ортосунда түзүлгөн кызматташтык жөнүндөгү Келишим негиз болгон. Келишимдин негизинде окумуштууларды алмаштыруу, симпозиум, конференцияларга катыштыруу, илимий эмгектерди акысыз

жарыкка басып чыгаруу ж.б. ишмердиктер жүзөгө ашырыла баштаган.[99]

Кыргызстан менен Россиянын илим жаатындагы эки тараптуу өз ара кызматташтыгы бир топ кеңири мүнөзгө ээ. Бул кызматташтык жаңы ишканаларды ачууга, жаңы жумуш орундарын түзүүгө да өбөлгө болот. Демек, илим чөйрөсүндөгү кызматташтыкты өнүктүрүү эки өлкөнүн экономикасын өнүктүрүү десек да болот [158].

Кыргызстан менен Россия Федерациясынын ортосунда түзүлгөн достук, кызматташтык жана өз ара жардам берүү тууралуу Келишимдин негизинде маданият, илим жана билим чөйрөсүндөгү бир катар Келишимдерге кол коюлган [22]. Алардын ичинде Россия Өкмөтү менен Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн ортосунда түзүлгөн илимий-техникалык кызматташтык жөнүндөгү 1997-жылдын 10-октябрындагы Келишиминде илимий алакалардын негизги принциптери жана формалары аныкталган.

Келишимдин 1-беренесинде: ”Тараптар илимий-техникалык кызматташтыкка зарыл болгон уюштуруучулук, укуктук жана каржы-экономикалык шарттарды түзүү менен тең укуктуу жана өз ара пайдалуу принциптердин негизинде биргеликте аракеттенишет” деп жазылган.

Ошондой эле аталган документте илимий-техникалык кызматташтыктын төмөнкүдөй негизги формалары аныкталган:

- Эки өлкөдө илимий-техникалык саясатты калыптандыруу жана жүзөгө ашыруу маселелери боюнча өз ара консультацияларды өткөрүү;
- Биргелешкен программаларды жана долбоорлорду ишке ашыруу;
- Биргелешкен илимий-изилдөө уюмдарын, биргелешкен утурумдук

илимий коллективдерди, инновациялык мекемелерди түзүү;

- Эки өлкөнүн илимий-изилдөө мекемелеринде, өнөр жай ишканаларында, жогорку окуу жайларында, технопарктерде биргелешкен илимий иштерди жүргүзүү;
- Биргелешкен талаа изилдөөлөрүн жана эксперименттерди өткөрүү;
- Биргелешкен семинарларды, илимий конференцияларды, жумушчу жолугушууларды жана көргөзмөлөрдү уюштуруу.

Илимий өз ара кызматташуунун субъекттери болуп министрликтер, ведомстволор, илимий мекемелер, ар кандай менчиктеги ишканалар, жогорку окуу жайлары, окумуштуулар өзү экени аныкталган. Биргелешкен изилдөөлөрдү координациялоо максатында соода-экономикалык жана илимий-техникалык кызматташтык боюнча Кыргыз-Орус биргелешкен комиссиясы түзүлгөн [22].

1996-жылдын 22 - августунда кабыл алынган Россия Федерациясынын “Жогорку жана жогорку окуу жайлардан кийинки кесиптик билим жөнүндөгү” Федералдык мыйзамынын 33-статьясында өлкөнүн жогорку окуу жайларынын эл аралык кызматташтыгынын төмөнкүдөй формалары бекитилген:

- Студенттерди, аспиранттарды, докторанттарды, педагогикалык жана илимий кызматкерлерди эки тараптуу жана көп тараптуу алмаштыруу программаларына катышуусу;
- Биргелешкен илимий изилдөөлөрдү, конгресстерди, конференцияларды, симпозиумдарды ж.б. иш-чараларды өткөрүү;
- Фундаменталдуу жана прикладдык илимий изилдөөлөрдү, ошондой эле чет элдик юридикалык тараптардын буйрутмасы

боюнча тажырыйбалуу-конструктордук иштерди жүзөгө ашыруу ж.б. каралган [201].

Бул ченемдик-укуктук база Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын ишмердигиндеги чет элдик жогорку окуу жайлар, анын ичинде Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайлары менен илимий байланыштардын активдешүүсүнө түздөн-түз таасир берген.

Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайлары менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын ортосундагы илимий байланыштарды жүргүзүүдө Бишкек шаарында Кыргыз-Орус Славян университетинин ачылышы өтө чоң мааниге ээ болгон. Аталган окуу жайы ири илимий борбор катары да белгилүү. Университетте дүйнөлүк маданияттар жана диндер, Коммуникациялар жана информациялык технологиялар, Кыргызстандын ишкердик жана кичи бизнес маселелерин изилдөө, Стратегиялык анализ жана прогноз, Инновациялык өнүгүү, Медико-биологиялык маселелер, Борбор Азиядагы атмосферанын оптикасы сыяктуу илимий-изилдөө институттары иштейт жана аларда бир канча илимий багыттар калыптанган. [210]

КОСУ ачылган күндөн баштап эле Россиянын жогорку окуу жайлары жана илимий институттары менен кызматташууну баштаган. Ал Россия Федерациясынын бир канча жогорку окуу жайлары менен келишимдерди түзгөн. Бул келишимдерде окуу-методикалык жана маданий жаатта өз ара кызматташуудан тышкары илимий-техникалык изилдөөлөр жагындагы өз ара алака да каралган. КОСУ мындай алакаларды Н.Э.Бауман атындагы Москва Мамлекеттик Технологиялык Университети, Г.В. Плеханов атындагы Россия Экономикалык Академиясы, Россиянын Элдердин достугу университети, Алтай мамлекеттик Техникалык университети, Новосибирск Мамлекеттик

университети, М.В.Ломоносов атындагы Москва мамлекеттик университети, Саха (Якутия) Республикасынын Мамлекеттик университети, Томск башкаруу системасы жана радиоэлектроникалар мамлекеттик академиясы, Томск Мамлекеттик университети, А.С.Пушкин атындагы орус тили институту менен түзгөн.[210]

1999-жылы 4-июнда КОСУнун базасында орустун улуу акыны А.С.Пушкиндин 200 жылдык мааракесине арналган илимий-практикалык конференция болуп өткөн. Мааракеге карата “Пушкиниана в Кыргызстане” деген аталыштагы монография жарык көрөт [37]. Аталган окуу жай “Русский язык в Кыргызстане” [39] аттуу илимий эмгектердин жыйнагын чыгарат. КОСУнун кызматкерлери өздөрүнүн илимий эмгектерин Россиядан жарыкка чыккан “Миграция русскоязычного населения из Центральной Азии” деген жыйнакка да чыгарышат [35]. Аталган окуу жайдын кызматкерлери 68 тема боюнча изилдөөлөрдү өткөрүшкөн.

Биз изилдөөгө алган мезгилде Кыргыз Улуттук Университети, Бишкек Гуманитардык Университети, Кыргыз мамлекеттик Медицина Академиясы, Кыргыз Техникалык Университети, Кыргыз улуттук консерваториясы, ИИМдин Бишкек жогорку мектеби, Ош Мамлекеттик университети жана башка республиканын башкы жождору Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары жана илимий мекемелери менен өзүнүн илимий байланыштарын жаңы нукта өнүктүрө башташкан. Алсак, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук Университети окуу-методикалык, илимий-техникалык жаатта Россиянын төмөнкү жогорку окуу жайлары жана илимий мекемелери менен келишимдерди түзгөн: Мисалы, Кыргыз Улуттук университети менен Россиянын Бажы Академиясынын ортосундагы 1996-жылдын 6-сентябрында түзүлгөн кызматташтык жөнүндөгү келишим, Кыргыз Улуттук университети

менен Россиялык Д.И.Менделеев атындагы химико-технологиялык университеттин ортосунда 1997-жылы түзүлгөн кызматташтык тууралуу келишим, Кыргыз Улуттук Университети менен М.К.Аммосов атындагы Якут мамлекеттик университети менен илимий жана окуу-методикалык кызматташтык тууралуу 1997-жылы түзүлгөн келишим, Кыргыз Улуттук Университетине караштуу кайра даярдоо жана кадрлардын квалификациясын жогорулатуу Институту менен Россия Федерациясынын Башкы Прокуратурасынын Санкт-Петербург юридикалык институтунун ортосундагы кызматташтык тууралуу 1997-жылы 5 жылга түзүлгөн келишим, Кыргыз Улуттук университети менен Санкт-Петербург Мамлекеттик университетинин химия факультетинин ортосундагы илимий-техникалык кызматташтык жөнүндөгү 1998-жылы түзүлгөн келишим, Кыргыз Улуттук Университетине караштуу кайра даярдоо жана кадрлардын квалификациясын жогорулатуу Институту менен Россиянын Элдердин достугу университети ортосундагы 1998-жылы түзүлгөн кызматташуу жөнүндөгү келишим, Кыргыз Улуттук университети менен Москва Мамлекеттик Лингвистика университетинин ортосундагы 1999-жылы түзүлгөн кызматташуу тууралуу келишим, Кыргыз Улуттук университети менен Москва Мамлекеттик болот жана эритиндилер институту, Технологиялык университет ортосундагы 1999-жылы түзүлгөн келишим, Кыргыз Улуттук университети, КР каржы министрлигине караштуу Мамлекеттик Бажы инспекциясы менен Россия Бажы Академиясынын ортосунда 1999-жылы түзүлгөн келишим ж.б. Бул аталган Келишимдер алкагында Кыргыз Улуттук университети окуу-методикалык жана илимий-техникалык байланыштарды жүргүзүп келген. Аталган окуу жайы 2000-жылдан кийин да Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары менен өзүнүн илимий-техникалык байланыштарын улантып келген. Мисалы, Россия Илимдер

Академиясынын Сибир бөлүмүнүн археология жана этнография Институту менен натыйжалуу кызматташуу менен келишимдик негизде М.И.Ломоносов атындагы Москва Мамлекеттик университети, Россия Илимдер Академиясынын Чыгыш таануу институтунун Санкт-Петербург филиалы, Москва мамлекеттик лингвистика университети менен илимий жана билим берүү жаатындагы кызматташтыгын үзбөй кармап келет[186]. Ошондой эле аталган окуу жайга караштуу фундаменталдуу илимдер институту Обнинск шаарындагы Ростгидрометтин “Тайфун” илимий-өндүрүштүк бирикмеси менен кызматташуусун уланткан. Келишимге ылайык аталган институттун кызматкерлери россиялык коллегалары менен биргеликте эл аралык конференцияларга, симпозиумдарга катышып жүрүшөт. Мисалы, 2003-жылы Москва шаарында болуп өткөн Климаттын өзгөрүүсү тууралуу конференцияга, 2004-жылы Санкт-Петербург шаарында болуп өткөн КМШ өлкөлөрүнүн “Атмосфералык радиация” аталышындагы эл аралык симпозиумга ж.б.окуу жайдын кызматкерлери барып келишкен. Бул илимий байланыштардын жыйынтыгында бир канча өлкөлөрдүн окумуштууларынын макалаларынан турган жыйнактар жарык көргөн.[49]

Аталган окуу жайы Москва шаарындагы Эл аралык Илимий-техникалык Борбор менен “Кыргызстан, Түндүк Тянь-шандын үстүндөгү атмосферадагы климатты пайда кылган жана булгоочу газдардын өзгөрүлмөлүүлүгүнө мониторинг” долбоорунун алкагында кызматташат. Долбоор үч жылга созулуп, ага Санкт-Петербург университети, Обнинск жана Снежинск шаарларындагы илимий мекемелер да катышышкан.[100] Ал эми окуу жайдын орус филологиясы факультети М.Ломоносов атындагы Москва Мамлекеттик университети, Москва Лингвистикалык университети, Москва

педагогикалык университети, Пушкин атындагы Москва орус тили институту менен байланышта иштеп келет. Ал эми химия жана химиялык технология факультети Санкт-Петербург мамлекеттик университетинин физикалык химия кафедрасы менен биргелешкен изилдөөлөрдү жүрүзүүдө жана илимий-педагогикалык кадрларды даярдоодо кызматташып келет, биология факультети болсо Россия Илимдер Академиясынын Өсүмдүктөрдүн физиологиясы институту менен илимий байланыштарды жүргүзөт.[101] 2004-жылы Улуттук университетте М.Ломоносов атындагы Москва Мамлекеттик университетинин 250 жылдык мааракесине арналган атайын илимий конференция уюштурулган[102]. Химия жана химиялык технология факультетинин окумуштуулары С.О.Карабаев, З.С.Муксумова, В.А.Фридман Санкт-Петербург, Воронеж университеттеринде болуп өткөн конференцияларга жана семинарларга [103], К.М.Алиева Ростов на Дону шаарында болуп өткөн “Рационализм и культура на пороге III тысячелетия” аталышындагы философиялык конгресске катышып келишкен.[104] Тарых жана аймактаануу факультетинин профессору И.Б.Молдобаев, доценти Т.И.Асанов Москва шаарында болуп өткөн “100 лет со дня рождения Ю.Н.Рериха” аталышындагы илимий конференциянын катышуучулары болушкан.[105] И.Б.Молдобаев Россиялык жана Якутиялык окумуштуулар менен биргеликте Тибетке болгон илимий экспедицияга катышып келген.[106]

1997-жылы Кыргыз Агрардык Академиясынын бухгалтердик учет жана финансы кафедрасынын доценти А.Эрдолатова Москва шаарына банктык жана финансылык менеджмент боюнча семинарга, окуу жайдын илим боюнча башкармалыгынын начальниги М.Э.Бекенова Москва шаарына КМШ га мүчө өлкөлөрдүн өкүлдөрүнүн семинар-кеңешмесине барып, катышып кайтышкан.[98]

1993-жылдан тартып Кыргыз Мамлекеттик Медицина Академиясынын соттук медицина жана укукка киришүү кафедрасы Новосибирск медициналык институту менен кызматташа баштаган. 1995-1998-жылдары КММАнын нормалдуу физиология кафедрасы Павлов атындагы Санкт-Петербург медициналык университетинин ушундай аталыштагы кафедрасы, Россия Федерациясынын Саламаттыкты сактоо министрлигинин травматология, ортопедия кафедрасы менен байланыштарды түзгөн. Анын максаты окутуучуларды стажировкалардан өткөрүү болгон[121,18].

Изилдөөгө алган жылдары өлкөбүздөгү тунгуч техникалык жогорку окуу жайы болгон Кыргыз Техникалык Университети 1996-жылы Программалоо боюнча Дүйнө биринчилигине катышуу үчүн өзүнүн 3 студентин жана бир окутуучусун Санкт-Петербург шаарындагы так механика жана оптика институтуна жиберет[108]. Аталган окуу жайы Бауман атындагы Москва Техникалык университети кызматташтык жөнүндөгү Келишимге 1998-жылы кол коюшкан, ал эми 1995-жылдан баштап Кыргызстандагы Эл аралык Университет Москва Мамлекеттик Эл аралык мамилелер институту менен, 1993-жылдан тартып Москвадагы Заманбап Гуманитардык университети, 1995-жылдан тартып Якут Мамлекеттик университети, 1998-жылдан тартып Россия Элдердин Достугу университетинин Эл аралык укук Институту менен келишимдик негизде илимий кызматташуусун баштаган. Новосибирск мамлекеттик университети менен да илимий байланыштарды кармашкан. Университеттин кызматкерлери Россия Федерациясынын аймагында болуп турган илимий конференцияларга, иш-чараларга үзбөй катышып келишкен. Мисалы, Москва шаарында 1996-жылы болуп өткөн “Высокогорные исследования в перспективе XXI века” аталышындагы Эл аралык конференцияга, 1996-жылы

Петербург Мамлекеттик университетине биргелешкен долбоорлорду иштеп чыгууга катышып келишкен.

Кыргыз Тоо-металлургия институту келишимдик негизде Москва Тоо университети, Москва Мамлекеттик Университети, Москва болот жана эритиндилер институту, Сибир мамлекеттик геодезия академиясы менен кызматташып келген.

Эл аралык кызматташтыкты түзүүгө жана өнүктүрүүгө белгилүү гана жогорку окуу жайлары аракет кылбай, жаңы ачылган өлкөнүн облустарындагы окуу жайлар да интеграцияланууга анын ичинде илимий жактан байланыштарды, кызматташтыкты өнүктүрүүгө аракеттерди жасашкан. Алсак, 1998-жылы Нарын мамлекеттик университети Челябинск мамлекеттик педагогикалык университети, Урал мамлекеттик университети менен кызматташтык жөнүндөгү Келишимдерди түзгөн. [121,20].

Жогорку окуу жайлар ортосунда түзүлгөн келишимдердин көбүндө илимий кадрларды даярдоо жагы каралган. Москванын, Санкт-Петербурздун, Новосибирскдин, Томскинин, Красноярскинин, Екатеринбургдун, Челябинскинин илимий борборлорунда Кыргызстандын Улуттук Академиясынын жана жогорку окуу жайларынын кызматкерлери стажировкалардан өтүшкөн, диссертацияларын коргошкон. Алсак, 1999-жылдын апрель-май айларында МГИМОнун аспирантурасына толук курста окуу үчүн 51 адам арыз берген. [121,19].

1996-1998-жылдары Кыргыз Мамлекеттик Медицина Академиясынын окутуучулары Москва шаарындагы врачтардын билимин өркүндөтүүнүн Борбордук институтунан стажировка өтүшкөн. Кыргыз Республикасынын Ички Иштер Министрлигинин Бишкек

Жогорку мектеби Россия Федерациясынын Ички Иштер Министрлигинин Башкаруу Академиясы менен кызматташтык түзүшкөн. Натыйжада 1994-жылдан 1997-жылга чейин аталган окуу жайдын 6 кызматкери кандидаттык диссертациясын коргоо менен адъюнктурадан өтүшкөн. 90-жылдардын аягында Москвада дагы 15 адъюнктер билим алышкан.

Биз иликтөөгө алган 1991-2011- жылдардагы тарыхый аралыкта Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары менен илимий байланыштарды Бишкек Гуманитардык Университети активдүү жүргүзүп келген. Окуу жай М.В.Ломоносов атындагы Москва Мамлекеттик университети, Санкт-Петербург университети, Россия билим берүү Академиясы, Россия Федерациясынын Коргоо Министрлигинин Аскер университетинин чыгыш тилдери кафедрасы менен, ошондой эле Москва, Пятигорск, Нижегород, Иркутск мамлекеттик лингвистикалык университеттери менен илимий карым-катыштарды жасаган. 1996-жылы аталган окуу жайдын окутуучусу Э.Орозалиев Москвада өткөн Социалдык жумуштуулук проблемалары боюнча эл аралык конференцияга катышып келген. Ал эми 1997-жылы окутуучулар М.Асанбеков жана А.Асамбаев Днепропетровск шаарындагы болуп өткөн эл аралык конференцияга катышышкан. Ушул эле жылы БГУнун профессору К.Исаев Москва шаарында өткөн Россиянын социологдор коомунун конференциясында доклад жасаган. 1996-1998-жылдары Москва мамлекеттик Университетинде БГУнун 8 окутуучусу стажировкадан өтүшкөн. БГУнун кызматкерлери Москва, Санкт-Петербург шаарларында болуп өткөн эл аралык конференцияларга катышышкан, ошондой эле 1998-жылы Санкт-Петербург шаарында болуп өткөн жалпы жана прикладдык химия боюнча XVI эл аралык съездге делегат болуп барып келишкен.

Ошондой эле аталган окуу жайдын Славян таануу факультети “Аймак таануу” багыты боюнча ШКУнун түйүндүк университетинин долбоорунда иш алып барып, мунун алкагында “Борбор Азия жана ШКУга мүчө мамлекеттердин социалдык-саясий жана маданий-экономикалык өнүгүүсү”, “Аймак таануу, лингвистика жана маданияттар аралык коммуникация” программалары боюнча пилоттук магистратура ачылган. Бишкек Гуманитардык Университетинин 3 магистранты Россия Федерациясында ШКУнын магистрдик программалары боюнча билимин өркүндөтүп жатышат [234].

2003-жылы КР Улуттук Илимдер Академиясы жана республиканын жогорку окуу жайлары менен биргеликте Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн 2200 жылдыгына карата 20 эл аралык жана республикалык илимий-теориялык жана практикалык конференцияларды өткөргөн. Алсак, Бишкек шаарында 2003-жылы май айында “Кыргызстандагы жана Борбор Азиядагы мамлекеттүүлүк: тарыхы жана келечеги” аттуу илимий-педагогикалык конференция, ал эми ушул жылдын ноябрь айында “Евразиялык чындыктын системасында кыргыз мамлекеттүүлүгү” деген темада чыгыш таануучулардын эл аралык конгресси болуп өтөт. Конференцияга Россиянын чыгыш таануучу В.М.Массон, С.Г.Кляшторный, Ю.Н.Худяков сыяктуу көрүнүктүү окумуштуулары да катышат. Конференциянын жыйынтыгы менен эки томдон турган “Цивилизациялар диалогу” деген китеп жарыкка чыгат.[235],[236]

2004-жылы И.Арабаев атындагы Кыргыз Мамлекеттик педагогикалык университетинин тарыхчы-окумуштуулары профессор А.Асанкановдун жетекчилиги менен Алтай, Тува жана Хакасияга болгон археология-этнографиялык эл аралык экспедициянын уюштурушкан. Экспедицияга россиялык окумуштуулар профессорлор Ю.С. Худяков, Л.Л.Бутанаев

катышышкан. Бул изилдөөнүн максаты – бул аймактарда жашаган элдердин этникалык иденттүүлүгүн жана кыргыздар менен рухий жана материалдык маданияттагы параллелдүүлүктү аныктоо болгон. Экспедициянын жыйынтыгы менен анын катышуучулары профессор А.А.Асанкановдун, доценттер С.К.Алымкулованын жана О.К.Каратаевдин эмгектери жарык көргөн. [237]

Биз изилдөөгө алган тарыхый аралыкта К.Молдобасанов атындагы Кыргыз Улуттук Консерваториясы П.Чайковский атындагы Москва Мамлекеттик Консерваториясы жана КМШга мүчө мамлекеттердин гуманитардык кызматташуу боюнча эл аралык фонду менен илимий багытта кызматташып келген. Алсак, окуу жайдын илимий иштери боюнча проректору, искусство таануу илиминин кандидаты Е.Лузанова 2009-жылдын 18-июнунда Москвада болуп өткөн “Межкультурный диалог – системообразующий фактор развития гуманитарного сотрудничества на пространстве СНГ” аталышындагы эл аралык конференцияга катышып келген.[109] Ал эми Кыргызстандагы симфониялык мектептин негиздөөчүсү А.Тулеевдин маданий мурасын калыбына келтирүү боюнча Кыргыз Улуттук консерваториясынын долбооруна колдоо көрсөтүү өтүнүчү менен окуу жайдын ректору М.Бегалиев 2010-жылы Москва Мамлекеттик Консерваториясынын ректору профессор А.С.Соколовго кайрылган.

Ушул эле жылы Кыргызстанда “Орус тили КМШ элдеринин жамаатында” аталышындагы эл аралык конгресс болуп өткөн. Конгреске Россиянын жана КМШ өлкөлөрүнүн окумуштуулары келип катышып окумуштуулар тил саясаты, КМШ өлкөлөрүндөү орус тилинин ролу ж.б. маселелерди талкууга алышкан. [238]

2005-жылдын февраль айында Россия Илимдер Академиясынын президенти Ю.С.Осиповдун жана Москва мамлекеттик университетинин

ректору В.А.Садовничийдин демилгелери менен уюштурулган Илимди жана билим берүүнү интеграциялоонун натыйжалуу моделдерин издөө маселесине арналган Эл аралык Кеңешме Бишкек шаарында болду. Кеңешмеге КМШ өлкөлөрүнүн Улуттук Илимдер Академияларынын президенттери, университеттердин Евразия ассоциациялары жана ректорлордун Россия союзу катышышты. Кеңешменин жыйынтыгы менен “Бишкек декларациясы” кабыл алынган. Бул документте бирдиктүү илимий-билим берүү, гуманитардык мейкиндикти түзүүгө умтулуу жана натыйжалуу инновациялык системаны түзүү зарылдыгы белгиленген. [7]

Ошондой эле эки өлкөнүн жогорку окуу жайларынын ортосундагы илимий байланыштарды кеңейтүүдө жана чыңдоодо илимий парктар жаатындагы кызматташуу тууралуу идеяны Москва Мамлекеттик Университетинин ректору, академик В.А.Садовничий өзүнүн Бишкек шаарында болуп өткөн эл аралык Кеңешмеде чыгып сүйлөгөн сөзүндө билдирген. Мындай парк Москва мамлекеттик Университетинде иштеп, анда 40ка жакын жогорку технологиядагы фирмалар өз ишмердиктерин жүргүзүп жатканын жана анын абдан натыйжалуу экендиги жана мындай ишмердик инновациялык багытта алдыга илгерилөө деп ал баса белгилеген. [7,10]

Эки өлкөнүн жогорку окуу жайларынын илимий байланыштарында айрым окумуштуулардын эмгеги да роль ойнойт. Мисалы, россиялык тарых илимдеринин доктору Ю.С.Худяков Кыргызстандын илимий мекемелери жана жогорку окуу жайлары менен көп жылдардан бери кызматташып келет. Ал өзүнүн докладдары, баяндамалары, лекциялар курсу менен Кыргызстандын коомчулугуна кеңири таанылган. Ал “Байыркы жана орто кылымдагы Кыргызстандын археологиясы” аталышындагы эки өлкөнүн биргелешкен изилдөө

программасын жетектеген.

Кыргызстан менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлар ортосундагы илимий байланыштарынын активдешүүсүнө жогоруда токтолуп кеткендей, Көз карандысыз мамлекеттер шериктештигинин (КМШ) түзүлүшү да олуттуу таасир эткен. Ошондой эле ЕвроАзия экономикалык Союзуна (ЕврАзЭС) мүчө мамлекеттер алкагында да жогорку окуу жайлардын өз ара карым – катышына, студенттердин жана окутуучулардын академиялык мобилдүүлүгүнө бир топ мүмкүнчүлүктөр түзүлгөн. Анткени Болон процессинин эң башкы милдети - бирдиктүү европалык билим берүү жана илимий мейкиндикти түзүү болуп саналат. Ошондуктан илимий жана окуу программаларынын көп түрдүүлүгү жогорку окуу жайлардын өз ара кызматташтыгына жол ачкан. Студенттер, жогорку окуу жайлардын окутуучулары, изилдөөчүлөр академиялык мобилдүүлүк программаларына катышуу менен өздөрүнүн билимин жана квалификациясын жогорулатып, өздөрү окуган же иштеген жогорку окуу жайына мыкты билим менен келишет. Ошондуктан, академиялык мобилдүүлүк адистерди даярдоодо жана илимий-методикалык байланыштарды чыңдоодо өтө маанилүү роль ойнойт. Илимий чөйрөдөгү кызматташтык үчүн да жол ачат.

2008-жылдын 3- сентябрында Бишкекте өткөн соода-экономикалык, илимий техникалык жана маданий кызматташтык боюнча Кыргыз-Санкт-Петербург биргелешкен комиссиясынын жыйынында илимий-изилдөө программаларына, илимий-техникалык маалыматтарды бөлүшүү, илимий кадрларды аспирантурада жана докторантурада даярдоо, адистерди Санкт-Петербург шаарында жана Кыргызстанда өткөн илимий конференцияларга жана семинарларга катыштыруу ж.б. маселелер каралган жана чечим кабыл алынган.

СССРдин ыдырашы, кансыз согуш саясатынын токтошу, дүйнөдөгү саясий өзгөрүүлөр, адамзаттын дүйнөлүк баалуулугуна мамлекеттердин умтулушу, ааламдашуу процесси, билим берүүнүн саясаттан тышкары өнүгө башташы дүйнөлүк билим берүүнүн объективдүү түрдө интернационалдашына алып келди. Өлкөлөр мурдагыдай ар кандай “изм” саясатынан кооптонушпай дүйнөдөгү алдыңкы тажрыйбаны, илимдин жетишкендиктерин, жаңы технологияларды кеңири пайдалануусуна объективдүү шарттар түзүлө баштады. Бүгүнкү күндө дүйнөлүк илимий өнүгүүдөн алыс болуу мамлекеттер үчүн кооптуу. Бул артта калуунун кепилдиги десе да болот. Айрыкча жогорку окуу жайлардагы илимий чөйрөдө тескерисинче чет элдик байланыштарга жана тажрыйбаларга, илимий-изилдөөлөргө жана жыйынтыктарга умутулуу көбүрөөк болгон. Анткени жогорку окуу жайларда кадрларды заман талабына ылайыктуу даярдоо ар дайым жаңы илимий жыйынтыктарга, технологияларга таянган жана муктаж болгон.

Ошондуктан өзүнүн өнүгүүсүндө кайсы мамлекет болбосун экономикасы кандай квалификациядагы, кандай адистерге көбүрөөк муктаж болоорун бара-бара өзү тандап алаарын тажырыйба көрсөттү. Кыргызстанда рынок муктаждыгынын талаптарын билүү жана сезүү жогорку кесиптик билим алууну, дегеле кесиптик билим алуунун нугун өзгөртө баштады. Өлкөдө жаңы заманбап кесиптерди даярдоо менен катар илимий даярдыкты көп талап кылган жана жогорку академиялык деңгээлдеги кадрларга муктаждык өскөнү байкалган. Анткени рыноктук системадагы атаандаштык адистерден жогорку даражадагы квалификацияны, академиялык билимди да талап кылган.

Жыйынтыктап айтканда, Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары менен Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын

ортосундагы илимий байланыштарды токтоосуз жүргүзүүнүн актуалдуулугуна эки өлкө эгемендик алгандан кийинки алгачкы жылдары эле чоң маани берген. Анткени илимди башка өлкөлөр менен кызматташпай туруп, алардан колдоолорду албай өнүктүрүү ошол маалдагы Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайлары үчүн бир топ эле оор болгон жана азыр деле актуалдуу болуп саналат.

- Эгемен эки өлкөнүн жогорку окуу жайлары ортосундагы илимий байланыштарды өнүктүрүүнүн укуктук чендери жана концепциясы Кыргыз Республикасынын жана Россия Федерациясынын билим берүү жаатындагы мыйзамдарында жана мамлекеттер аралык бир канча Келишимдерде каралган жана бекитилген.
- Изилдөө көрсөткөндөй, эки өлкөнүн жогорку окуу жайлары ортосундагы илимий жагдайдагы байланыштар негизинен төмөнкү багыттар боюнча жүзөгө ашкан:
  - Магистрлерди жана аспиранттарды даярдоодо алмаштырып окутуу, мында кеңеш мезгилдегидей эле Орусиядан окутууга артыкчылык берилген;
  - Жогорку окуу жайлардын окутуучуларын, илимий кызматкерлерди стажировкадан өткөрүү;
  - Биргелешкен илимий иш чараларды өткөрүү (конференция, симпозиум, конгресс, жолугушуу ж.б.);
  - Биргелешкен программаларды жана долбоорлорду ишке ашыруу;
  - Биргелешкен илимий-изилдөөлөрдү жүргүзүү;
  - Илимий басылмаларды даярдоо жана жарыкка чыгаруу

ж.б.

Кыргызстан менен Орусиянын жогорку окуу жайларынын илимий байланышы биринчи кезекте Кыргызстандын дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине чыгуусуна багытталды жана буга чоң өбөлгө болду. Ошондой эле бул эки өлкөнүн билим берүү системаларынын интеграциялануусунда маанилүү фактор болуп эсептелет.

КОРУТУНДУ

Билим берүү системасы кайсы гана коомдо болбосун мамлекеттин өнүгүүсүндөгү эң маанилүү институт болуп саналат. Биздин изилдөө бул ойду дагы бир ирет тастыктады. Айрыкча, мамлекеттин саясий системасы, экономикалык базасы радикалдуу түрдө алмашып, өткөөл мезгил кризистик кырдаалдар менен коштолгон учурда билим берүү чөйрөсүнүн ролу жана орду бөтөнчө жогору. Мындай учурда биринчи кезекте мамлекеттин билим берүү саясатынын, ага ылайык реформалоонун өз убагында жүргүзүлүшү өлкөнүн тагдыры жана анын андан ары өнүгүүсүндө чечүүчү мааниге ээ экендигин турмуш далилдеди. Эгемендик алгандан кийин Кыргыз Республикасынын жана Россия Федерациясынын билим берүү системаларында, анын ичинде жогорку билим берүү чөйрөсүндө бир мезгилде кардиналдуу реформалар ишке ашырыла баштаган. Эки өлкөдөгү бул реформалардын негизги максаттарынын бири жогорку кесиптик билим берүү чөйрөсүнүн дүйнөлүк билим мейкиндигине интеграция болуу менен өнүгүүсү эле. Ошондуктан, эгемендик алгандан кийинки алгачкы жылдары

эле бул багытта эки өлкөдө тең зарыл болгон тиешелүү мыйзамдар жана билим берүү программалары жана концепциялары кабыл алынган.

Эки эгемен өлкөдөгү билим берүү жаатындагы улуттук жаңы мыйзамдын кабыл алынуусу рынок шартында жогорку окуу жайлардын эл аралык байланыштарынын кеңейүүсүнө жол ачуу менен, аларга структуралык жана финансылык бир топ өз алдынчалыктарды берген. Натыйжада Кыргызстандын жана Россиянын жогорку окуу жайлары заманбап адистерди даярдоодо профессордук-окутуучулук курамдын билимин жана тажырыйбасын тереңдетүү максатында чет өлкөлүк жогорку окуу жайлар менен болгон алакаларын активдештирген. Бул процессте Кыргызстан үчүн айрыкча Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары менен болгон кызматташуу ыңгайлуу, бир топ тыгыз жана ар тараптуу мүнөздө болгону менен айырмаланат.

Эгемендик жылдары Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку билим берүү жаатындагы интеграция процесси эки өлкөнүн жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү кабыл алынган өз ара Келишимдеринин жана башка укуктук-ченемдик документтердин негизинде жүзөгө ашкан. Ошондой эле постсоветтик мейкиндиктеги бул багытта түзүлүп, кабыл алынып иштеп жаткан Көз Карандысыз Мамлекеттер Шериктештиги, Шанхай Кызматташтык Уюму сыяктуу структуралар тарабынан кабыл алынган документтер билим берүүдөгү интеграциялык процессти тездетүүгө өбөлгө болгон.

Эмгекте 1991-2011-жылдар аралыгындагы Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлар ортосундагы өз ара кызматташтыгы, мамлекеттик министрликтин жана ЖОЖдордун мезгилдүү архивдик булактарына, окумуштуулардын эмгектерине жана ошондой эле тиешелүү массалык маалымат каражаттарынан алынган маалыматтарга таянуу менен историзм жана объективдүүлүк принциптерин жана башка

тарыхый-салыштырма, тарыхый-хронологиялык сыяктуу илимий жалпы ыкмаларды колдонуу менен изилдөөгө алынды.

Биз иликтөөгө алган тарыхый аралыкта жогорку билим берүү системасындагы реформалоо процесси негизинен эки этапты: а) реформалоонун рынок талаптарына ылайык элементтеринин активдүү киргизилүү жана б) реформалоону анализдөө жана ага баа берүү менен ырааттуу, пландуу реформага өтүү мезгилин баштан кечирди. Тактап айтканда, бул аралыкта жогорку окуу жайлардын ишмердигинин рыноктук мамилелерге ылайыкташуусунун негизги учурлары жүзөгө ашты жана ал төрт багытты: билим берүүнүн мазмунун, структурасын, окутуунун сапатына баа берүү системасын, билим берүүнү каржылоо системасын камтыды жана билим берүүнү башкаруу ыкмаларын өзгөрттү.

Эки өлкөнүн жогорку окуу жайлары ортосундагы ар тараптуу байланыштар Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын саясий – экономикалык жаңы система шартында жогорку билимди өнүктүрүүсүнө жана сапатын жогорулатуусуна түздөн-түз көмөк берген. Айрыкча эгемендиктин алгачкы жылдары, реформанын биринчи этабында Россия жаңы адистиктерди даярдоодо технологиялык жана илимий-методикалык маалыматтарды бөлүшүү менен Кыргызстандын жогорку окуу жайларына чоң колдоо көрсөткөн.

Тактап айтканда, эки өлкөнүн ортосундагы жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү байланыштар мыкты, рынок талабына керектүү кадрларды даярдап чыгаруусу менен Кыргызстандын социалдык-экономикалык жана маданий өнүгүүсүнө чоң салым кошкон.

Кыргыз Республикасы менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын өз ара кызматташтыгынын натыйжасында Кыргызстандын жогорку билим берүү чөйрөсү дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине

кошулууга мүмкүнчүлүк алды жана өз ордун таба алды. Жогорку билим берүүдө көп баскычтуу система ишке кирди, билим берүүнүн технологиясында өзгөрүүлөр орун алды, студенттер үчүн көп ыңгайлуулуктарды жараткан модулдук-рейтингдик, кредиттик системалар иштей баштаган. Кыргыз Республикасынын жогорку билим берүү системасынын өнүгүүсүнө Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары илимий, методикалык жана ресурстук колдоолорун үзбөй көрсөтүп келе жатат.

Кыргызстандын орто мектебин бүтүрүүчүлөрдүн арасында Россиянын жождоруна барып окууну каалагандардын саны азыркыга чейин көп, анткени бул жождорду аяктаган адистердин билими жана кесиптик даярдыгынын сапаты бир топ жогорку деңгээлде экени менен айырмаланат. Ошондуктан, алар өз өлкөсүндө жумушка орношууда чоң артыкчылыкка жана кадыр-баркка ээ болушат.

Кыргыз - Орус Славян университетинин ачылып иштей баштаганы Кыргыз Республикасынын жогорку билим берүү чөйрөсүнүн Россия Федерациясынын жогорку билим берүү чөйрөсү менен байланыштарын активдештирүүдө жана бекемдөөдө чоң роль ойноду. Ошону менен бирге окуу жайдын ишмердиги Кыргызстандын жогорку билим берүүсүнүн дүйнөлүк билим мейкиндигине интеграция болуусуна түздөн-түз өбөлгө болгон. КОСУ чет өлкөлөрдөгү жогорку окуу жайлар менен өз ара кызматташтыктын жана интеграциялануунун үлгүсүн көрсөткөн.

Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары менен Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын ортосундагы илимий байланыштар эки өлкөнүн жождорунун дүйнөлүк билим мейкиндигине интеграция процессин тездетүүгө белгилүү деңгээлде салымын кошкон. Анткени биргелешкен илимий иш-чараларды өткөрүү, билим берүү программаларын жана долбоорлорду биргелешип жүзөгө ашыруу эки

өлкөнүн жогорку окуу жайларынын өз ара байланыштарын тереңдеткен жана байыткан.

Изилдөө көрсөткөндөй, Россия Федерациясы өткөөл мезгилдеги Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын эл аралык интеграциялык процеске аралашуусунда көпүрө катары кызмат өтөй алды. Анткени республиканын жогорку окуу жайлары Россиянын жогорку окуу жайлары менен СССР мезгилинен бери эле ар тараптуу активдүү кызматташтыкта болушкан жана бул байланыштар үзгүлтүксүз, ырааттуу жана туруктуу мүнөзгө ээ болгону менен айырмаланган. Эгемендик алгандан кийин да эки өлкөнүн жогорку окуу жайлары ортосундагы өз ара алакалар жаңы багыттарда жана мазмунда улантылган.

Кыргызстан менен Россия Федерациясынын жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү интеграциялануу процессинде Болон системасына өтүү чоң роль ойногон. Анткени биз иликтөөгө алган мезгилде эки өлкө тең Болон системасынын принциптерин кабыл ала баштаган жана өз ара кызматташууда бул принциптерди сактоого аракет кылган. Бирдиктүү жалпы европалык билим берүү мейкиндигин түзүүгө багытталган бул системанын принциптери ириде билим берүүнүн сапатын жакшыртууга, студенттердин мобилдүүлүгүн көтөрүүгө арналып, натыйжада бүтүрүүчүлөр кесипке ээ болгон соң Европанын бардык өлкөлөрүндө үзүрлүү иштей алышат. Ошон үчүн Россия Федерациясынын да, Кыргызстандын да жогорку окуу жайлары өздөрүнүн ишмердиктеринде интеграциялык жана жаңычыл процесстерге умтулушкан. Иликтөөгө ылайык, Кыргызстандын жана Россия Федерациясынын бир топ жождорунун окуу-методикалык процесстери Болон системасына ылайыкташкан.

Бирок эл аралык билим мейкиндигине чыгууну камсыздаган Болон процесси Кыргызстан жана Россия мамлекеттеринде (Россия Федерациясы Болон системасын 2003-жылы расмий кабыл алган) таанылганы менен

аталган системага өтүү эки өлкөнүн жогорку окуу жайларында дагы эле тегиз эмес. Болон процессине байланышкан Кыргызстанда да, Россияда да проблема дагы эле бар. Анткени Россиянын да, Кыргызстандын да негизги башкы жождору Болон процессине тегиз өтүүгө шашылган жок.

1991-2011-жылдар аралыгындагы Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары ортосундагы байланыштарын изилдөө эки өлкөнүн бирдиктүү эл аралык билим берүү мейкиндигине кошулуусунда мындай кызматташтыктардын абдан маанилүү экендигин тастыктады. Ушуну менен бирге бул байланыштар Кыргызстандын жогорку билим берүү чөйрөсүнүн сапаттык жактан жакшыруусуна жана жогорулоосуна да баа жеткис салымын кошкон деп айта алабыз.

Бирок биздин иликтөө көрсөткөндөй, эки өлкөнүн ортосундагы жогорку окуу жайлар ортосундагы кызматташуудагы бир жактуулук байкалат. Өз ара алакада негизинен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайларынын активдүүлүгү жана ресурстар колдоосу Кыргызстандын жогорку окуу жайлары үчүн басымдуулук кылат. Кыргызстандан Россияга барып окуп жаткандар, окууну каалгандар өтө көп, ал эми Россиядан Кыргызстанга келип окугусу келгендер алда канча аз. Окутуучулардын стажировкаларын уюштуруу боюнча да Кыргызстандыктар Россияга көп барышат. Ал эми мындай максат менен Россиядан Кыргызстанга келгендер Кыргыз-Орус славян университетинен башка окуу жайларда өтө чанда кездешет. Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары менен тең өнөктөштүк кызматташтыкка Кыргызстандын жогорку окуу жайлары али жете элек. Анын себептери өтө эле көп. Эң негизгиси тарыхый традиция.

Ошого карабастан, Кыргызстандын жогорку окуу жайлары менен Россия Федерациясынын жогорку окуу жайлары ортосундагы кызматташтыктын келечеги бар экенин айтууга болот, бул айрыкча Кыргыз

Республикасы үчүн абдан мааниге ээ. Анткени эки өлкөнүн ортосундагы көп векторлуу байланыштар жана кызматташуулар жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү активдүү алакага жагымдуу шарт түзөт. Экинчиден, жогорку кесиптик билим берүүдөгү инновациялык процесстердин өнүгүүсү эки өлкөнүн жогорку билим берүүсүндөгү интеграциялык процессти жакындатып, заманбап, мыкты адистерди даярдоого өбөлгө болот. 2015-жылы Кыргыз Республикасынын Евроазиялык Экономикалык Союзга мүчө болуп кириши да эки өлкөнүн жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү өз ара кызматташтыгын дагы да ар тараптан тереңдетээрине шек жок. Билим берүүдөгү байланыштар эки мамлекеттин ортосундагы кызматташуулардын маанилүү бөлүгү болуп саналат.

ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ

I. Китептер. Илимий монографиялар

1. Абдрашев А.Б. Эволюция и унификация систем образования в Центральной Азии [Текст] / А.Б. Абдрашев. – Б., 2013. – 255с.
2. Абдырахманов Т.А. Кыргызстандын жана дүйнөнүн билим берүү системалары XXI кылымда: реформалар, тенденцилар, проблемалар[Текст]/ Т.А. Абдырахманов. - Б., 2013. – 319 б.
3. Айдаркул К. Международное отношения кыргызов и Кыргызстана: история и современность[Текст]: Моногр./ К. Айдаркул. – Б.,2002. - 342 с.
7. Бишкекский Саммит [Текст]: Материалы Международного совещания по проблемам поиска эффективных моделей интеграции науки и образования. Бишкек, 18-19 февраля 2005 г.- Б.: Илим, 2005. – 42 с.
8. Болджурова И.С. Образование в Кыргызстане[Текст] :Моногр./ И.С. Болджурова. - Б.: Учкун, 2005. – 142 с.
9. Вульфсон Б.Л. Стратегия развития образования на Западе на пороге XXI века [Текст] = Educational strategy in the West: toward the XXI century / Б.Л. Вульфсон; Ун-т Рос. акад. образования. — М. : Изд-во УРАО, 1999. – 207 с.
10. Высшее образование Киргизской Республики [Текст]. – Б.: Шам, 2008. - 146 с.
11. Гершунский Б.С. Философия образования [Текст]: Учебное пособие для студентов высших и средних педагогических учебных заведений/ Б.С. Гершунский. - М.: Московский психолого-социальный институт, 1998. - 432 с,
12. Гретченко А.И. Болонский процесс: интеграция России в европейское и мировое образовательное пространство [Текст]/ А.И. Гретченко, А.А. Гретченко. - М., 2009;
13. Данияров С. Борьба Компартии Киргизии за всеобщую грамотность [Текст]: Моногр./ С. Данияров. – Ф., 1980.- 130 с.
14. Жуков В.И. Российское образование: проблемы и перспективы развития[Текст]/ В.И. Жуков. - М., 1998. –
15. Жусенбаев Ш.Ж. Мировые тенденции развития высшего образования в мире во второй половине XX века [Текст] / Ш.Ж. Жусенбаев. - Б., 1997. – 212 с.
16. Курбанова Н.У. Интеграция Кыргызстана в мировое образовательное пространство [Текст] : Моногр./ Н.У. Курбанова. – Б., 2001. – 161 с.
17. Курманали кызы Мира. Проблемы и перспективы развития высшего педагогического образования в современном Кыргызстане [Текст]: Моногр./ М. Курманали кызы. - Б.: Алтын тамга, 2012. - 165 с.
18. Кыргыз Республикасынын билим берүү Доктринасы [Текст]. –Б., 2000. – 42 б.

19. Кыргыз Республикасында 2010-жылга чейин билим берүүнү өнүктүрүүнүн Концепциясы[Текст]. - Б., 2002. – 56 б.
20. Кыргыз Республикасынын билим берүү жөнүндө мыйзамы [Текст] : 2003 ж. 25 апр. КР ЖК Мыйзам чыгаруу жыйыны тарабынын кабыл алынган = Закон Кыргызской Республики об образовании : Принят Закон. собр. ЖК КР 25 апр. 2003г. - Б. : [б. и.], 2003. - 62 б. ;
21. Кыргызская государственность. Статистика веков. – Б.: Шам, 2004. - 14 с.
22. Кыргызстан-Россия. История взаимоотношений суверенных государств (90-е годы XX века) [Текст]: Сб.док.и материалов/ Отв. Ред. В.М. Плоских. - Б.: Илим, 2001.- 487 с.
23. Кыргызстан - Россия. Развитие стратегического партнерства[Текст].- Б., 2008. - 179 с.
24. Лиферов А.П. Культурологическая составляющая интернационализации мирового образования [Текст] : Монография / А.П. Лиферов; Рязан. гос. пед. ун-т им. С.А. Есенина. - Рязань : [б. и.], 1996. – 125 с.
25. Лиферов А.П. Интеграционный потенциал образовательных систем крупнейших регионов мира [Текст] : (Типология, сравн. анализ)/ А.П. Лиферов. - Рязань : РГПУ, 1997. – 213 с.
26. Макгоуэн Б. Проблемы интеграции высшего образования в мировую систему образования [Текст] : Материалы научно-практической конференции 9-11 марта 1995 г./ Б. Макгоуэн, А. Хансен, Н. Джанаева. –Б., 1995.
27. Международные соглашения о сотрудничестве в сфере образования [Текст].- М.. 2009. – 139 с.
28. Московский Государственный Университет им. М.В. Ломоносова - Кыргызский Национальный Университет им. Ж.Баласагына [Текст]: Вехи сотрудничества.- Б.:АРХИ,2004. - 216 с.
29. Национальная Академия наук Кыргызской Республики[Текст]: События. Факты. Даты. 1954-2004/ Под ред. Ж.Ж. Жеенбаева – Б.: Илим, 2004. – 179 с.
30. Образование и наука в Кыргызской Республике [Текст] : Стат. сб. / Отв. за выпуск К. Д. Койчуманова ; Нац. стат. ком. КР. - Б. : [б. и.], 2012. - 164 с.
31. Образование и наука Киргизской Республики [Текст]:. Стат. сборник. – Б.: Учкун, 2007. – 125 с.
32. Образовательное пространство России: проблемы интеграции[Текст] / С.К. Бондырова, Л.П. Кураков, А.П. Лиферов, Н.Д. Никандров. – М.: Вуз и школа, 2004, - 464 с.
33. Отчет министерства Образования КР за 2002 г. - С.6
34. О состоянии и путях развития Кыргызской Республики [Текст]: Национальный доклад. – 27 с.
35. Отчеты о научной деятельности Кыргызско-Российского Славянского университета за 1996, 1998, 1999 годы.
36. Проблемы реформирования системы образования Кыргызской Республики[Текст]: Отчет НИСИ КР. – Б.,2013. - 86 с.

37. Пушкиниана в Кыргызстане [Текст] : информационно-аналитический очерк / Сост. Б. Т. Койчуев, Д. Т. Давлетбакова ; Ред. М. А. Рудов. – Б. : [б. и.], 1999. - 135
38. Рудов Г.А. Россия-Кыргызстан. Российско-кыргызские отношения: история и современность[Текст] : Моногр./Г.А. Рудов. - Б., 2001. – 607 с.
39. Русский язык в Кыргызстане[Текст] : Материалы международной научной конф. / КРСУ ; Редкол.: А.О. Орусбаев (отв. ред.) и др. - Б. : "КРСУ", 2003. – 365 с.
40. Рыскулуева Ф.И. Становление и развитие высшего образования Кыргызстана: 1990-2007[Текст] / Ф.И. Рыскулуева. - М., 2009. – 146 с.
41. Система высшего образования Кыргызской Республики: состояние и перспективы 1992-2001 гг. [Текст]: Национальный отчет. - Б., 2002. – 10 с.
42. Славянский мир в Кыргызстане [Текст]. – Б., 2008. – 6 с.
43. Соктоев, И.А. Высшая школа Советского Киргизстана [Текст] / И.А. Соктоев. – Ф. : Изд-во “Кыргызстан”, 1982. – 196 с.
44. Тагунова И.А. Интеграционные процессы в образовании в контексте развития Сети: наднациональное образование[Текст]: Монография / И.А. Тагунова. - М.:ФГНУ ИТИП РАО, Издательский Центр ИЭТ, 2013. – 212 с.
45. Токтогонов С.А. Установление и развитие социалистической культуры Советского Киргизстана (1918 – 1958 гг.) [Текст] / С.А. Токтогонов – Ф., 1972.
46. Токтомушев С.Ж. Университет будущего. КГНУ: Прошлое, настоящее, шаги в XXI век [Текст] / С.Ж.Токтомушев.- Б., 1997. – 149 с.
47. Усубалиев Е.Т. Братское сотрудничество и взаимопомощь народов СССР в области высшего образования [Текст]/ Е.Т. Усубалиев. – Ф.: Илим, 1985. – 129 с.
48. Фрумин И.Д. Введение в теорию и практику демократического образования[Текст]/ И.Д. Фрумин. – Красноярск, 1998. – 211 с.
49. Хоролец Е.Г. Научные связи Кыргызстана и России: исторический анализ становления и развития[Текст]/ Е.Г. Хоролец. – Б.: КРСУ, 2007. – 179 с.
50. Чистохвалов В.Н. Современная образовательная политика России[Текст]/ В.Н. Чистохвалов. - М., 2008
51. Шаакеева Ч.А. Ценностные ориентации самочувствие молодежи в новых общественно – экономических условиях[Текст]/ Ч.А. Шаакеева. - М. - Воронеж: Моск.псих. соц. ин - т, 1998.

II. Архивдик материалдар

52. ЦГА КР фонд №1725 Оп №2 Ед.хр.№3763 л.26
53. ЦГА КР Фонд №869 Оп.№10 Ед.хр.№ 1974 л.25
54. ЦГА КР Фонд №869 Оп.№10 Ед.хр.№ 1985 л.28
56. ЦГА КР Фонд №869 Оп.№10 Ед.хр. 1925 л.12
57. ЦГА КР Фонд 2599 Оп.№1 Ед.хр.№ 892 л.4,

58. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.46, 47
59. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.48
60. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.49
61. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.70
62. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.40,41
63. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.62
64. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.186
65. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.102
66. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.100
67. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.126
68. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.42
69. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.97
70. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.48,49,57
71. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.154, 111
72. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.172
73. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.33
74. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.34
75. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.35
76. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.39
77. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.37
78. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.30
79. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.162
80. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.170
81. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.164
82. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№5 л.117
83. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№19 л.113
84. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№98 л.172
85. ЦГА КР Фонд 2829 Оп.№1 Ед.хр.№107 л 137, 138, 139
86. ЦГА КР Фонд2928 Оп. №1 Ед.хр.№43 л.195
87. ЦГА КР Фонд №2928 Оп.№1 Ед.хр.№105 л.246
88. ЦГА КР Фонд №2928 Оп.№1 Ед.хр.№105 л.116
89. ЦГА КР Фонд №2566 Оп.№2 Ед.хр.№723 л.266
90. ЦГА КР Фонд №2566 Оп.№2 Ед.хр.№723 л.278
91. ЦГА КР Фонд №2599 Оп. №1 Ед.хр.№857 л.63
92. ЦГА КР Фонд №2599 Оп.№1 Ед.хр.№858 л.323
93. ЦГА КР Фонд №2599 Оп.№1 Ед.хр.№858 л.341
94. ЦГА КР Фонд №2599 Оп.№1 Ед.хр.№ 858 л.345, 346
95. ЦГА КР Фонд №1725 Оп.№2 Ед.хр.№3778 л.127
96. ЦГА КР Фонд №1725 Оп.№2 Ед.хр.№3778 л.128
97. ЦГА КР Фонд № 1725 Оп.№2 Ед.хр.№3778 л.129
98. ЦГА КР Фонд №2635 Оп.№1 Ед.хр.№809 л.57
99. АПКР (Архив Президента Кыргызской Респуб-лики). Ф.1. Оп. 5. Д.
382.

100. ЦГА КР Фонд №869 Оп.№10 Ед.хр.№2104 л.12
101. ЦГА КР Фонд №869 Оп.№10 Ед.хр.№2104 л.13
102. ЦГА КР Фонд №869 Оп.№10 Ед.хр.№2128 л6
103. ЦГА КР Фонд №869 Оп.№10 Ед.хр.№2104 л15
104. ЦГА КР Фонд №869 Оп.№10 Ед.хр.№2083 л16
105. ЦГА КР Фонд №869 Оп.№10 Ед.хр.№2083 л17
106. ЦГА КР Фонд №869 Оп.№10 Ед.хр.№2062 л12
107. ЦГА КР Фонд №2635 Оп.№1 Ед.хр.№ 829 л.117, 128
108. ЦГА КР Фонд №2566 Оп №2 Ед.хр.№733, л.232
109. ЦГА Фонд №2928 Оп.№1 Ед.хр.№89 л.125
110. КР УИАнын жылдык жалпы чогулушу, 31 март, 2004-ж- 33-б

III. Докторлук жана кандидаттык диссертациялар жана авторефераттар

111. Болджурова И.С. История развития системы образования в переходном периоде (1990-2005) [Текст] : Дис. д-ра пед. наук:13.00.01/ И.С. Болджурова. – М., 2006. – 255 с.
112. Идинова Г.А. Участие Киргизии в интернациональном сотрудничестве СССР со странами - членами СЭВ в условиях развитого социализма[Текст] : Автореф.... дис. канд. ист. наук: 07.00.02/Г.А. Идинова. – Ф., 1983. – 24 с.
113. Кенешбеков К.А Участие Киргизии в братском сотрудничестве СССР и ГДР (1961 -1987) [Текст] :Автореф. .. дис. канд. ист. наук : 07.00.02/ К.А. Кенешбеков. - Ф., 1988. -29 с.
114. Лиферов, Анатолий Петрович. Основные тенденции интеграционных процессов в мировом образовании : Дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 : Рязань, 1997. - 336 с
115. Мырзабеков Т.М. Киргизская ССР в экономическом, научном и культурном сотрудничестве СССР с социалистическими странами Европы (50 - 70-е гг.) [Текст]: Автореф... дис. канд. ист. наук : 07.00.02/ Т.М. Мырзабеков. - Алма-Ата, 1979. – 21 с.
116. Райымбекова К. Высшее образование суверенного Кыргызстана [Текст]: Автореф. ...дис. канд. ист. наук: 07.00.02 / К. Райымбекова. - Б., 1999. – 24 с.
117. Рудов Г.А. Становление кыргызской государственности и развития российско-кыргызских отношений[Текст] : Автореф...дис. д-ра полит. наук:23.00.04/Г.А. Рудов. - М., 2002. – 24 с.
118. Рыскулуева Ф.И. Становление и развитие высшего образования Кыргызстана : 1990-2007 гг. : диссертация ... кандидата педагогических наук : - Москва, 2009, с.15
119. Смирнова В.А. Международное сотрудничество Республики Казахстан в сфере высшего образования (1991-2005 гг.) [Текст]:

Автореф. ...дис.канд. ист. наук. : 07.00.02 /В.А. Смирнова . - Волгоград, 2006. – 31 с.

120. Черноус Т.Ф. Подготовки кадров высшей квалификации в Кыргызской Республики в контексте международных интеграционных процессов (1991-2005) [Текст] : Автореф...дис. канд. ист. Наук: 07.00.02/ Т.Ф Черноус. – Б., 2007. – 24 с.

121. Халанский И.В. Из истории международных отношений Кыргызской Республики в сфере образования (1991-1999) [Текст]: Автореф...дис. канд. ист. наук:07.00.02/ И.В. Халанский. - Б., 2000. – 27 с.

IV. Илимий макалалар жана мезгилдүү басылмалар

122. Агрардык университет интернет менен илгерилейт [Текст] // Кутбилим. - 2008. – 14 ноябрь

123. Альтбах Ф.Дж. Модели развития высшего образования в преддверии 2000 года [Текст] / Ф.Дж. Альтбах // Перспективы. - 1992. - № 3.

124. Алыкулова Г.К. Становление и развитие высшей школы в Кыргызстане. [Текст] / Г.К. Алыкулова. // Социальные и гуманитарные науки №1-2. – 2010. - Бишкек. – С.19- 23.

125. Алыкулова Г.К. Кыргызско-Российские связи в сфере высшего образования [Текст] / Г.К. Алыкулова. // Экология и жизнь : сборник статей XXII Международной научно – практической конференции. – 2012. - Пенза. – С.117-120

126. Алыкулова Г.К. Из истории становления кыргызско-российских связей в сфере высшего образования[Текст] / Г.К. Алыкулова. // “Вестник” КГУ имени И. Арабаева. №3. – 2012. - Бишкек. – С.84-87.

127. Алыкулова Г.К. “Международное сотрудничество в современном образовательном пространстве” [Текст] / Г.К. Алыкулова. // “Вестник” КНУ имени Ж.Баласагына. – Выпуск 1. 2013. - Бишкек. – С.108 – 112.

128. Алыкулова Г.К. Рынок шартында жогорку окуу жайларды реформалоо [Текст] / Г.К. Алыкулова. // “Актуальные проблемы социально – экономического и правового образования”: Посвящ. году укрепления кыргызской государственности. – 2015. - Бишкек.- С.35-37.

129. Алыкулова Г.К. Кыргызстандын өткөөл мезгилдеги билим берүү жаатындагы мамлекеттин саясаты [Текст] / Г.К. Алыкулова. // “Актуальные проблемы социально – экономического и правового образования”: Посвящ. году укрепления кыргызской государственности. – 2015. - Бишкек.- С.29-35

130. Алыкулова Г.К. Кыргыз Республикасы менен Россия: жогорку билим берүү чөйрөсүндөгү кызматташтык [Текст] / Г.К. Алыкулова. // “Казак тарихи” №8 (139). - 2015. - Алмата. – С.31 – 33

131. Алыкулова Г.К. Кыргызстан – Россия: сотрудничество в сфере образования [Текст] / Г.К. Алыкулова. // Наука новые технологии и инновации Кыргызстана. №7. – 2018. - Бишкек. – С.192-196.

132. Алыкулова Г.К. Образовательные связи Кыргызстана и России [Текст] / Г.К. Алыкулова. // Наука новые технологии и иновации Кыргызстана. №7. – 2018. - Бишкек. – С.185-189.
133. Алыкулова Г.К. Кыргызстан – Россия: жогорку окуу жайлар алкагындагы байланыштары (1991-2011-жж.) [Текст] / Г.К. Алыкулова. – Бишкек: 2018. – 166 с.
134. Алыкулова Г.К. Академическая мобильность – одно из направлений международной интеграции образования [Текст] / Г.К. Алыкулова. // Наука новые технологии и иновации Кыргызстана. №8. – 2018. – Бишкек. – С.125-129.
135. Алыкулова Г.К. Октябрьская революция и образование в Кыргызстане [Текст] / Г.К. Алыкулова. // Наука новые технологии и иновации Кыргызстана. №8. – 2018. – Бишкек. – С.121-125.
136. Алыкулова Г.К. Углубление сотрудничества – основное направление развития образовательной интеграции в условиях глобализации [Текст] / Г.К. Алыкулова. // Актуальные вопросы образования и науки. Научный журнал, №1 (67). – 2019. – Архангельск. - С.80-85.
137. Алыкулова Г.К. Международные образовательные связи Кыргызстана [Текст] / Г.К. Алыкулова. // Актуальные вопросы образования и науки. Научный журнал, №1 (67). – 2019. – Архангельск. - С.76-80.
138. Аркабаева Ч. Орусияда окугандар мекенине кайтышабы? [Текст]/ Ч. Аркабаева // Кутбилим. - 2007 -20 апрель
139. Арыпбек уулу М. Наша надежда на научную элиту Кыргызстана [Текст] / М. Арыпбек уулу // Кутбилим. - 1994. - №27
140. Байденко В.И. Болонские реформы: некоторые уроки Европы [Текст] / В.И. Байденко // Высшее образование сегодня. - 2004. - № 2
141. Байденко В.И. Болонский процесс и высшая школа России : время выбора [Текст] /В.И. Байденко// Высшее образование сегодня.- 2003. - № 1
142. Байсабаев Б. Кыргызстанцы хотят получить именно российское образование, отвечающее мировым стандартам [Текст] / Б. Байсабаев // Кутбилим. - 2010. - 2 июль. - №25.
143. Батюкова З.И. Интеграция России в мировое образовательное пространство” [Текст] / З.И. Батюкова // Педагогика. - 1996. - №3. - С. 98-102
144. Власов В. Работаю в Кыргызстане с удовольствием [Текст] / В. Власов // Кутбилим. – 2008. – 20 декабрь
145. Дипломатия знаний. КРСУ. -2001.
146. Дипломатия знаний. КРСУ. -2003
147. Дипломатия знаний. КРСУ. - 2004.
148. Дипломатия знаний. КРСУ. - 2005
149. Дипломатия знаний.КРСУ. - 2006.
150. Дипломатия знаний. КРСУ. - 2009
151. Дипломатия знаний. КРСУ. -2010
152. Дипломатия знаний. КРСУ. -2011

153. Закон РФ Об образовании [Текст] // Российская газета. – 1992. - 11 июль.
154. Каниметова А. В гостях КРСУ - международники СНГ [Текст] / А.В. Каниметов // Кутбилим. – 1998. -, 19-сентябрь.
155. Каниметова А. В. КРСУ - символ дружбы [Текст] / А.В. Каниметов // Кутбилим. – 1998. – 16 октябрь
156. Кашыбаева А. “Кантта Казань университетинин филиалы ачылды [Текст] / А. Кашыбаева // Кутбилим. – 2011. - 16-сентябрь.
157. Кийизбаева Ч. “Москва мамлекеттик университети ала-тоолук жаш илимпоздорго койнун ачты [Текст] / Ч. Кийизбаева //Кутбилим. – 2008. – 14 март
158. Кравченко И.В. Проблемы и перспективы развития взаимосвязей между Кыргызстаном и Россией в области науки и образования в условиях глобализации[Текст]/ И.В. Кравченко // Вестник КРСУ. - 2011.- Том 11.- № 6
159. МГУ был и остается научной Меккой [Текст] // Кутбилим. – 2001. - №38
160. Макгоуэн Б. Американский взгляд на реформы высшей школы [Текст] / Б. Макгоуэн // Материалы семинара ректоров вузов Кыргызстана, 26 мая 1995 г.- Б.: МУК, 1995.
161. Меррилл М. Выборы аккредитации для Кыргызских учебных заведений Высшего образования [Текст] / М. Меррилл // Материалы семинара ректоров университетов Центральной Азии, 14-15 мая 1998. - Б., 1998.
162. Морозов Ю. Сотрудничество стран ШОС в гуманитарной сфере: проблемы и возможные пути решения [Текст]/ Ю. Морозов // Центральная Азия и Кавказ. - 2009. - №4. - с.157.
163. Мясников В.А. Участие России в интеграционных процессах европейских систем высшего образования [Текст] / В.А. Мясников // Федеральный справочник «Образование в России». - М., 2009
164. Национальный Статистический Комитет КР. Образование и наука в Кыргызской Республике. – Б., 2007. - с.11; 2008. – с.121; 2012. - с 137
165. Пальчиков А.Н. Реформа высшего образования в Российской Федерации [Текст] / А.Н. Пальчиков // Экономика и экологический менеджмент. - №4,2013),
166. Постановление Межпарламентского Комитета Республики Беларусь, Республики Казахстан, Кыргызской Республики и Российской Федерации от 11 октября 1997 г. №4-11 "О модельном законе "Об образовании"
167. Российские вузы ждут абитуриентов из Кыргызской Республики [Текст] // Кутбилим. - 2007. – 13 апрель
168. Россияне в Кыргызстане[Текст]. – Литературный Кыргызстан. – 1998. – с.5-7
169. Россияне в Кыргызстане[Текст]. – Литературный Кыргызстан. – 1998. – с.12

170. Рыскулуева Ф, Хамзина С.А. Проблемы реформирования системы образования КР [Текст] / Ф. Рыскулуева, С.А. Хамзина // Ориентир. – 2014. - №1
171. Сидорович А.П. Развитие сотрудничества Московского государственного университета им. М.В.Ломоносова со странами СНГ [Текст] / А.П. Сидорович // Вестник БАЕ.- 2006.-№3.- с. 86-88
172. Соколов Э.М. Вузовская наука и международное сотрудничество [Текст] / Э.М. Соколов // Горный журнал.- 1991. - № 10
173. Татур Ю.Г. Высшее образование в России в XX веке [Текст] / Ю.Г. Татур // Высшее образование в России. - 1994. - № 3-4; 1995. - № 1
174. Тентиев Ж. Повышение качества подготовки специалистов в Кыргызском Государственном университете строительства, транспорта и архитектуры [Текст] / Ж. Тентиев, Э. Боронбаев, Б. Абрамов // Материалы семинара ректоров университетов Центральной Азии 14-15 мая 1998 г.- Б., 1998.- С.111
175. Тихонов А. Уроки реформ [Текст]/ А. Тихонов // Высшее образование в России. - 1998. - № 3;
176. Токторов М. Болон процесси дүйнөгө кең жол ачат [Текст] / М. Токторов //”Кутбилим”. – 2011. - №34. – 16 сентябрь.
177. Филиппов В.М. Признание дипломов: добрая воля и большие обязательства [Текст] / В.М. Филиппов // Вестник высшей школы.-1997. - № 2
178. Филиппов В.М. Развитие интеграционных процессов в образовании стран СНГ [Текст] / В.М. Филиппов, В.Н. Чистохвалов // Педагогика.- 1999. - № 1
179. Филиппов В.М. Российское образование: на пути перемен [Текст]/ В.М. Филиппов, В.Н. Чистохвалов // Вестник Российского университета дружбы народов. - Серия «История России». - 2003. - №2. – с. 8
180. Филиппов В.М., Чистохвалов В.Н. Российское образование: на пути перемен // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия «История России». - 2003. - №2. - с. 9
181. Чистохвалов В.Н. Российское образование: на пути перемен [Текст] / В.Н. Чистохвалов, В.М. Филиппов // Вестник Российского университета дружбы народов. - Серия «История России». - 2003. - №2;
182. Чистохвалов В.Н. Болонский процесс и высшее образование России: за и против [Текст] / В.Н. Чистохвалов, О.С. Бедова // Педагогическое образование и наука. - 2007. - №7
183. Чистохвалов В.Н. Болонский процесс после 2010 г. [Текст] / В.Н. Чистохвалов, О.С. Бедова // Педагогическое образование и наука. - 2009.- №1
184. Эки диплом келишими достукту чындайт [Текст] // Кутбилим. - 2009. - 30 октябрь

185. Эшматов У. Славян университетинин сыры [Текст] / У. Эшматов // Кутбилим. – 1995. - №10. – 8 март
186. Ж. Баласагын атындагы Кыргыз Мамлекеттик Университетинин эл аралык бөлүмүнүн отчетунан. – 2000.
187. Бишкек Гуманитардык Университетинин эл аралык кызматташтык бөлүмүнүн отчетунан. – 2008.

V. Интернеттен алынган маалыматтар

188. Абдырахманов Т. Многоуровневая система подготовки специалистов как важнейший фактор общего образовательного пространства стран СНГ и ШОС [Текст] / Т. Абдырахманов, Ж. Байтерекова inlang.linguanet.ru/upload/iblock/doc/t5.doc),
189. Абдыраимов Б.Ж. “Межвузовское сотрудничество как ключевой фактор развития общего образовательного пространства: евразийское измерение. Перспективы развития единого научно-технологического и образовательного пространства Содружеств Независимых Государств” (<http://ia-centr.ru/expert/4223/>),
190. Арзамаскин Ю.Н. Принцип историзма в научном исследовании <http://cyberleninka.ru/article/n/printsip-istorizma-v-nauchnom-issledovanii>
191. <http://www.esperanto.mv.ru/wiki/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%B7>
192. Бусыгина И. Неощутимое присутствие российских общественных наук в международном сообществе (http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=1467#top-content),
193. Вагнер, Моника-Наталия Лауренсовна Сотрудничество Российской Федерации и Республики Казахстан в области образовательной и научной деятельности в 1991-2010 годы <http://www.dissercat.com/content/sotrudnichestvo-rossiiskoi-federatsii-i-respubliki-kazakhstan-v-oblasti-obrazovatelnoi-i-nau#ixzz3rH65gufR>
- 194 . XXI кылымдын кадрлары Улуттук программа <http://www.baldar.kg/index.php?option>
195. Знакомьтесь, Россия // http://www.sk.kg/engine/print.php?newsid=3589&news_page=1
196. Лиферов А.П. Основные тенденции интеграционных процессов в мировом образовании” <http://www.dissercat.com/content/osnovnye-tendentsii-integratsionnykh-protsessov-v-mirovom-obrazovanii#ixzz4Vkh2fKZ5>),
197. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/istoriya-mezhdunarodnykh-otnoshenii-kyrgyzskoi-respubliki-v-sfere-obrazovaniya-1991-1999-gg#ixzz4j31wNxCh>
198. Национальный доклад: О состоянии и путях развития Кыргызской Республики <http://cis.rudn.ru/document/show.action>;
199. Сидорова А.В. Роль реформы системы высшего образования в поддержании политической стабильности в КНР, АКД, М.,

200. <http://www.dissercat.com/content/rol-reformy-sistemy-vysshego-obrazovaniya->
201. Сводная аналитическая информация об академической мобильности студентов в рамках государств-членов ЕвразЭС (<http://evrazes.com/docs/view/588>)
202. Торкунов А. Образование как инструмент “мягкой силы” во внешней политике России. Российский Совет по международным делам, (http://russiancouncil.ru/inner/?id_4=1467#top-content),
203. <http://cyberleninka.ru/article/n/rol-printsipa-istorizma-v-issledovanii-sovremennogo-obschestva> Роль принципа историзма в исследовании современного общества. Вестник Башкирского университета, выпуск 2. Том 16, 2011.
204. <http://www.zavtrasessiya.com/index.pl?act=PRODUCT&id=2039>
.https://upload.wikimedia.org/wikipedia/ru/thumb/e/e0/Ukase_Yeltsin_1.JPG/250px-Ukase_Yeltsin_1.JPG.
205. http://www.gorby.ru/presscenter/news/show_28465/.
206. КР “Билим” Улуттук программасы
http://www.baldar.kg/index.php?option=com_
207. (<http://cis.rudn.ru/document/show.action;jsessionid=04C12B7D076E693BBCFFDE90D3928E6B?document.id=36>)
208. <http://pravo.levonevsky.org/bazaby/org328/basic/text0057.htm>
209. <https://www.open.kg/about-kyrgyzstan/socio-economic-resources/education/262-mezhdunarodnye-otnosheniya-v-sfere-obrazovaniya-kr.html>
210. http://www.krsu.edu.kg/index.php?option=com_content&view=article&id=852:development-strategy-kyrgyz)
211. офиц. сайт Посольства РФ в КР // <http://www.kyrgyz.mid.ru/mer/128.html>
212. http://www.krsu.edu.kg/index.php?option=com_content&view=article&id=906&Itemid=289&lang=ru
213. http://www.krsu.edu.kg/index.php?option=com_content&view=article&id=18&Itemid=129&lang=ru
214. http://rusaskg.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=481:-q-q&catid=52:2010-12-19-09-41-19&Itemid=52
215. http://dic.edu.ru/information/russian_federation/1363/)